

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola

Intézete

Schweydtivóczy

Boeskor Medvecz Andrea

Kárpátaljai ukrán középiskolások
magyarságképe
(egy kérdőíves felmérés tanulságai)

Daresi Karolina

A 2006-os
ukrajnai választások
és a kárpátaljai magyarság

Molnár D. Erzsébet

A málenkij robotra
elhurcolt
kárpátaljai magyarok
egy felmérés tükrében

Kárpátaljai magyarok
a donbászi munkaszolgálaton
(egy felmérés tükrében)

Dr. Orosz Ildikó

A magyar
anyanyelvű/anyanyelvi
oktatás és képzés
helyzete Kárpátalján
(1991-2010)

*A II. Rákóczi Ferenc
Kárpátaljai Magyar Főiskola
Lehoczky Tivadar Intézetének
tanulmánygyűjteménye*

2010

A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
Lehoczky Tivadar Intézetének
tanulmánygyűjteménye
2010

Науковий збірник
Інституту імені Тиводора Легоцькі
при
Закарпатському угорському інституті імені Ференца Ракоці II
2010

KORREKTÚRA: G. Varcaba Ildikó
Коректура: Г. Варцаба І.
TÖRDELÉS: Garanyi Béla
Верстка: Гороній А.
BORÍTÓ: *K&P*
ОБКЛАДИНКА: *K&P*
A KIADÁSÉRT FELEL: dr. Soós Kálmán
Відповідальний за випуск: Шовш К. К.

A kiadvány megjelenését a

támogatta

ISBN: 978-966-7966-90-4

Készült: PoliPrint Kft. Ungvár, Turgenyev u. 2. Felelős vezető: Kovács Dezső

Tartalom

BOCSKOR MEDVE CZ ANDREA

Kárpátaljai ukrán középiskolások magyarságképe (egy kérdőíves felmérés tanulságai)5

MOLNÁR D. ERZSÉBET

Kárpátaljai magyarok a donbászi munkaszolgálaton (egy felmérés tükrében)33

MOLNÁR D. ERZSÉBET

A málenkij robotra elhurcolt kárpátaljai magyarok egy felmérés tükrében47

DARCSI KAROLINA

A 2006-os ukrajnai választások és a kárpátaljai magyarság63

DR. OROSZ ILDIKÓ

A magyar anyanyelvű/anyanyelvi oktatás és képzés helyzete Kárpátalján (1991–2010)87

Bocskor Medvecz Andrea

**Kárpátaljai ukrán
középiskolások magyarságképe**
(egy kérdőíves felmérés tanulságai)

minden nép tükör, amelyben a fürkésző tulajdon képét szemléli – ez a Maurois által megfogalmazott gondolat szolgál(hat) a manapság reneszánszát élő imagológiai írások mottójául vagy esetleg egy mondatba sűrített rezüméjéül.

Az elmúlt 10 évben az imagológia a nyugati példákat követve Európa keletebbre fekvő országaiban is egyre népszerűbb és dinamikusabban fejlődő tudományos szakterületté vált. A nemzeti ön- és „ellenség”-képeket vizsgáló imagológia, mint önálló tudományterület a múlt század '80-as éveiben alakult ki, mivel a gyors globalizáció következtében egyre szorosabbá váló interetnikus kapcsolatok szükségessé tették egyrészt egymás alaposabb megismerését, másrészt pedig az egymásról korábban kialakult torz vélemények, nemzetképek és sztereotípiák felülvizsgálatát, ártértékelését. Azzal is többen egyetértenek, hogy „minden nemzet fogékony a külső visszhangokra, s egyben kíváncsi is arra, milyennek látnak bennünket, s kikkel hogyan hasonlítanak össze a világban”.¹ A képalkotási folyamat pedig köztudottan nem új keletű, hisz a történelmi távlatokba visszatekintve az önértékelések, szövetségek, dinasztikus kapcsolatok állandó kísérői a kölcsönös véleményalkotások. Vagyis a kölcsönös képalkotás hagyományai távolabbi idősíkokban is kereshetők, hiszen már ókori szerzőktől kezdve folyamatosan találkozunk népcsoportok jellemzéseivel, leírásaival. A nemzetképek kialakulása azonban szorosan összefügg a nemzetfejlődés, a nemzeti-nemzetállami ideológiák, a modern nemzettudatok kialakulásával, mely folyamatok a Baltikumtól az Adriáig terjedő térségben a történészek többségének véleménye szerint a XVIII. század legvégén és XIX. század első felében zajlottak.² Hasonlóan vélekedik erről Kósa László etnográfus és történészprofesszor is, aki szerint „mióta pedig az emberek egymás közötti osztályozásának sokféleségében föltűnt a nemzethez tartozás szempontja, nemcsak a magyarok, mások is szívesen olvasnak és hallanak saját népüknek és /vagy nemzetüknek tulajdonított pozitív értéktételekről, egyedi különlegességekről”.³

Üttörő munkát tett le az asztalra e téren Balázs Sándor, erdélyi magyar filozófus, aki kisebbségi identitástudat és annak zavarai foglalkozó munkájában kiemelten tárgyalja az énkép és a mások által rólunk alkotott kép összefüggéseinek problematikáját, valamint a román–magyar viszony többségi-kisebbségi korrelációját. A szerző szerint a kisebbségi lét mindennapjait megélő közösségek „kollektív énjének” feltérképezését elsősorban nem a távolabb élő népek véleménye határozza meg, hanem sokkal inkább azok a vélemények, amelyek a velük egy államkeretben élő többség oldaláról feléjük özönlenek. Ez azért is igaz, mivel az együttélés során a többségnek valamilyen módon feltétlenül meg kell nyilvánulnia a kisebbség irányában, vagyis a többség kisebbségről alkotott képe elmaradhatatlan.⁴ A kisebbségi identitástudat szerves részének tekinti továbbá a szerző az ún. „róluk-képet”, vagyis a kisebbség által alkotott véleményt a velük egy államban élő többségi nemzetre vonatkozóan, valamint közvetve a többség önértékelését is. Tehát a képalkotási folyamatot Balázs Sándor „vélemények négyezőeként” képzei el, ahol „mi vélekedünk magunkról és róluk, ők véleményt formálnak rólunk és magukról”.⁵ Tovább

¹ Czupy Imréné Varga Klára: Magyarságkép Európában. – In: Kultúrák és Határok. Apáczai Napok 2002. Nemzetközi tudományos konferencia. Tanulmánykötet. Győr, 2002. 175.

² Sokcsévits Dénes: Magyar múlt horvát szemmel. Magyar a Magyarért Alapítvány, Budapest, é. n. 4.

³ Kósa László: „Ki népei vagytok?” Magyar néprajz. Jelenlévő múlt sorozat. Planétás Kiadó, Budapest, 1998. 7.

⁴ Balázs Sándor: Identitástudatunk zavarai. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1995, 287–288.

⁵ Balázs, 1995. i.m.: 288.

boncolgatva a kérdéskört a szerző kifejti, hogy az általa felvázolt illusztratív idomnak van egy lényeges tulajdonsága: „*az egymást és önmagunkat visszaadó képekben (véleményekben) mindkét oldalon ugyanaz a torzulás fenyeget, s lévén kölcsönhatás a négyzet oldalai között, ezek rendelkezéseket indukálnak a másik fél ön- vagy mások-értékelésében*”.⁶ Az imagológiai kutatások fontosságát hangsúlyozandó Balázs kifejti, hogy többségi-kisebbségi relációban az egymáshoz viszonyulás nem reked meg a vélemények összeütközésének keretei között, hanem befolyásolja humán kapcsolatainkat, meghatározza együttműködésünk lehetőségeit vagy távolságtartásunkat.⁷

A történelem két nagy világgészét követő nagyhatalmi rendezések következtében a kisebbségi lét mindennapjait megélő magyarok és a többségi nemzetek relációjában ez a folyamat hatványozódva jelentkezik, mivel a többség által rólunk és történelmünkéről alkotott képe, benyomása a közvetlen érintkezésben tapasztalható, érzékelhető hatással bír. A kölcsönös képalkotási folyamat sajátos és sokatmondó tükrét képezi az iskolai történelemtanítás anyaga és jellege is, melynek kutatható és kézzelfogható forrását például a tankönyvek vagy a kvantitatív, illetve kvalitatív módszerrel történő felmérések jelentik. Hipotézisünk fő eleme, hogy az emberek véleményalkotásában igen lényeges tényező a társadalmi környezet és a társadalmi normák, melyek a szocializáció szempontjából és időszakában hatnak leginkább. Vagyis feltevésünk szerint, a kárpátaljai viszonyokat tekintve, különböző kép alakulhat ki a magyarokról azokban az ukrán nemzetiségű emberekben, diákokban, akik egy ukrán többségű településen élnek, de kapcsolatban állnak magyarokkal (pl. szomszédi, baráti stb.), megint más azoknál, akik egy szín ukrán környezetben élnek és csak a tankönyvek, sajtó stb. alapján van ismeretük a magyarokról, és megint más a magyar többségű településen élőkben, akik közvetlenebb: rokoni, baráti vagy egyéb kapcsolatban állnak velünk. Mindezek alapján kutatásunk elsődleges célja volt feltárni, hogy a kárpátaljai ukrán középiskolákban érettségi előtt álló diákok mennyire ismerik a magyar kultúrát, hagyományokat, történelmet, mindennapi eseményeit, viszonyulásukat a magyarországi és kárpátaljai magyar közösséghez, vagyis a hipotézisünk igazolása vagy cáfolása, illetve ezáltal az ukrán középiskolások magyarságképeének vizsgálata.

A több impériumváltást megélt Kárpátalja XX. századi történetének viharos és változékony jellegét ismerve nem meglepő a sokszínű nemzetiségi összetétele. Az 1991-ben függetlenné vált Ukrajna kötelékében harmadik kisebbségi korszakukat élő magyarok és az immár többségi nemzetté vált ukránok viszonyát tekintve, az elmúlt években több kisebb volumenű tanulmány látott napvilágot, de behatóbb kutatásra máig nem került sor. E hiány bizonyos szegmensének pótlása céljából esett választásunk egy mélyebb vizsgálatra, melynek célja felmérni a kárpátaljai ukrán tannyelvű középiskolák végzős diákjainak magyarokhoz fűződő attitűdjeit, magyarságismeretét. A nagyszabású kérdőíves felmérés elindítására 2007 tavaszán került sor Kárpátalja 9 járásában (Beregszászi, Munkácsi, Nagyszőlősi, Ungvári, Huszti, Técsői, Rahói, Szolyvai, Ökörmezői) a különböző településtípusok (város, falú, nagyközség (városi típusú település)) ukrán tannyelvű középiskoláinak érettségiző diákjai körében.

A kutatás első fázisában a városi középiskolák végzősei által kerültek kitöltésre az e célból összeállított kérdőívek, majd a falvak és nagyközségek érettségizőivel. A kutatás az I–III. szintű középiskolák – mivel Ukrajnában többnyire ezek adnak érettségit – név- és címjegyzékének, továbbá a kapcsolatfelvétel, a kérdőív lekérdezése időpontjának egyeztetése érdekében az igazgatók neveinek és az intézmény telefonszámainak összeállításával kezdődött. A jegyzék összeállításakor a Kárpátaljai Megyei Oktatásügyi Hivatal által 2006-ban kiadott statisztikai adatait használtuk fel (melyek időközben a statisztikai közlöny kiadása óta az iskolarendszer több átszervezése miatt módosultak).

A kutatás elindítása szempontjából a második lépés a végzős diákok attitűdjeit, magyarságismeretét és magyarságképét rögzítő kérdőív összeállítása volt, melyet több, a témába vágó vagy céljaiban megegyező korábbi felmérés kérdőíveinek, illetve azokról szóló tanulmányok eredményeinek áttekintése előzött meg. Az összeállított magyar nyelvű kérdőív és a kutatás módszertana tekintetében magyarországi szakértők véleményét is kikértük, melyek figyelembevételével és az ukrán nyelvre lefordított, ukrán anyanyelvű filológus által lektorált kérdőív próbalekérdezése nyomán

⁶ Uo.

⁷ Uo.: 292–293.

levont tapasztalatok alapján lett véglegesítve a kérdőív. A kérdőív 36 kérdésből áll, melyek 5 blokkba sorolva szerepelnek.

A felmérés tehát az alábbi kérdőív ukrán nyelvű változata alapján készült:

Ukrán középiskolások magyarságismerete és magyarságképe Kárpátalján

I. Az adatközlő személyes adatai:

1. Születési év:.....
2. Nem: Nő ☐ Férfi ☐
3. Születési hely:
4. Lakhely: Város ☐ Falu ☐ Városi típusú település ☐
 a) Település neve:
5. Melyik iskolában tanul?.....
6. Milyen vallású (felekezethez tartozik)?
7. Milyen nemzetiségű?
8. Milyen nemzetiségűek a családtagjai?
 Apa:.....
 Anya:
- Apai nagyapa:
- Apai nagymama:
- Anyai nagyapa:
- Anyai nagymama:
9. Milyen nyelveken beszél Ön?
 1.
2.
3.
4.
5.
10. Ha beszéli a magyar nyelvet, milyen szinten?
 ☐ Csak néhány szót tudok
- ☐ Elég jól beszélem
- ☐ Felsőfokon
- ☐ Csak értem, de beszélni nem tudok (nem merek)
11. Tanulna-e magyarul, ha lenne rá lehetőség az iskolában?
 ☐ Igen
- ☐ Nem
12. Milyen nemzetiségűek a barátai?
 ☐ Mindenki ukrán
- ☐ Mindenki magyar
- ☐ Többnyire ukránok, de vannak más nemzetiségűek is, mégpedig:
 1.
2.
3.

4.
5.
13. Milyen nemzetiségűek a szomszédai?
- ☐ Mindenki ukrán
 - ☐ Mindenki magyar
 - ☐ Többnyire ukránok, de vannak más nemzetiségűek is, mégpedig:
 1.
 2.
 3.
 4.
 5.
14. Járt-e már valaha Magyarországon?
- ☐ Nem, még sohasem
 - ☐ Csak egyszer
 - ☐ Többször
15. Ha járt Magyarországon, megtekintette-e a nevezetességeket, történelmi emlékhelyeket?
- ☐ Igen
 - ☐ Nem
16. Ha igen, melyeket?
-
17. Véleménye szerint, van-e különbség az anyaországi és a kárpátaljai magyarok mentalitása között?
- ☐ Igen
 - ☐ Nem
18. Ha úgy véli igen, Ön szerint miben különböznek?
-

II. Attitűd- és sztereotípiavizsgálat

19. Ön szerint mely jelzők érvényesek leginkább az ukránokra általánosságban? (több válasz is lehetséges)
- ☐ Jószívűek
 - ☐ Segítőkészek
 - ☐ Őszinték, nyíltszívűek
 - ☐ Udvariasak
 - ☐ Vendégszeretők
 - ☐ Dolgosak
 - ☐ Okosak
 - ☐ Ügyesek
 - ☐ Ötletesek, leleményesek
 - ☐ Bátrak
 - ☐ Fősvények
 - ☐ Lusták
 - ☐ Önzők
20. Ön szerint mely jelzők érvényesek leginkább a magyarokra általánosságban? (több válasz is lehetséges)

- ☐ Jóságúak
- ☐ Segítőkészek
- ☐ Öszinték, nyíltszívűek
- ☐ Udvariasak
- ☐ Vendégszeretők
- ☐ Dolgosak
- ☐ Okosak
- ☐ Ügyesek
- ☐ Ötletesek, leleményesek
- ☐ Bátrak
- ☐ Fösvények
- ☐ Lusták
- ☐ Önzők

III. Magyarságismeret

21. Kiket ismer a magyar kiemelkedő személyiségek, hírességek közül?

1.
2.
3.
4.
5.

22. Milyen magyar nemzeti ünnepeket ismer?

1.
2.
3.
4.
5.

23. Milyen magyar nemzeti ételeket ismer?

1.
2.
3.
4.
5.

24. Milyen magyar történelmi eseményekről tanultak az iskolában?

1.
2.
3.
4.
5.

25. Milyen színű a magyar zászló?

.....

26. Kiket ismer a magyar írók, költők közül?

1.
2.
3.
4.

5.
27. Szokott-e Ön magyar tévécsatornákat, műsorokat nézni?
- ☐ Igen
- ☐ Nem

28. Ha igen, milyen műsorokat?

1.
2.
3.
4.
5.

29. Milyen kárpátaljai magyar sajtótermékeket ismer?

1.
2.
3.
4.
5.

IV. Magyarország kisebbségpolitikája és a kárpátaljai magyarság

30. Hallott-e már a határon túli magyarok kettős állampolgárságáról szóló magyarországi népszavazásról (2004. december 5.)?

- ☐ Igen
- ☐ Nem

31. Ha igen, véleménye szerint milyen hatása, következménye lett volna ennek az elvnek a törvénybe iktatása?

.....

.....

32. Hallott-e már a Magyarországon elfogadott határon túliak státusára vonatkozó törvényről?

- ☐ Igen
- ☐ Nem

33. Ha igen, véleménye szerint milyen jelentősége van a magyarigazolványnak a határon túli, beleértve a kárpátaljai magyarok számára?

.....

.....

V. Az EU hatása

34. Mi a véleménye az Európai Unióról általánosságban?

- ☐ Pozitívnak tartom
- ☐ Negatívnak tartom
- ☐ Még nem gondolkoztam erről

35. Ön szerint milyen eredménye, jelentősége lenne Ukrajna EU-s integrációjának?

.....

.....

36. Ön szerint milyen hatása, jelentősége van Magyarországnak EU-s integrációjának a kárpátaljai magyarok szempontjából?

.....

A kérdőív önkitöltős, a kitöltésre 45 perc (1 tanóra) áll rendelkezésre. A felmérés az I–III. szintű (vagyis érettségít adó) ukrán vagy vegyes (ukrán–oros, ukrán–magyar stb.) tannyelvű középiskolák végzős diákjainak több mint 30%-ára terjedt ki.

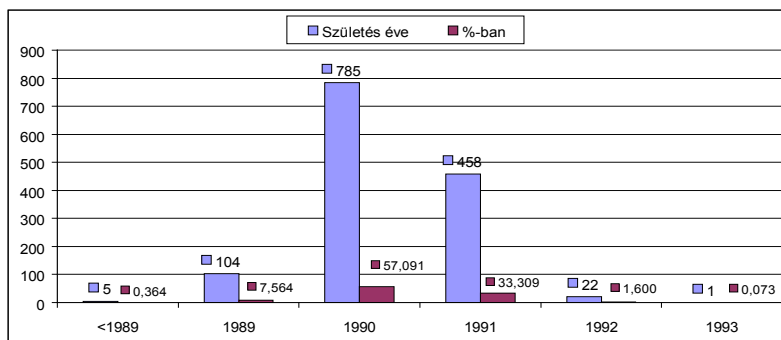
Ezután kerülhetett sor a kérdőívek sokszorosítására. A mintába bekerült iskolák igazgatóival való egyeztetés során kiderült, hogy volt olyan oktatási intézmény, ahol az igazgatók nem engedték meg a felmérés elvégzését, így végül a kérdőíves lekérdezésben 80 iskola 1375 diákja vett részt.

A harmadik fontos feladat, ami sok gondot okozott, a kérdőívek kitöltetése volt, mivel a diákok, tanárok, igazgatók körében egyaránt vegyes fogadtatásban részesült a felmérés. Néhol el-lenségesen, gyanakvással, különböző megjegyzésekkel fogadták, és felületesen, sok kérdés kihagyásával töltötték ki a diákok a kérdőíveket, hangoztatva, hogy „miért kellene nekik ilyeneket tudni a magyarokról”. Volt olyan eset is, hogy bár az igazgató hozzájárult a lekérdezés elvégzéséhez, a tanárok nem voltak hajlandók átengedni egy tanórát és csak nagyszünetben vagy a 7. óra után engedték kitölteni a kérdőíveket, ami megint csak az alaposág rovására ment. Beszámolhatunk azonban olyan tapasztalatokról is, hogy nagyon érdeklődően, lelkesen láttak neki diákok a kitöltésnek, sőt presztízkérdést csináltak abból, hogy minden kérdésre válaszoljanak, merthogy milyen szégyen, ha valamit nem tudnak. A tanárok és igazgatók felől is jöttek olyan visszajelzések, hogy jónak, hasznosnak tartják a téma felvetést és érdeklődtek a felől, hol lesznek közzétéve a felmérés eredményei.

A visszaérkezett kérdőívek adathalmazát SPSS módszerrel került rögzítésre és feldolgozásra, ami a kérdőívek megszámozásával és kódolásával kezdődött. A kódolt anyagok digitalizálása szempontjából e programot véltük legalkalmasabbnak az ilyen jellegű felmérések eredményeinek feldolgozásához, s a gyorsjelentések és összegzések megírásához.

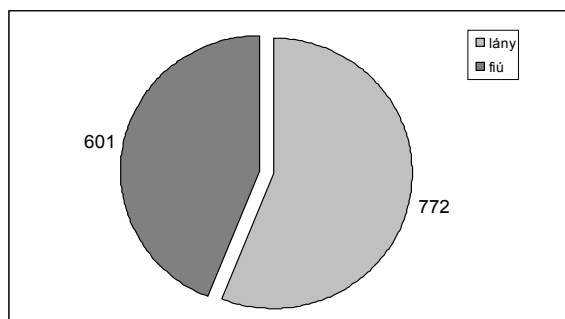
A felmérés eredményeinek bemutatása

A kérdőívek feldolgozása az első kérdéscsoporttal kezdődött, melyből a megkérdezett diákokra vonatkozó általános adatok derültek ki. Ahogy azt az alábbi diagram is szemlélteti, a felmérésben részt vevő, érettségi előtt álló diákok kor szerinti megoszlása a következő: 104-en 1989-ben, a többség, 785 diák 1990-ben született, 458-an 1991-ben, és elenyésző számban, 22-en 1992-ben, illetve 1 diák 1993-ban.

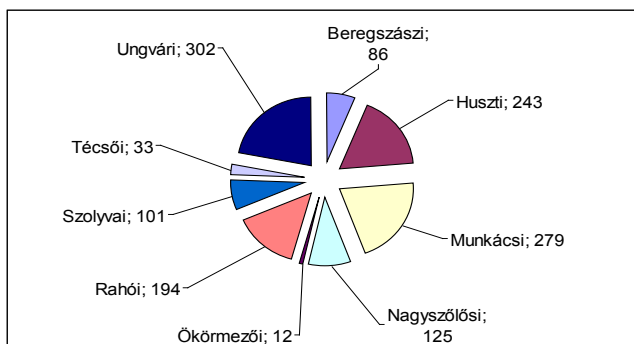
1. ábra. A felmérésben részt vevők kor szerinti megoszlása

A felmérésben részt vevők nemek szerinti megoszlása az alábbiak szerint alakult: 601 fiú és 772 lány (illetve 2 fő nem írt semmit ebbe a rubrikába), ami az iskolák és nem a diákok direkt kiválasztásából adódott.

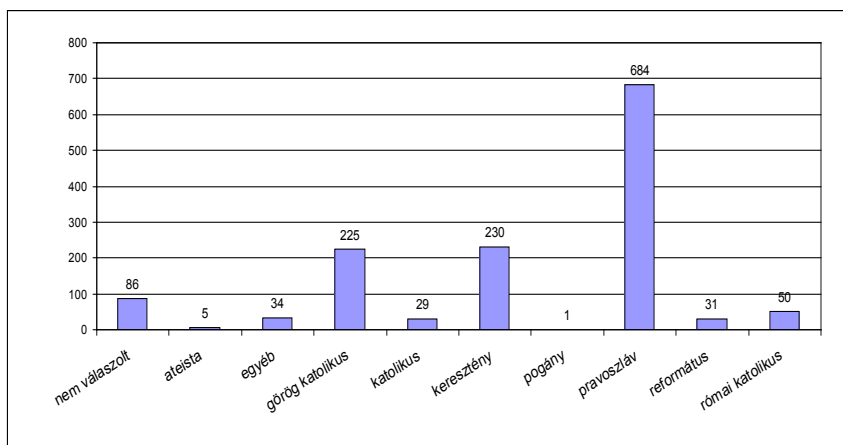
2. ábra. A felmérésben részt vevők nemek szerinti megoszlása

A megkérdezett 1375 diák Kárpátalja 9 járásának 105 településéről vett részt a felmérésben. A felmérés megkezdése előtt kitűzött célok szerint a mintába vegyes magyar–ukrán, ukrán többségű és mondhatni „szín”-ukrán járások is bekerültek, a települések iskoláinak kiválasztása viszont véletlenszerű volt. A válaszadók lakhelyének járások szerinti megoszlása az alábbiak szerint alakult:

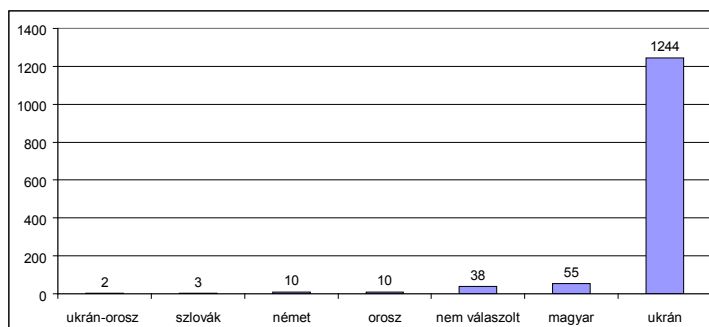
3. ábra. A felmérésben részt vevők lakhelyének járások szerinti megoszlása

A felmérésben szereplő ukrán tannyelvű középiskolák hallgatóinak vallási megoszlása igen színes képet mutat. A többség, 684-en természetesen pravoszlávnak (ortodox) vallotta magát, illetve meglepően nagy számban 230-an, pontosan nem meghatározva, kereszténynek. Viszonylag kevesen, 225-en vallották magukat görög katolikusnak, ám mivel az ukrán középiskolákban érettségiző magyar vagy egyéb nemzetiségű diák nem lett kizárva a felmérésből, így 31 református, 29 katolikus és 50 római katolikus is részt vett a válaszadásban. Érdekes, utólag felmerülő kategória lett a „keresztény”, illetve az egyéb kategórián belül felbukkanó szekták és egyéb nem történelmi egyházak jelenléte Kárpátalján: pl. baptisták, adventisták, szombatosok, Jehova Tanúi, akik összességében 34 főt tesznek ki. Ezenkívül, nem túl nagy számban, de az ateista válaszra is volt példa (5 esetben).

4. ábra. A felmérésben részt vevők vallási hovatartozás szerinti megoszlása

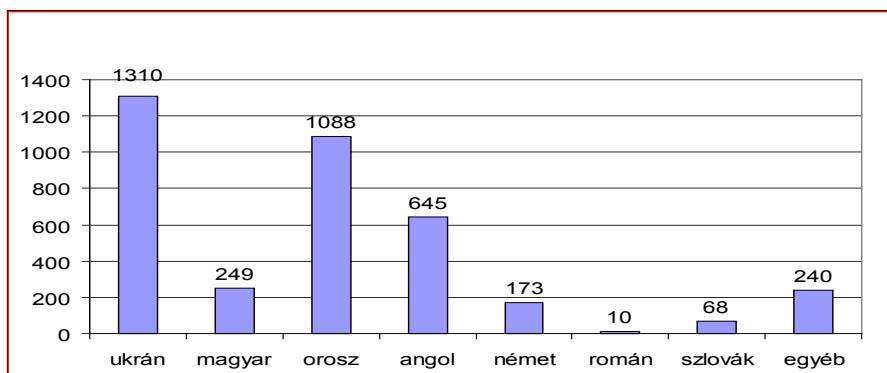
A nemzetiségi arányok a válaszadók esetében az alábbiak szerint alakultak. A többség, 1244 diák (90 %) vallotta magát ukránnak. A fennmaradó 131 főből 55 vallotta magát magyarnak, 38-an nem válaszoltak, csupán 10-10 vallotta magát orosznak és németnek, 3-an szlováknak. Tapasztalhattunk továbbá olyan jelenséget is, hogy voltak, akik nem tudták egyértelműen megválaszolni ezt a kérdést, így ukrán–magyarnak vagy magyar–ukránnak, ukrán–orosznak vagy ukrán–cigánynak vallották magukat. Az egyéb előforduló nemzetiségek: román, ruszin, csecsen, zsidó stb. Mivel az egész kérdőív, így a 7-es, vagyis a nemzetiségre vonatkozó kérdés is önbevallásos (mindenki olyan-nak definiálhatta magát, ahogy érzi), rákérdeztünk a szülők és nagyszülők nemzetiségére is. Itt elég lehangoló tapasztalatokat szerezhettünk, mivel több esetben is kiderült, hogy magyar szülők és nagyszülők gyermekei ukrán iskolába járva ukránnak vallották magukat. Ez nyilvánvalóan az utóbbi néhány, főleg 1-2 év oktatáspolitikájának az eredménye, hisz a tankönyvek és pl. a történelemórák tananyaga erősen átpolitizált, erős ukrán nemzetállam-építő jelleggel van feltöltve, melynek eredménye a különböző nem ukrán nemzetiségűek asszimilálása.

5. ábra. A felmérésben részt vevők nemzetiség szerinti megoszlása

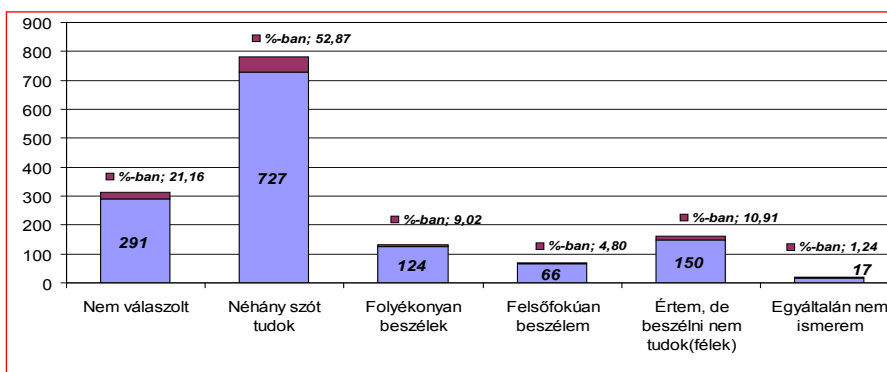
Ugyanitt voltunk kíváncsiak a válaszadók nyelvtudására is, illetve arra, milyen részük és milyen szinten beszéli a magyar nyelvet. Az 1375 válaszadóból, mivel ukrán tannyelvű középiskolában már az érettségiig is eljutottak, nyilvánvalóan mindenki beszéli az ukrán nyelvet (bár a kérdőívben ezt csak 1310-en jelölték be). Ezenkívül a legtöbben tudnak még oroszul: 1088 diák, illetve 249-en magyarul is. Az iskolákban oktatott idegen nyelvek közül 645-en tudnak valamilyen szinten (többen is bevallották, hogy csupán szótárral) vagy csak tanulnak angolul, 173-an németül.

A vidék multikulturális jellegéből adódóan egyéb nyelvek ismerete is felmerült: szlovák, román, lengyel, cseh, de voltak, akik a „ruszin”, „hucul” vagy „kárpátaljai” (po-zakarpatszki) nyelv ismeretét jelölték meg a válaszokban az egyéb kategórián belül.

6. ábra. A felmérésben részt vevők nyelvtudása

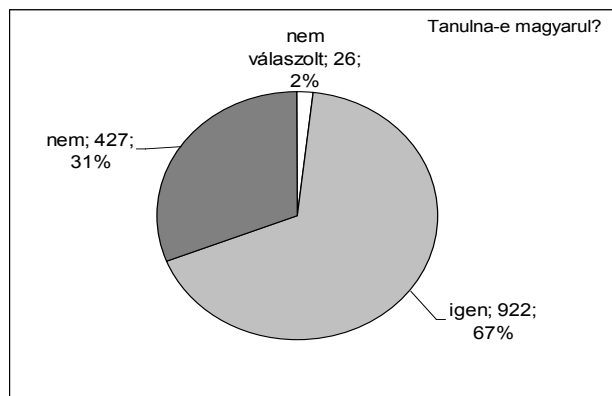
A magyar nyelv ismeretének mértékére vonatkozóan a legtöbben, 727-en a „csak néhány szót tudok”, vagy 150-en az „értem, de nem tudok (vagy félek) beszélni” válaszlehetőséget választották. A folyékonyan vagy felsőfokon beszélem választ főleg a magukat magyarnak valló, vagy a vegyes házasságokból származó diákok választották, de a számadatokból kitűnik, hogy nem csak ők, hiszen a nemzetiség meghatározásánál csupán 55-en vallották magukat magyarnak. A két szám közötti különbség bizonyos mértékben most ismét azt a tanulságot tükrözi, hogy ukrán iskolában tanuló magyar szülők gyermeke sok esetben vallja már magát ukránnak. A kérdőív hiányossága, hogy az „egyáltalán semmit nem értek magyarul” válaszlehetőséget nem vettük számításba az összeállításnál, de 17 esetben ezt a diákok kiküszöbölték azzal, hogy a margóra írták ezt a választ. Ez természetesen a magyar nyelvterülettől távol eső ukránlakta településeken élők esetében fordult elő.

7. ábra. A felmérésben részt vevők magyar nyelvtudásának szintje

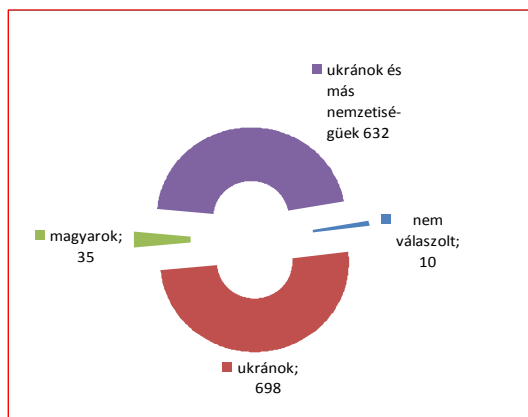
A magyar nyelvhez való viszonyulást, valamint a magyarokhoz fűződő viszonyt tovább vizsgálva tettük fel azt a kérdést, megtanulnának-e magyarul, ha erre lenne lehetőség a középiskolájukban. A válaszadók 67%-a (922 fő) válaszolt igennel, míg 31% (427 fő) a nemleges feleletet választotta. A negatív válaszok többsége megint csak az ukrán többségű, vagy mondhatnánk színukrán járások, települések lakóitól származik, mivel magyar szomszédokkal,

barátokkal, tv-csatornákkal stb. rendelkező, illetve érintkező diákok esetében a nyitottság a másik nyelvének elsajátítására nagyobb mértékű.

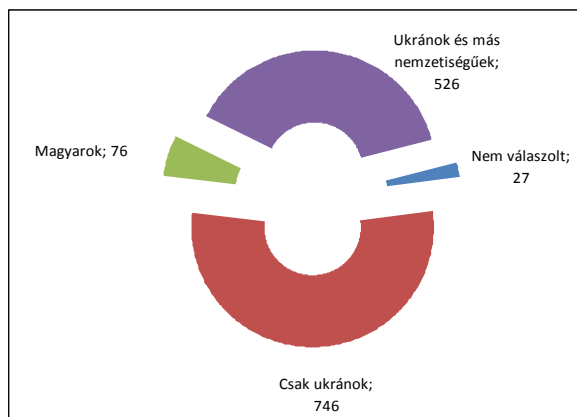
8. ábra. A felmérésben részt vevők magyar nyelvtanulási hajlandósága

Az ukrán érettségizők baráti körét vizsgálva talán túlzottan is színes kép alakult ki: fehér-oroszoktól, románoktól, szlovákoktól, lengyelektől kezdve találkozhatunk angol, amerikai, svéd, kínai, arab, olasz ismerősökkel is. A kérdés konkrét célját tekintve azért kimutatható, hogy a többségnek, 698 főnek, kizárólag ukrán barátai vannak, 35-en válaszolták, hogy többnyire magyarokkal barátkoznak, ám elég magas a száma azoknak, akiknek az ukrán mellett más nemzetiségű barátai vannak. E kategórián belül a 632 válaszadóból 176-an vannak, akiknek magyar barátai vannak, 125-nek magyar és orosz, 60-nak az ukrán mellett orosz barátai is vannak. Ezenfelül többen jelöltek még be szlovák, román, cseh, német, lengyel, cigány stb. nemzetiségű barátokat. Vagyis sokan nem zárkoznak el a nemzeti kisebbségek sorába tartozó barátoktól, ismerősöktől sem.

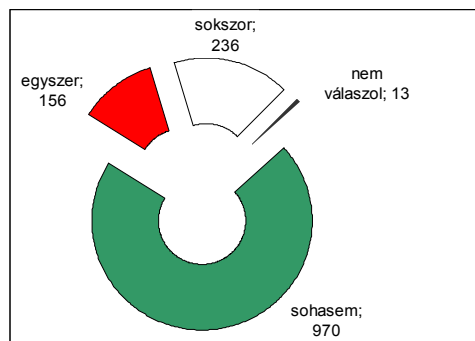
9. ábra. A felmérésben részt vevők baráti körének nemzetiségi megoszlása

A szomszédsági viszonyokat tekintve járónként és településenként változó a kép, ám az arányokat tekintve hasonlít a baráti kör nemzetiségi megoszlásához: kizárólag ukrán szomszédokról 746 fő számolt be, ezenkívül 526 válasz vegyes összetételt mutat, ahol az ukránok mellett természetesen igen nagy számban (207-en) említik a magyar szomszédságot, 81-en pedig az orosz–magyar szomszédságot, illetve 47-en az orosz szomszédokat. Több helyütt előfordulnak még a válaszokban a szlovák–magyar, román–magyar, német–magyar, cigány és moldován szomszédok.

10. ábra. A felmérésben részt vevők szomszédsági körének nemzetiségi megoszlása

A következő 5 kérdéssel arra kerestük a választ, vajon különbséget tesznek-e a magyarországi és kárpátaljai magyarok között, ha igen miben nyilvánul szerintük ez meg, továbbá, ha látnak vagy nem látnak különbséget, ezt közvetlen kapcsolatok, érintkezések révén vagy csak közvetett információk alapján szűrték le. Vagyis ezt onnan közelítettük meg, hogy jártak-e már egyáltalán Magyarországon, ha igen, kb. hányszor, és az ország mely részein, nevezetes helyein fordultak meg. A válaszadók 71%-a soha nem járt Magyarországon, 11% csak egyszer, és 13% már sokszor járt Magyarországon.

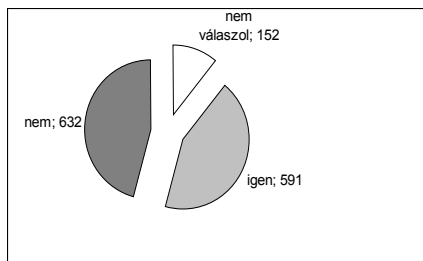

11. ábra. A felmérésben részt vevők Magyarországra utazásának aránya

A Magyarországra egyszer vagy többször látogatók közül nem mindenkinek vannak kulturális élményei, összesen 207-en választották azt a válaszlehetőséget, hogy jártak valamilyen nevezetes vagy történelmi emlékhelyen. Az ott jártak tapasztalatait, élményeit tekintve a legtöbben konkrétan a Parlamentet, a Hősök terét, a budai várat, a Halászbástyát, a Mátyás-templomot, Debrecen és a Nagytemplomot, az Ópusztaszeri Nemzeti Parkot, az egri várat említették meg, de sokan csak annyit írtak be, hogy várakat, templomokat, múzeumokat, na meg a Vidám Parkot és állatkertet látogatták meg.

A kárpátaljai ukrán érettségizők magyarokhoz fűződő attitűdjeinek, illetve a magyarokra általuk vonatkoztatott jelzők, sztereotípiák vizsgálata előtt az a kérdés merült fel, vajon látnak-e különbséget a kárpátaljai és az anyaországi magyarok mentalitása között. A felmérésben részt vevő diákok véleménye majdnem egyforma arányban oszlik meg e kérdésben, hiszen 43%-uk vél felfedezni különbséget a magyarországi és kárpátaljai magyarok között, míg 46% nem, illetve 11% nem válaszolt erre a kérdésre. A kapott válaszok behatóbb vizsgálata után elmondható, hogy

negatív választ (tehát nem lát különbséget) inkább a magyarokkal nem közvetlen kapcsolatban élő, ukrán többségű településekről való válaszadók adták, míg a vegyes településeken élők tapasztaltak különbségeket a határ két oldalán élők között.

12. ábra. A felmérésben részt vevők válaszainak aránya arra a kérdésre: Véleményük szerint van-e különbség a kárpátaljai és az anyaországi magyarok mentalitása között

A következő kérdésben arra kértük az érettségizőket, akik látnak különbséget a határ különböző oldalán élő magyarok között, indokolják vagy fejtsek ki bővebben válaszukat. A kapott indoklásokat idézve talán a legtöbbször a hangletjtés és kiejtés, akcentus közötti, illetve a mentális különbségeket említhetjük meg. Ezenkívül érdekes, néha meghökkentő és többször visszaköszönő válaszok is születtek, melyeket nagyjából négy csoportba lehetne sorolni.

Az **elsőbe** azokat a véleményeket sorolhatjuk, melyekben pozitívabbnak ítélik meg a kárpátaljai magyarokat, mivel „az ukrán hatás következtében jobbakká váltak”: pl. :

„... a kárpátaljaiak hozzászoktak az itteni körülményekhez, és már inkább hasonlítanak az ukránokhoz, mint a magyarországiakhoz”,

„...a kárpátaljai magyarok magukba szívták a (kárpátaljai) ukrán mentalitást”,

„Nagy! Az ukrán magyarok közelebbiek a mieinkhez és jobbak lettek”,

„...a kárpátaljai magyarok asszimilálódtak a szlávokhoz és németekhez, így saját mentalitásuk, külön nép alakult ki”,

„...a kárpátaljai magyarokat már inkább lehetne ukránnak nevezni, mivel viselkedésük és szokásaik inkább olyanok, mint az ukránoknak”,

„... a kárpátaljai magyarok mentalitása már inkább olyan, mint az ukránoknak”,

„...a kárpátaljai magyarok vendégszeretőbbek, őszintébbek, nem olyan nagyigényűek, mert hozzászoktak az itteni feltételekhez”,

„...a kárpátaljai magyarok – ukránok magyar gyökerekkel”,

„...a kárpátaljai magyarok őszintébbek, dolgozabbak, jószívűbbek, ügyesebbek, mert akivel élsz, attól sok mindent átvesszel”.

A **másodikba** azokat a válaszokat sorolhatjuk, melyekben alacsonyabb rendűnek vagy negatívabb színben tüntetik fel a kárpátaljaiakat, és a Magyarországon élőket értékelik pozitívabban, pl.

„...a mi embereink nem annyira intelligensek és kultúráltak”,

„...a Magyarországon élő magyarok jól neveltebbek”,

„...a magyarországi magyarok finomkodóak, udvariasak, a kárpátaljaiak pedig önelégültek, szemtelének”,

„...a magyarországiak udvariasabbak és nyugodtabbak, mint a kárpátaljaiak”,

„... az Ukrajnában élő magyarokat ide telepítették valamikor be”,

„... a magyarországi magyarok ápolják városuk tisztaságát, az ukrainai magyarok nem becsülik az ukrán államot”,

„... a magyarországi magyarok az európai kultúra örökösei és követői”,

„...a magyarországi magyarok jól neveltebbek (tanultabbak)”,

„...a magyarországiak visszafogottabbak, kulturálisan fejlettebbek”,

„...a magyarországi magyarok barátságosabbak, jól neveltebbek és nagylelkűbbek”,

„... ők a saját szülőföldjükön élnek”,

„... ott magyarországi magyarok, itt ukrán magyarok vannak”.

A **harmadikba** azokat a válaszokat sorolhatjuk, amelyek többé-kevésbé objektíven látják a helyzetet:

„...anyagi helyzetüket illetően”,

„...az embert környezete befolyásolja”,

„...a magyarországiak abban különböznek a kárpátaljai magyaroktól, hogy ők jobb gazdasági helyzetben vannak”,

„...azok a magyarok, akik Ukrajnában élnek, igyekeznek megőrizni közös hagyományait azokkal a magyarokkal, akik Magyarországon élnek”,

„...a kárpátaljai magyarok jobban megőrizték a szokásokat, tradíciókat, a beszédük is különbözik”,

„...a kárpátaljai magyarok túlságosan introvertáltak és konzervatívak”,

„...a kárpátaljai magyarok visszafogottabbak és annak ellenére, hogy Ukrajnában élnek, nagyobb hazafiak”,

„...a különböző történelmi okokra nyúlik vissza a különbség, melyekben a kárpátaljai magyarok fejlődtek”.

A **negyedikbe** sorolhatjuk azokat a válaszokat, amelyek a magyarországiakkal szemben a határon túliakat tüntetik fel kedvezőbb színben, bármiféle magyarázat nélkül:

„A magyarországi magyaroknak alacsonyabb az IQ-juk. Rossz az oktatási rendszer”,

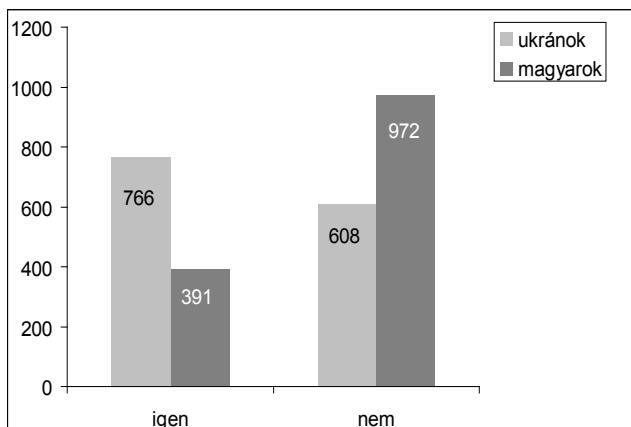
„...a kárpátaljai magyarok nyitottabbak a párbeszédre, mint a magyarországiak”,

„...a mi magyarjaink jószívűbbek és jobban viszonyulnak az ukránokhoz”,

„a magyarországiak nem tekintik a kárpátaljaiakat sajátjuknak, nem őszinték”.

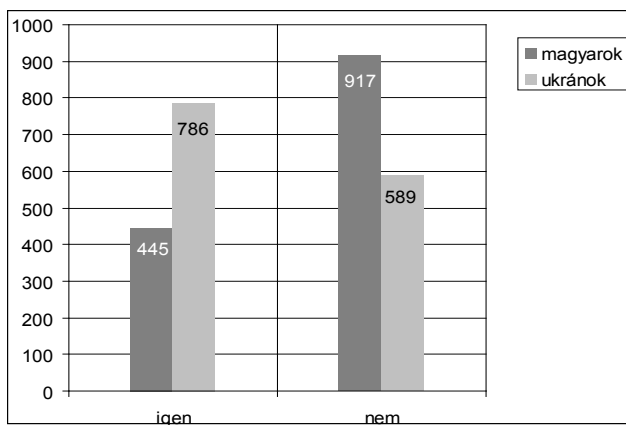
Attitűd- és sztereotípiavizsgálat

A második fő kérdéskör a magyarokhoz fűződő attitűdök és sztereotípiák vizsgálatát célozta meg. Itt 13 jellemzőt, emberi tulajdonságot soroltunk fel: 10 pozitívát és 3 negatívát: **jószívűek, segítőkészek, őszinték, udvariasak, vendégszeretők, dolgozók, okosak, ügyesek, leleményesek, bátrak, fűsvények, lusták, önzők** – majd arra kértük válaszadóinkat, jelöljék meg, szerintük a felsoroltak közül mely jelzők érvényesek leginkább az ukránokra általánosságban, illetve a magyarokra általánosságban. Itt több válasz is lehetséges volt. Az ukránokra és magyarokra adott jellemzéseket párosítva vázoljuk, szemléltetve a pozitív és negatív válaszok arányát, megoszlását:

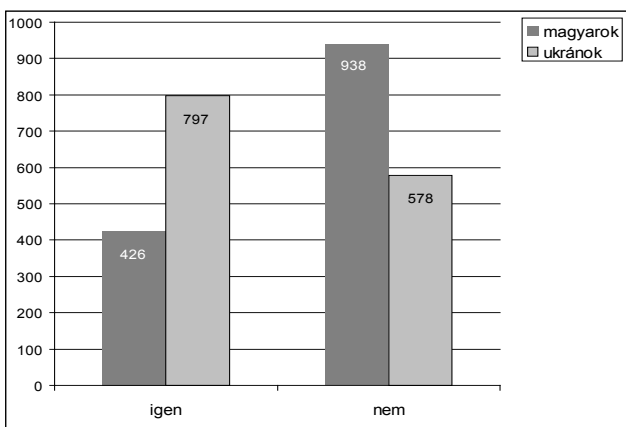
13. ábra. Jószívűek-e az ukránok? A magyarok?

A jószívűség ezek szerint nem a magyarok, inkább az ukránok jellemzője.

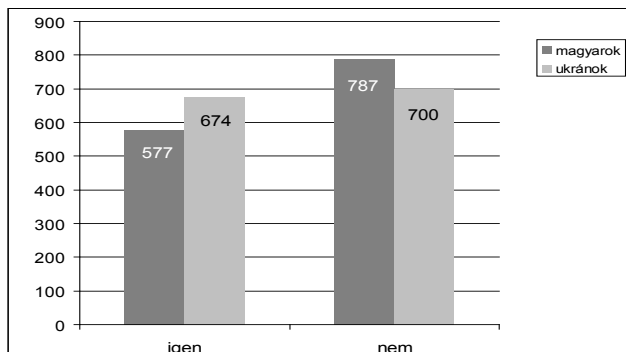
14. ábra. Segítőkések-e az ukránok? A magyarok?

Itt kicsivel magasabbak a pozitív mutatók, de mint láthatjuk még mindig inkább az ukránokra jellemző a segítőkészség is.

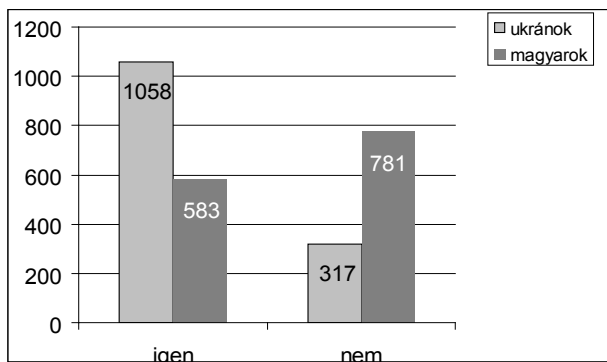
15. ábra. Őszinték-e az ukránok? A magyarok?

Az őszinteség tekintetében megint csak nem állunk jól, ezt is inkább az ukránokra véljük jellemzőnek.

16. ábra. Udvariasak-e az ukránok? A magyarok?

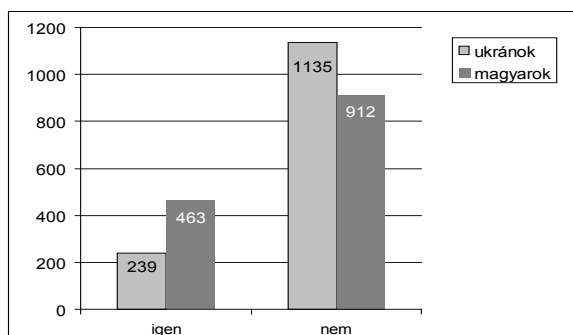
Az udvariasságot nézve az ukránok tekintetében is kevesebb az igen, mint a nem, de azért számszerűen még mindig előtűnk járnak.

17. ábra. Vendégszeretők-e az ukránok? A magyarok?

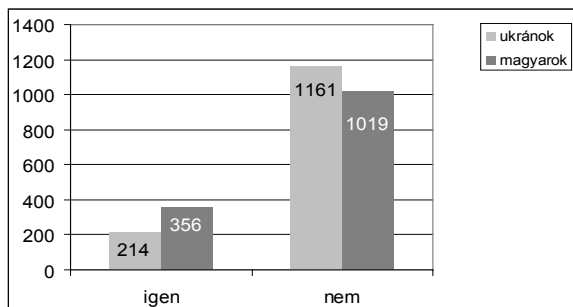
A híres magyar vendégszeretetről válaszadóink ezek szerint nem rendelkeznek elegendő tapasztalattal, s ismét csak az ukránokra vonatkoztatták ezt a jelzőt, mégpedig kiemelten magas számban.

Most ugrunk egy kicsit, mivel mind a 10 pozitív tulajdonság összehasonlítása hasonló eredményt tükröz, lássuk mi a helyzet a negatív jelzőkkel.

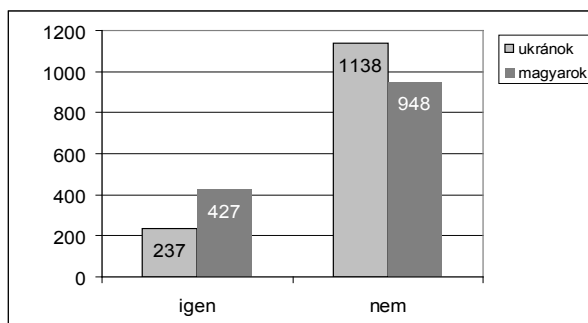

18. ábra. Fősvények-e az ukránok? A magyarok?

Ebben és az alább következő két esetben már megfordult a pozitív és a negatív értékítéletek aránya, és bár a magyaroknál is a fősvények száma (463) nem haladja meg a nem fősvények (912) számát, de azért a magyarok körében véleményük szerint több van, mit az ukránok között.

19. ábra. Lusták-e az ukránok? A magyarok?

20. ábra. Önzőek-e az ukránok? A magyarok?

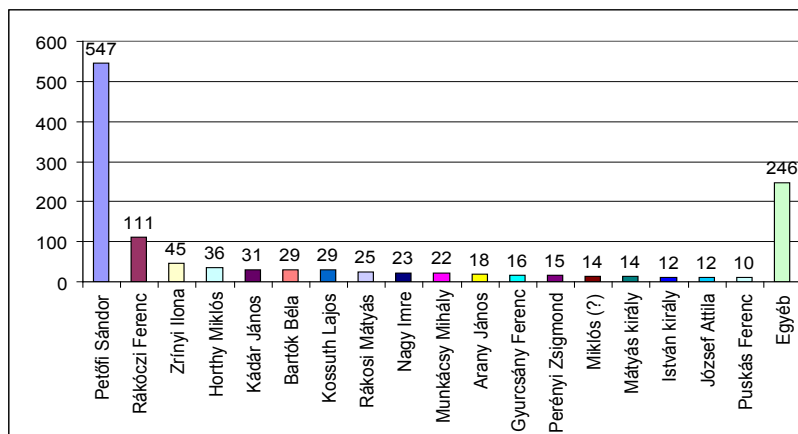
A kérdéskör tapasztalatait egy mondatban összefoglalva elmondhatjuk, hogy a válaszadók nagy része elfogult volt a saját nemzetiségével szemben és esetükben többnyire a pozitív tulajdonságokat választották, míg a magyarokra főként a 3 negatív jelzőt jelölték be. Ez persze nem ritka az önértékelési gondokkal rendelkező ún. „kisnemzetek” vagy a rövid ideje nemzetállami státussal bíró népek, nemzetek esetében.

Magyarságismeret

A harmadik nagy kérdéskör a magyarságismeretre vonatkozik, amellyel azt szeretnénk feltárni, vajon az ukrán érettségizők értékítélete valós tudáson, vagy csak elszórt benyomásokon, információkon alapszik. Ezért ebben a kérdéskörben csak nyílt kérdések fordultak elő, ahol arra kértük a diákokat, sorolják fel az általuk ismert híres magyar embereket, költőket vagy írókat, magyar nemzeti ünnepeket, magyar nemzeti ételeket, fontos magyar történelmi eseményeket (amelyekről az iskolában tanultak például) stb.

A híres emberek felsorolásánál igen sokszínű paletta alakult ki a történelmi hősöktől a mai politikusokig és médiaszereplőikig, ám az ismertségi lista legfelsőbb fokán vitathatatlanul Petőfi Sándor áll (547 fő nevezte meg). Őt követi ismertségben II. Rákóczi Ferenc, majd Zrínyi Ilona, Horthy Miklós stb., vagyis elmondhatjuk, hogy a magyar történelem azon szereplőit ismerik leginkább az ukrán érettségizők, akik világhírnévre tettek szert, vagy kötődnek a helyi történelmi eseményekhez is.

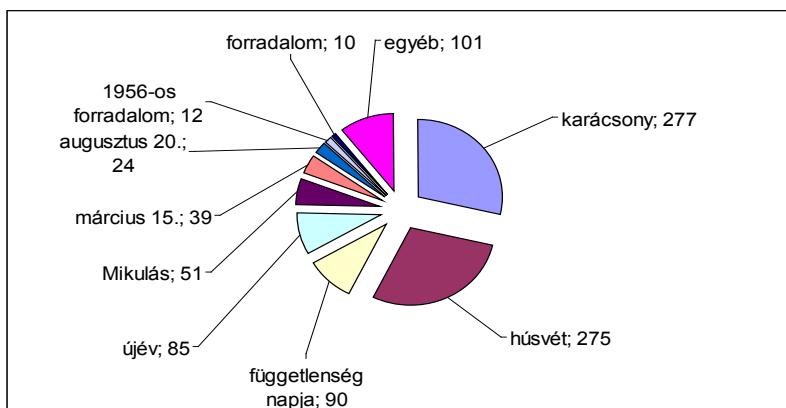
Alább látható, kiket említett a többség, illetve az egyéb kategóriába az egyszer előforduló neveket soroltuk.

21. ábra. A felmérésben részt vevők magyar híres emberek ismeretének megoszlása

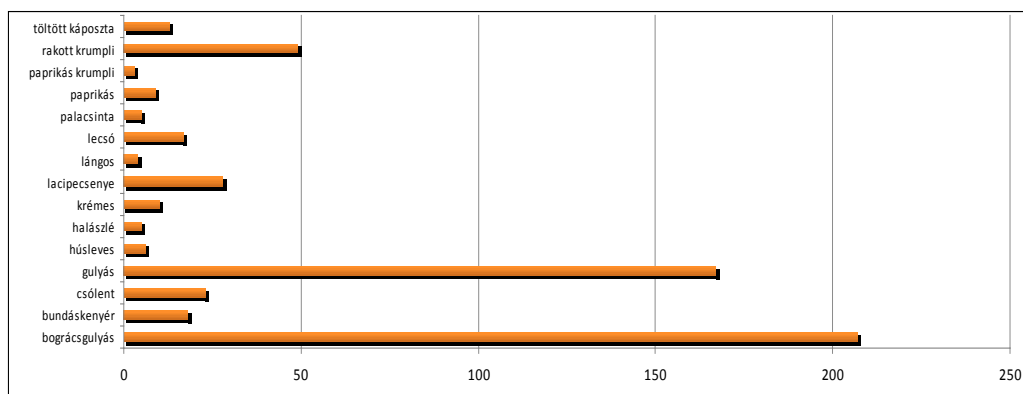
A nemzeti ünnepek viszonylatában kissé lehangolóan mondhatóak az eredmények, mivel sokan talán félreértelmezve a kérdést, talán az egyéb ismeretek hiányában nem a nemzeti, hanem a vallási és egyéb ünnepeket sorolták fel főképpen. Tehát a legtöbb válaszadó a karácsonyt, húsvétot, újévet, Mikulást írta be, és csak kis százalékban találkozhatunk a március 15., augusztus 20., október 23. válaszokkal.

Itt is találkozhatunk két érdekes válasszal, mégpedig az alkotmány napja és a függetlenség napja (90-en említik!) megjelölésű „ünnepekkel”, amelyek bekerülése azzal magyarázható, hogy a saját ukrán nemzeti ünnepeiket rávetítették a magyarokéra, nem ismerve pontosan a történelmet. Feltételezték, ha náluk olyan fontos e két nap, akkor biztos így van ez a magyaroknál is. Az egyéb kategóriában „képzelt” és valós ünnepek szintén szerepelnek, többnyire egyszer vagy kétszer fordultak elő: pünkösd, szeptember 1., költészet napja, farsang, szüreti bál, hálaadás napja, Valentin-nap, az aradi vértanúk kivégzése stb.

22. ábra. A felmérésben részt vevők magyar nemzeti ünnepek ismeretének megoszlása

A nemzeti ételeinket tekintve a legtöbben a babgulyást és a húslevest ismerik, de sokan ismerik még a csirkepaprikást, lecsót, csólintet, nokedlit, töltött káposztát, bundás kenyeret, palacsintát, halászlét, lacipecsenyét is.

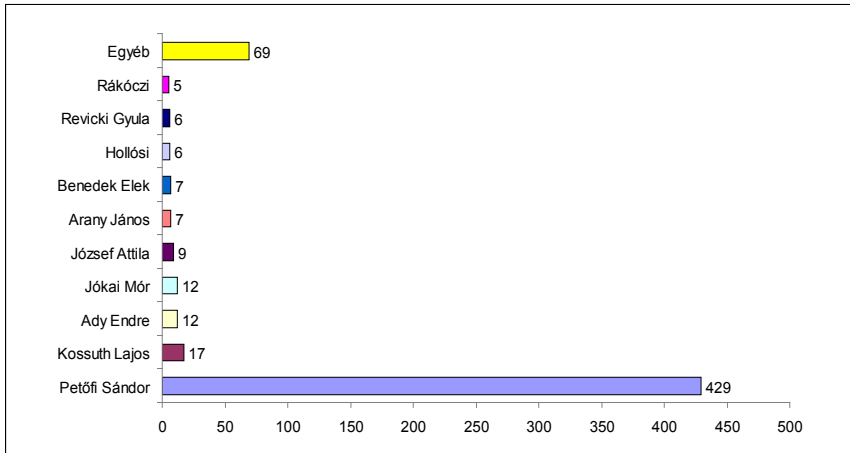

23. ábra. A felmérésben részt vevők magyar nemzeti ételekre vonatkozó ismereteinek megoszlása

A kiemelkedő magyar történelmi események közül a legtöbben az 1848–49. évi forradalmat és szabadságharcot és az 1956-os forradalmat említették, de sokszor találkozhatunk a „Kárpátalja

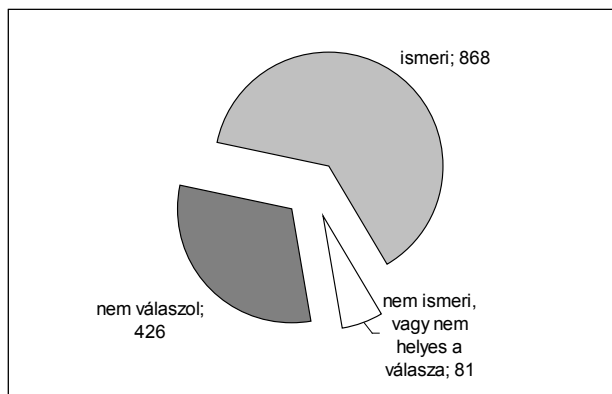
magyar megszállása”, „Kárpátalja Magyarország fennhatósága alatt”, „az Osztrák–Magyar Monarchia széthullása és Magyarország megalakulása” válaszokkal. Kárpátalja mint terület hovatarozása és birtoklási joga körüli viták napjainkban igen gyakoriak a tankönyvek, tudományos irodalom, sajtó hasábjain egyaránt, így nem csoda, hogy a középiskolásokban pl. az 1939-es eseményekről már az a kép rögzült, hogy a csúnya magyarok elvették a területet az ukránoktól, pedig semmi joguk nem lett volna arra.

A magyar költőkre és írókra rákérdező kérdésnél a nagytöbbség megint csak Petőfi nevét írta be, de előfordul még kisebb arányban Arany János, József Attila, Ady Endre, Jókai Mór, Benedek Elek neve is, sőt, mint láthatjuk a 23. ábrán, néhányan nem éppen költőket és írókat is beírtak, valószínűleg nem biztos tudás, csak tippelés alapján.

24. ábra. A felmérésben részt vevők magyar írók és költők ismeretének megoszlása

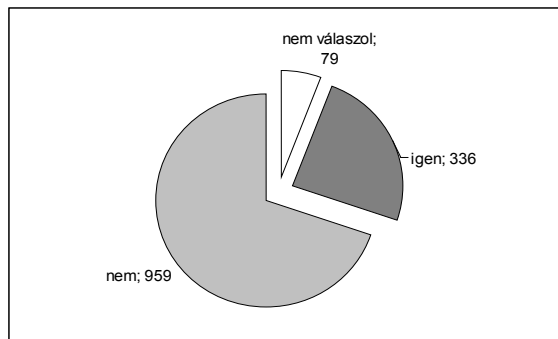
A népek, nemzetek fontos szimbóluma évszázadok óta a nemzeti lobogó, zászló, vagyis a magyarságismeret fontos kérdése. Vajon hányan tudják az ukrán középiskolások közül, milyen színű a magyar zászló? A válaszadás megkönnyítése céljából nem kértük, hogy rakják sorba a színeket, csupán sorolják fel azokat. A kérdőív kitöltői közül 63% (868 fő) fel tudta sorolni a piros-fehér-zöld színt, bár nem mindig ebben a sorrendben, 6% (81 fő) nem helyes színösszeállítást sorolt fel és 31% (426 fő) nem válaszolt a kérdésre, ami azt mutatja, hogy a folyamatos együttélés és kapcsolat során ez az információ berögzült a többségi nemzethez tartozókba is.

25. ábra. A felmérésben részt vevők magyarzászló-ismeretének megoszlása

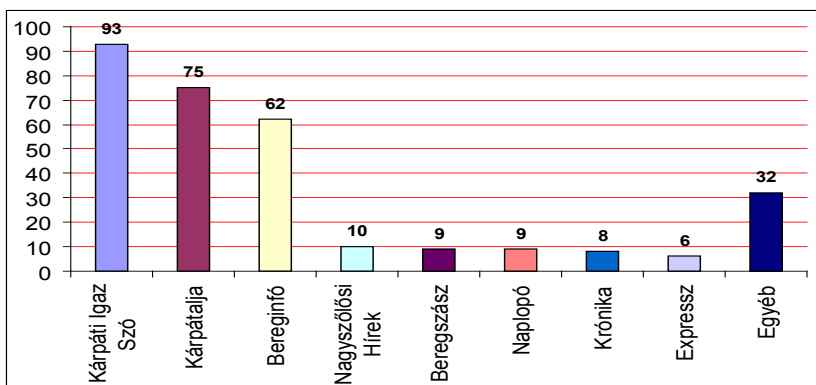
A kulturális és nyelvi interakció vizsgálatához visszatérve megkérdeztük, hányan néznek magyar adásokat, csatornákat. A válaszadók 24%-a néz magyar tv-t, míg 70% nem. Továbbhaladva ezen a fonalon, azokat a válaszadókat, akik néznek magyar műsorokat, csatornákat, megkértük, részletezzék, milyen jellegű műsorokat néznek, s itt is nagyon széles palettáját kaptuk a válaszoknak: az időjárás-jelentéstől a híreken át, talk-show-k, filmek, sportműsorok és természetfilmek is felkerültek a listára, vagyis azon kevesek, akik néznek magyar tv-t, elég változatos módon teszik azt.

A nézett csatornák között többnyire a Duna TV, M1, M2, RTL-klub és TV2 szerepeltek.

26. ábra. A felmérésben részt vevők magyar tévévezési szokásainak megoszlása

Itt kérdeztünk rá arra is, milyen kárpátaljai magyar nyelvű újságokról hallottak már. Természetesen nem feltételeztük, hogy túl sokan olvasnának magyar újságokat, de attól még az újságos standokon, könyvtárakban, szomszédoknál, barátoknál stb. találkozhatnak velük. A válaszadók többsége a több évtizedes múltra visszatekintő Kárpáti Igaz Szót, illetve a második helyen a Kárpátalja, majd a Bereginfó című hetilapokat ismeri, de találkoztunk kisebb példányszámú járási lapokkal, mint a Krónika vagy Beregi Hírlap, illetve gyermek és ifjúsági lapokkal is, mint az Irka. A kapott válaszok diagrammon való szemléltetése jól mutatja, hogy a válaszadók egy kis hányada ismer magyar újságokat, a többség azt írta, hogy semmilyen sem ismer, volt aki ukrán nyelvű kárpátaljai újságot sorolt fel, s voltak, akik Magyarországon megjelenő folyóiratot (pl. Nők Lapja) említett.

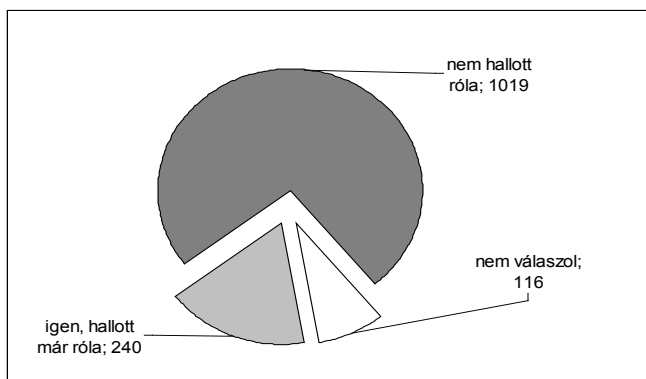

27. ábra. A felmérésben részt vevők kárpátaljai magyar sajtó-ismeretének megoszlása

Kisebbségpolitika és a kárpátaljai magyarság

A felmérés negyedik nagy kérdésköre Magyarország kisebbségpolitikájára és a kárpátaljai magyarságot az utóbbi néhány évben érintő legfontosabb témákra vonatkozott.

Arra a kérdésre: *Hallott-e már a határon túli magyarok kettős állampolgárságáról szóló magyarországi népszavazásról (2004. december 5.)*, a válaszadók többsége, 1019-en, vagyis 75% negatív választ adott, míg 240-en, 17%-uk találkozott e kérdéssel, eseménynel.

28. ábra. Hallott-e már a határon túli magyarok kettős állampolgárságáról szóló magyarországi népszavazásról (2004. december 5.)?

Azokat, akik hallottak az eseményről, megkértük, fejtsek ki bővebben, hogy véleményük szerint milyen hatása, következménye lett volna ennek az elvnek a törvénybe iktatásával. A véleményekkel rendelkezők nagy része letudta a választ annyival, hogy „semmilyen” vagy „pozitív”, illetve „negatív”, de voltak, akik részletesebben is kifejtették álláspontjukat. Erre a nyílt kérdésre adott pró és kontra válaszokból idéznénk alább (az idézetek mindegyike a kérdőívekből való, persze magyar nyelvre fordítva):

- „nagy jelentősége lenne, mert a kárpátaljaiak szabadon utazhatnának Magyarországra”,
- „szerintem, Ukrajnában egy állampolgárságnak kell lenni, úgy, ahogy most is van”,
- „ki kell zavarni őket Ukrajnából”,
- „nem lett volt okos dolog”,
- „ez a kárpátaljai magyarok jogainak és lehetőségeinek szélesítését és az anyaországgal való kapcsolattartást jelentette volna”,
- „ez lehetőséget nyújtott volna a kárpátaljai magyaroknak Magyarországra utazni és jobban elsajátítani a nyelvet”,
- „a határ két oldalán élő rokonoknak könnyebb lett volna a kapcsolattartás”,
- „minden határ mellett élőknek kettős állampolgárságot kellene adni”,
- „ez javítaná az ukránok és magyarok közötti kapcsolatot, hogy egyik oldalról se legyen elnyomás”,
- „Ukrajnában csak 1 állampolgárság kell legyen, és ez az ukrán”,
- „szerintem jó lett volna Ukrajnának is és Magyarországnak is”,
- „óriási jelentősége lenne, és lehet akkor az ukránok többet tudnának a magyarokról, kultúrájukról, művészetükről”,
- „a magyarok tömeges kitelepülését jelentené Kárpátaljáról Magyarországra”,
- „pozitív, mert ha két ország állampolgára az ember, mindkét ország kedvezményeit élvezzi”,
- „negatív, mert a kettős állampolgárság veszélyezteti Ukrajnát, politikai helyzetét”,
- „jó a kettős állampolgárság, mert érdemes Magyarországon dolgozni, de Ukrajnában élni”,

„a magyaroknak olyan joga lett volna, mint az ukránoknak, de Ukrajnában nem engedélyezett a kettős állampolgárság és én ezt támogatom”,

„a magyarok egyesítése”

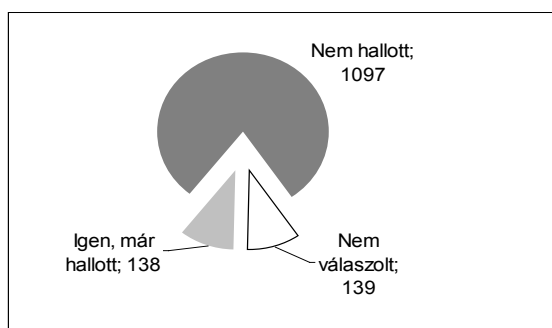
„a helyi lakosság elmagyarosodásához vezetne, ami elvesztené eredetiségét”,

„pozitív, hiszen Ukrajnában nagyon sok magyar él, akiknek rokona van Magyarországon, a vízum beszerzése viszont nehéz”,

„ez nagyon jó ötlet, így a kárpátaljai magyarok jobban meg tudják őrizni gyökereiket”,

„negatív, mert ki kell a "magyarokat" gyomlálni Kárpátalja területéről”.

A következő kérdéssel azt szeretettük volna megtudni, hallottak-e már a Magyarországon elfogadott határon túliak státusára vonatkozó törvényről és abban az esetben, ha igen, akkor véleménye szerint milyen jelentősége van a magyarigazolványnak a határon túli, beleértve a kárpátaljai magyarok számára? A felmérésben részt vevő 1375 érettségiző óriási hányada, 1097-en nem is hallott a témáról, csupán 138-an adtak pozitív választ erre a kérdésre, illetve majdnem ugyanennyien nem válaszoltak egyáltalán a kérdésre.

29. ábra. Hallott-e már a Magyarországon elfogadott határon túliak státusára vonatkozó törvényről?

Akik igen, ilyen jellegű véleményeket fejtettek ki: Egyes válaszok azt tükrözik, hogy egyáltalán nincsenek tisztában a viszonyokkal, és ha hallottak is a magyarigazolványról, nem tudják pontos jelentőségét, funkcióját, mert ilyeneket írtak hogy:

„akkor miért van szükség útlevélre?”,

„enyhülne a vízumrendszer”,

„lehetőséget nyújt átjárni a határon”,

„ők már Magyarország állampolgárai, kettős állampolgárságuk van”,

„ezzel élhetnek Magyarország területén is”,

„nagy a jelentősége, mert ezzel a magyaroknak könnyebb átmenni a határon, mint az ukránoknak”,

„lenne remény a fizetések és nyugdíjak növekedésére, kedvezményekre”,

„nyugodtan lehet vele Magyarországra utazni, áttelepülni, felsőoktatásban tanulni”,

„óriási, mert utazhatnak Európa-szerte vízum nélkül”,

„jelzi a magyar állampolgárságot”.

Vagyis ezek a válaszok azt tükrözik, hogy a magyarigazolvány (uhorszkij paszport) alatt ők azt értik, hogy a határon túliak számára ez egyenértékű a Magyarországon élők személyigazolványával, s hasonló jogokat biztosít számukra. Vannak azonban olyan válaszadók is, akik ismerik a magyarigazolvánnyal járó kedvezményeket, előjogokat:

„könnyebben tudnak utazni és érvényesülni Magyarországon”,

„kedvezményes utazásra jogosít fel”,

„bizonyos mértékű utazási és oktatási kedvezményt nyújt”.

Viszont a többség negatívan ítéli meg a magyarigazolvány meglétét, elvi értékeit nem ismerve, szükségtelennek vagy egyenesen haszontalannak tartja:

„nem túl fontos, mert ennek az igazolványnak nincs túl nagy jelentősége”,

„a magyarok fokozottabban ellenőrzik a határon a határon túli magyarokat”,

„nem fontos, szerintem nem újdonság magyart látni az utcán és hogy bele van írva az igazolványába, hogy magyar, ez nem jelenti azt, hogy nem ember”,

„az egyszerű parasztok és munkások számára semmilyen, mert nincs pénzük, hogy kihasználják a kedvezményeket”,

„aki Ukrajnában él, annak csak ukrán igazolványa legyen”,

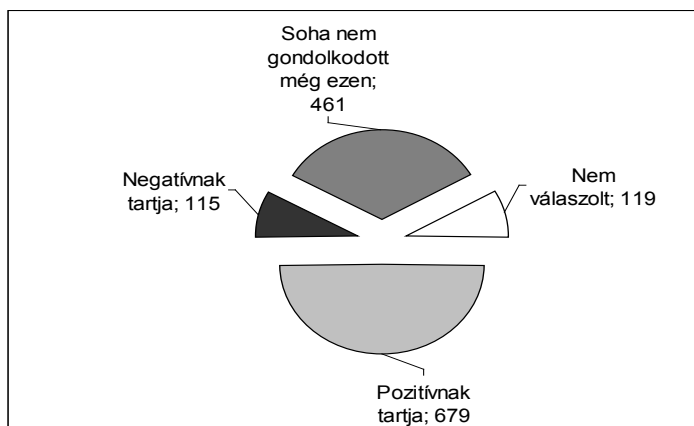
„az anyagi támogatások nélkül nem sokat ér a magyarigazolvány”.

Kevesen ugyan, de vannak, akik átérték és felismerik elvi, illetve a határon túliak számára inkább érzelmi jelentőségét:

„Óriási jelentősége van, mert sok magyar él Magyarország határain kívül!”

Az utolsó nagy kérdéskör az Európai Unióhoz fűződő viszonyt, véleményt hivatott megvizsgálni először általános értelemben. Itt a „pozitívnak tartom”, „negatívnak tartom” és a „még nem gondolkoztam erről” válaszlehetőségek voltak felkínálva a diákoknak. Ezek közül a legtöbben, 679-en a „pozitívnak tartom” választ adták, 461-en soha nem gondolkodtak a kérdésen, 115-en negatívnak vélik, és 119-en nem válaszoltak.

A kérdéskörre adott válaszok megoszlását lásd az alábbi ábrán:

30. ábra. Mi a véleménye általánosságban az Európai Unióról?

Ukrajna EU-integrációs lehetőségeiről, annak pozitív vagy negatív fogadtatásáról kérdeztük a diákokat a továbbiakban. A felmérésben részt vevők nagy része nem válaszolt a kérdésre, még nem gondolkozott ezen vagy nem tud állást foglalni a kérdésben. A bizonyos véleménnyel rendelkezők körében is vannak, akik a „pozitív”, illetve „negatív” egyszavas válasszal zárták le a kérdést, viszont előfordultak konkrét, és sok esetben nagyon is keményen állást foglaló válaszok:

„egyszerűen csodálatos lenne, fenomenális az ukrán nemzet számára”,

„valószínűleg pozitív, mert az EU országai támogatják egymást”,

„szabad beutazás az EU országaiba, szabad kereskedelem és együttműködés az EU országaival, politikai és gazdasági támogatás”,

„nagy előrelépés Ukrajna számára, mert az EU-ba a fejlettebb országok kerülnek be és jó lenne, ha Ukrajna egyike lenne ezeknek”,

„Ukrajna számára fontos lenne a belépés politikai és társadalmi szempontból is”,
 „lehet, hogy akkor Ukrajnában is az európai értékek válnának követendővé”,
 „pozitív, mert jobban élnének és az oktatás is mindenki számára elérhető lenne”,
 „az infláció és munkanélküliség csökkenése, árubőség, Ukrajna presztízisének növekedése”,
 „egyszerűsödne az Európába utazás, növekedne a jólét”,
 „Európa volt mindig mindenben az ideál, ezért Ukrajnának jót tenne, felemelné a ranglétrán, ha csatlakozni tudna, s így független, erős, tökéletes jogállam lenne”,
 „az életszínvonal növekedése, a demokrácia fejlődése, az infláció és korrupció csökkenése, javulna az ukrán termékek minősége, versenyképessége”,
 „a legjobb, mert Ukrajna örökre független lett, megszabadult Oroszország befolyásától”,
 „növelné az élet színvonalát és minőségét az országban és csökkenne Oroszország befolyása”,
 „az integráció elérése jó ösztönzést adhat az ország gyorsabb fejlődéséhez, és amikor Ukrajna eléri, már egy jól fejlett ország lesz”.

Vannak azonban negatív vélemények e kérdésben:

„negatív, szerintem Ukrajna még nincs kész erre és nincs is szüksége rá. Ezen kívül az ukránok 50%-a ellene van”,
 „negatív, mert Ukrajnát kihasználnák, mint nyersanyagforrást, munkaerőpiacot, földjeit”,
 „Ukrajnának, mint FÁK tagállamnak inkább kell igazodnia Oroszországhoz”,
 „nyersanyag kincseit kihasználnák a nagyhatalmak és a rossz minőségű áru felvásárló piacává tennék”,
 „az ukrán gazdaság tönkremenne, az ország megszűnne létezni”,
 „negatív, mert Ukrajnának jobb egy barát, mint egy távoli rokon”,
 „nagyon negatív, mert néhány év múlva szétesne, mert óriási pénzek tűnnének el”,
 „ez semmi jót nem hoz Ukrajnának, a szláv népeknek kell együttműködni, gazdaságilag Oroszország a perspektíva”,
 „csak az üzletembereknek és politikusok számára jó, a népnek nem”,
 „negatív, mert Ukrajna nem tudja utolérni Európát sem gazdasági, sem pedig a haditechnika tekintetében”.

Vannak kétkedők, bizonytalanok is, akik bizonyos feltételek mellett ítélik pozitívnak, de azt is mondhatnánk, hogy ők látják a legobjektívebben a kérdést:

„pozitív, ha ez nem rontja a jószomszédi kapcsolatot Oroszországgal”,
 „pozitív, csak nem tudni, hogy mi van a felszín alatt”,
 „ennek sok előnye és hiányossága is van egyaránt”,
 „javulna Ukrajna színvonala, kezdetben nehéz volna, de aztán jobb”,
 „Ukrajna fontos geopolitikai helyzetben van, és az EU-nak nincs szüksége egy ilyen erős országra”,
 „gyors gazdasági fejlődés, de ez azzal járna, hogy más országok befolyása alá kerülne, más szóval a farkak lenne, nem a fej”.

A felmérés utolsó kérdése ismét a kárpátaljai magyarság helyzetének megítélését kérte a válaszadóktól. Arra kértük a diákokat, fejtsék ki, véleményük szerint milyen hatása, jelentősége van Magyarországnak EU-s integrációjának a kárpátaljai magyarok szempontjából. A válaszadók közül ismét nagy aránya van azoknak, akik egyáltalán nem válaszoltak erre a kérdésre, valamint sokan írták még azt, hogy mivel ők nem magyarok, nem tudják ezt megítélni, vagy semmilyen hatása nincs. A bővebb válaszokat adók közül az alábbiakat emelhetnénk ki:

„törekedni fognak visszakerülni a saját országukba”,
 „néhány kárpátaljai törekedne a Magyarországra való áttelepülésre”,
 „befolyásolja, mert lezárultak a határok”,

„a határon nem lehet útlevél és vízum nélkül átmenni”,
 „jó lenne, ha Magyarország beengedné a magyarjait”,
 „nagyon jó lenne, mert a magyarok, akik Ukrajnában élnek, visszatérhetnének hazájukba”,
 „fokozódott a határellenőrzés”,
 „úgy gondolom, hogy a Magyarországgal határos sávban javulna a népesség életszínvona-
 la a gazdasági együttműködések tükrében”,
 „csak a magyarok számára lenne jó, Ukrajnára nem lenne semmilyen hatással”,
 „sokkal nehezebb a vízum beszerzése”,
 „negatív, mert a kárpátaljai magyarok ugyanúgy nem tudnak szoros kapcsolatot tartani az
 EU-val, mint azelőtt”,
 „szerintem Magyarország európai integrációjának pozitív hatása van”,
 „semmilyen hatással nincsen, hiszen ők Ukrajnában élnek és Ukrajna nem tartozik az EU-hoz”,
 „a kárpátaljai magyarok örömmel belépnének az EU-ba”,
 „valamelyik pozitív és valamelyik negatív. Pl. az én ismerőseim a csatlakozás előtt gyak-
 rabban voltak Magyarországon és én is”,
 „a kárpátaljai magyarok ösztönözve vannak visszatérni hazájukba”,
 „a magyarok minden nehézség nélkül átkelhetnek a határon”,
 „a kárpátaljai magyarok szempontjából Magyarország EU-integrációjának negatív követ-
 kezménye lenne”,
 „Magyarország nem nyert semmit, csak politikailag az unió országainak a befolyá-
 sa alá került”,
 „a teljes elzártság Ukrajnától negatív hatást gyakorol az emberek egyéni életére”,
 „engem teljesen hidegen hagy, mi van velük”,
 „menjenek innen, az egyetlen pozitív pont”,
 „egyesek szerint jó, másoknak rossz, mert több gond van az átkelési dokumentumokkal”,
 „negatív, mert a kárpátaljai magyarok csak távolról nézik, hogy a határ másik oldalán job-
 ban élnek”,
 „valószínűleg a kárpátaljai magyarok azt akarják, hogy Ukrajna is belépjen az EU-ba,
 hogy vízummentesen utazzanak az anyaországba”,
 „a magyarországiak segítik a kárpátaljaiakat, főleg a KMKSZ-tagokat”,
 „van jelentősége, mert Kárpátalja több szempontból határ”,
 „nehéz megítélni, mert a magyarok között is megoszlanak a vélemények”,
 „szintén negatív, mert Magyarországon magasak az árak a közlekedésben és mindenhol”,
 „a kárpátaljai magyarok megszerzik a magyar állampolgárságot, felveszik a magas nyug-
 díjat, de ennek ellenére Ukrajnában élnek”.

Vagyis láthatjuk, itt is mennyire változóak a vélemények, sokszor tévhitelen, nem valós in-
 formációkon alapulnak a feltételezéseik, véleményük.

A fentiek alapján az alábbi következtetéseket vonhatjuk le:

– A kárpátaljai ukrán tannyelvű középiskolák érettségiző diákjai viszonylag sok informá-
 cióval rendelkeznek a magyarokról, kultúrájukról, hagyományaikról, múltjukról, ám ez az ismeret
 inkább jellemző a folyamatos közvetlen kapcsolatban álló települések, járások lakóinak esetében.
 A távolabbi, mondhatnánk színukrán településeken, vagy ahol esetleg szórványban élnek magya-
 rok, ez a tudás igen alacsony szintű, sőt a hajlandóság is gyengébb a más nemzetiségek nyelvének,
 kultúrájának megismerésére.

– Ijesztő tendencia viszont az, hogy az ukrán tannyelvű iskolákban szocializálódó diákok
 nagy része színmagyar szülőkkel rendelkezve magát már ukránként definiálja, ami az állam erős
 asszimiláló munkájának eredményességét mutatja.

– Összességében megállapítható, hogy mind a környezeti hatások (család, média, ukrán
 kisebbségpolitika), mind a középiskolai tananyag tartalma és jellege következtében a diákok sok

negatív sztereotípiát, attitűdöt hordoznak a magyarokkal szemben, s Kárpátalja birtoklásának el-
sőbbbségéről folytatott vita a tudományos életben, sajtóban, tankönyvekben stb. a tudatukban is
erősen él.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Gereben Ferenc: Identitás, kultúra, kisebbség: felmérés a közép-európai magyar népesség körében.
– Budapest: MTA Kisebbségkutató Műhely; Osiris, 1999.
- Czupy Imréné Varga Klára: Magyarságkép Európában. – In: Kultúrák és Határok. Apáczai Napok
2002. Nemzetközi tudományos konferencia. Tanulmánykötet. Győr, 2002.
- Balázs Sándor: Identitástudatunk zavarai. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1995.
- Sokcsevits Dénes: Magyar múlt horvát szemmel. Magyar a Magyarért Alapítvány, Budapest, é. n.
- Kósa László: „Ki népei vagytok?” Magyar néprajz. Jelenlévő múlt sorozat. Planétás Kiadó, Bu-
dapest, 1998.
- Hofer Tamás: A nemzettudat változó jelképei. – In: Magyarságkép és történeti változásai. Műhely-
tanulmányok. Budapest, 1999.
- Hunyady György (szerk.): Szociálpszichológia. Gondolat, Budapest, 1984.
- Hunyady György: Sztereotípiák a változó közgondolkodásban. Budapest, 1996.
- Csepeli György: Nemzetek egymás tükrében. – In: Kisebbség-kutatás, 1999/ 2. sz.
- MOZAIK 2001. Gyorsjelentés. Magyar fiatalok a Kárpát-medencében. Szerkesztette: Szabó And-
rea, Bauer Béla, Laki László, Nemeskéri István. Nemzeti Ifjúságkutató Intézet,
Budapest, 2002.
- Többség-kisebbség. Tanulmányok a nemzeti tudat témaköréből. Lázár Guy, Lendvay Judit, Ör-
kény Antal, Szabó Ildikó. Osiris Kiadó, MTA–ELTE Kommunikációelméleti
Kutatócsoport. Budapest, 1996.

Molnár D. Erzsébet

**Kárpátaljai magyarok
a donbászi munkaszolgálaton**
(egy felmérés tükrében)¹

¹ A felmérés és a tanulmány az MTA Határon Túli Magyar Tudományos Ösztöndíjprogram támogatásával készült.

A XX. századi történelem viharaiiban Kárpátalja története többször ment keresztül drámai fordulatokon alig negyedszázadon belül. A háborúkat lezáró, etnikai viszonyokat figyelmen kívül hagyó békeszerződések következtében az anyaországtól elszakított terület nemegyszer került idegen államok kötelékébe. Így történt ez a második világháború után is, amikor szűkebb hazánkban az épülő szovjet rendszer minden poklát át kellett élnie. Az 1944-es rendszerváltást követő időszakot Kárpátalja történetében méltán lehet drámainak nevezni. Különösen így van ez az itt élő magyarság esetében, akik számára '44 és az azt követő szovjet építés tragédiák sorozatát hozta magával, melynek valódi oka évtizedeken át nem képezhette tudományos kutatás tárgyát, nem kerülhettek a felszínre.

Napjainkban, mikor a változások korát éljük, számos múltbeli esemény megítélése újraértékelődik. Felszínre kerülnek azok a parancsuralmi rendszer által eltemetett történetek, melyeknek ideológiamentes vizsgálata a Szovjetunió fennállásának idején elképzelhetetlen volt, tabunak számított. A szovjet rendszer által társadalmi és politikai tétlenségre ítélt néptömegek számára ugyanis tiltva volt a kérdezés és az emlékezés. Kárpátalján korábban nem lehetett foglalkozni a sztálinizmus megnyilvánulásainak különböző aspektusaival. Nem jelenhettek meg levéltári és egyéb források alapján olyan munkák, amelyek a rendszer különböző elemeit – a tanácsok létrejöttét, a földkérdés rendezését, az egyházak és az ateizmus törekvéseit, az emberek tömeges deportálását, munkatáborokba való hurcolását – tudományos körültekintéssel értékelték volna az átalakítás folyamatában. A rendszerváltásig a szovjet hatalom kiépülésének valós hátterét csak a sztálini, majd brezsnyevi éra szemüvegén keresztül, a rendszer által meghatározott szabályok szerint lehetett láttatni.

A fent említett homályos, érdemben nem vizsgált kérdéskörök közé tartozik a hatalom sajátos nemzetiségpolitikája, melynek alapján a kárpátaljai magyar katonaköteles korú fiatalokat bizalmatlannak nyilvánították, így nem teljesítettek katonai szolgálatot. Ehelyett bányászati munkára irányították őket a donyeci szénmedencébe, ahol kötelesek voltak letölteni a három év szolgálati idejüket. Az 1944-es deportálás után az újonnan felnövekvő generációt megcélzó intézkedés és annak különböző vonatkozásai – az elhurcolás, maga a munkaszolgálat és az ottani körülmények, a hazajövetel, az események hatása az adatközlő további életére és életszemléletére, a szovjet rendszerrel kapcsolatos állásfoglalása – még semmilyen formában nem kerültek feldolgozásra. Ennek köszönhetően – a ma is élő áldozatokat kivéve – bizonyos fokú tájékozatlanság jellemző a donbászi munkaszolgálat tekintetében. E mögött nemcsak az húzódik meg, hogy korábban a téma tabunak számított, hanem az is, hogy igazából nem történt meg az elhurcoltakra vonatkozó adatok széleskörű összegyűjtése és rögzítése egységes szempontrendszer alapján. Még becsült számok sem állnak a rendelkezésünkre az elhurcolást illetően, ráadásul egyre kevesebb az elsődleges forrást jelentő túlélő, akik a pontos információk birtokában vannak. Mindezen okból kifolyólag jelen tanulmány egy olyan kutatás kezdeti eredményeit dolgozza fel, mely az elhurcoltakra vonatkozó adatbázis összeállítását célozza meg. Az adatgyűjtés a donbászi események feltárását megcélzó kérdőív kitöltésén alapul. A kérdőív 71 kérdése négy csoportra oszlik: az első az elhurcoltak személyes adatait tartalmazza, a második az elhurcolás, a munkaszolgálat körülményeire, a Donbázon eltöltött évekre kérdez rá, a harmadik kérdéscsoportban a deportálás időszakának emlékeztetere, az elhurcoltak szovjet-képére irányuló kérdések szerepelnek, a negyedik pedig a kárpátaljai

magyarság jelenlegi és jövőbeni helyzetére, a fennmaradás esélyeire világítanak rá a több rendszerváltást is megért túlélők szemszögéből. Mindeztidáig harmincnyolc, Donbászt megjárt túlélővel sikerült kitölteni a kérdőívet, akik 1925–1937 között születtek (1. ábra). Emellett húsz adatközlő vállalta a mélyinterjú elkészítését, amelyeket egyébként rendkívül fontosnak tartottunk, hiszen rajtuk keresztül jobban rávilágíthatunk az eseményekre.

1. ábra

A fentiekben már szóltunk a vizsgált téma kutatásának hiányos voltáról, az azonban ismeretes, hogy az első csoportokat 1947 tavaszán indították útnak és a munkaszolgálatnak ez a formája 1952-ig tartott, amikor is újra katonai sorsszolgálat teljesítésére kötelezték őket. Mindezeket az adatokat támasztják alá a jelen kutatás folyamán napvilágra került adatok is (2. ábra).

2. ábra

Érdekes és ugyanakkor megdöbbentő összevetni a fent ábrázolt két diagram adatait, nevezetesen, hogy melyik évben születtek mikor irányítják donyec-medencei bányászati munkára. Kárpátalja szovjet korszakával foglalkozó és a donbászi munkaszolgálatot legalább megemléző szakirodalom szerint ugyanis a szovjet hatalomnak ez az intézkedése kizárólag a katonaköteles korú fiatalokra vonatkozott.² A jelen kutatás eredményeként felszínre került adatok viszont azt bizonyítják, hogy a munkaszolgálatra való kötelezés nem kerülte el a 18. életévüket be nem töltött gyerekeket sem, akiket fiatal koruk ellenére elég fejlettnek és alkalmasnak láttak valamilyen munkafolyamat elvégzésére valamelyik donyec-medencei gyárban (1. táblázat, 3. ábra).

² Kovács Elemér: Élőlátók, Ungvár – Budapest, Intermix Kiadó, 1993, 107.

Botlik József: Egestas Subcarpathica. Adalékok az Északkeleti felvidék és Kárpátalja XIX–XX. századi történetéhez. Budapest, Hatodik Síp Alapítvány, 2000, 287.

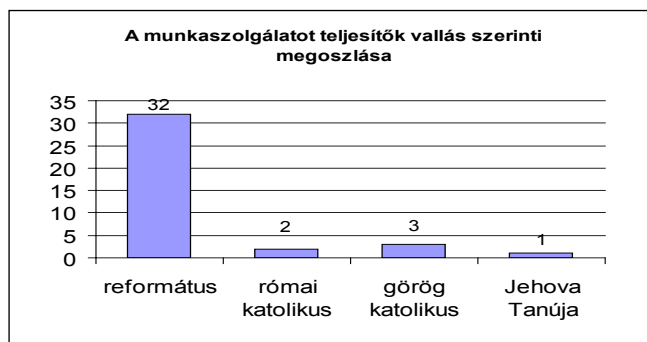
1. táblázat

Az elhurcolt születési ideje	Az elhurcolás éve					
	1947	1948	1949	1950	1951	1952
1925	2					
1927	2		1			
1928		1				1
1929		5	1			
1930	1	4	3	1		
1931			7			
1932			1		1	
1933				2		
1934		1				
1935				1		
1937			1			

3. ábra

A visszaemlékezők vallási összetétele tükrözi a magyarok felekezeti arányát a magyarok körében (4. ábra). Látható, hogy az adatközlők többsége – 32 személy – református, mely felekezethez való tartozásnak a megtagadása, illetve magyarságának az eltitkolása meg is menthette volna az egyik válaszadót: „*Én elsöktém, de engem elfogtak útközbe. Nem engem, hanem minket, akik eljöttünk. Öten söktünk, kettő azt mondta, ő görög katolikus, ő ukrán, azokat elengedték. Mi azt mondtuk, mi magyarok vagyunk, minket nem engedtek.*”

4. ábra

A munkaszolgálatra kiszemelték összegyűjtése többféle módon történt: az esetek többségében a szovjet rendszer végrehajtói egyszerűen megjelentek a településeken és elvitték a fiatalokat. Néhány katonaköteles estében a toborzás 1947-ben – melyeket a Katonai Sorozóbizottság irányított – szabályos katonai behívó útján történt, azzal a különbséggel, hogy ezeknek a behívottaknak lapáttal, csákánnyal a föld mélyén kellett védelmezniük a hazát. Egy évvel később a munkaszolgálatra való irányítást a Járási Végrehajtó Bizottság vette át. Ha a behívott kapott hivatalos dokumentumot, amely bányaüzemi munkára kötelezte őt, akkor 1948-tól ez a szervezet küldte azt. Előfordult olyan eset is, hogy egyes településeken, a „háromnapos kis munkához” hasonlóan, ekkor is a falusi kisbíró dobolta ki a jelentkezésre való kötelezettséget, és olyan túlélővel is találkozhatunk, aki jobbnak látta, ha jelentkezik, mivel „mindenki ment”, vagyis ő és társai úgy gondolták, jobb lesz nem elkerülni az új hatalom legújabb rendelkezését (5., 6. ábra).

5. ábra

6. ábra

A megkérdezettek közül 17 fő szerint a hatóságok hivatalosan nem indokolták, hogy a munkaszolgálatnak miért ezt a formáját kényszerítették a kárpátaljai magyarság fiataljaira. Egyszerűen csak összegyűjtötték őket, vagy pedig elegendőnek bizonyult számukra, hogy kiküldték a behívót és az illetőnek jelentkeznie kellett a megadott időben a megadott helyen. A behívottaknak eleget kellett tenniük a parancsnak, tudomásul kellett venniük, hogy szolgálati idejüket a szokványostól eltérő módon fogják letölteni (7. ábra).

7. ábra

A munkaszolgálatot teljesítők többsége – számszerűen 19-en, akik azt a választ adták, hogy a hatóságok szolgáltak valamilyenféle magyarázattal – kérdésünkre elmondta, hogy a leggyakoribb magyarázat a katonakötelességükre való hivatkozás volt, vagy egyszerűen csak annyit mondtak, hogy „segíteni kell”. Mások esetében kihangsúlyozták, hogy a háború utáni újjáépítés miatt van szükség a munkaszolgálat teljesítésére, illetve előszeretettel illették ezt az intézkedést a „tanulási lehetőség” kifejezéssel (8. ábra).

8. ábra

A tanulást egyébként mint a donbászi munkaszolgálat egyik előnyét, valamint a szakmai képesítés megszerzésének a fontosságát harsogja a korabeli sajtó mint a pártvezetés irányítása alatt lévő legfontosabb propagandaeszközök egyike, így próbálva kevésbé rémisztővé, már-már vonzóvá tenni a három év bányászati munkát a fiatalok számára. Erről tanúskodnak a *Vörös Zászló* számaiban megjelent cikkek tömege. Pl. a *Hazánk fő üttöre – a szénipar* című írás a következőket taglalja:

„Még nem is olyan régen területünk fiatalsága teljes bizonytalanságban élt jövőendő életét illetően. Az iskola elhagyása után csak a szerencsésebbek tudtak közülünk valamilyen szakmai

képesítésre szert tenni, de még azt a néhányat is, akinek ez sikerült, a munkanélküliség állandó veszélye fenyegette.

A szovjet kormány korunk fiatalsága előtt a fejlődés lehetőségeinek olyan útjait nyitotta meg, amilyenre mi azelőtt gondolni sem mertünk volna. Szakiskolák egész sora nyílt meg és áll a szovjet fiatalság rendelkezésére. Mi megértettük hazánk hívó szavát, tudjuk, hogy nekünk kötelességünk ezekbe az iskolákba menni és tanulni, hogy mint szakmunkások, értékes tényezőjévé válhassunk a fasiszta harácsolók által szétrombolt népgazdaságunk újjáépítésének.

Szovjethazánk vérkeringésének fő ütőere a Don-medence. Ahhoz, hogy gyors ütemben építhessük fel gyárainkat, falvainkat, kulturális és egészségügyi intézményeinket, szükséges, hogy első sorban szemet, minél több szemet termeljünk.³

Azokról a munkásokról pedig, akik panaszkodni mertek a munkaszolgálatra való kényszerítés miatt, a következőket olvashatjuk ugyanezen sajtótermék hasábjain: „De vannak itt olyanok is, akik itt is az otthoni kuláfkíű életét szeretnék élni – munka nélkül. Ezek írják haza a kétségbeesett hangú leveleket, ezek szítják az ellenséges propagandát. Mi, akik boldogan jöttünk ide, mert segíteni akarjuk Hazánk nagy újjáépítési munkáját, súlyt helyezünk arra, hogy ezeknek a kulákelemeknek a hazugságait megcáfoljuk és felvilágosítsuk az otthoniakat a valóságos helyzetéről.”⁴

Ami az elhurcolás okát illeti, a hatóságok indoklása vagy éppen nem indoklása mellett megkérdeztük a Donbászt megjárt embereket, hogy szerintük miért kellett több hónapot, évet letölteniük a Donyec-medence szénbányáiban. Ennél a kérdésnél az adatközlők több választ is megjelölhettek (9. ábra).

9. ábra

A különböző településeken történő toborzás folyamán az embereket a legtöbb esetben a járási központokban gyűjtötték össze, majd fegyveres őrök kíséretében szállították őket Donbászra teher- vagy személyszállító vonattal, marhaszállító vagonokba zsúfolva vagy más egyéb módon (10. ábra).

10. ábra

³ Vörös Zászló, 4. évfolyam, 18. szám, 1948. február 6., 1.

⁴ Uo.

A Donyec-medencén belül a megkérdezetteket olyan bányavárosokba vitték, mint Makijevka, Jenakijev, Sztalino, Horlovka, Dnyeprodzserzsinszk, Krasznodon, Krasznoarmszsk stb.

A munkacsoportok nemzetiségi összetételét illetően az eseményeket átélő személyek közül tízen állítják azt, hogy az adott bányában csak magyarok dolgoztak. A megkérdezettek többsége (27 személy) elmondása alapján a munkatáborokban a birodalomban élő nemzetiségek nagy részének képviselőit fel lehetett lelteni. Leggyakrabban az alábbi nemzetiségek említése fordul elő: ukránok, oroszok, ruszinok, moldovánok, beloruszok, németek, szerbek, üzbégek, észtek, grúzok, lengyelek, lettek (11. ábra).

11. ábra

Az elhurcoltak többsége először az úgynevezett FZO-iskolába⁵ került, ahol felkészítették őket a rájuk váró feladatokra. A szakmai felkészítés időtartama részlegenként változó volt: az elvégzendő munkafolyamattól függően két héttől nyolc hónapos időtartamig tartott (12., 13. ábra). A munkaszolgálatot propagáló sajtóban természetesen a FZO-iskolák jelentőségéről is számos cikket jelentettek meg:

„A mi országunkban nincsenek olyan dolgozók, akik arra kényszerülnek, hogy a gyárak és üzemek ajtajain munkáért kopogtassanak.

A Kárpáti területen a FZO iskolába való behívás jelentőségét nehéz felmérni, mert ezen munkások legnagyobb része népgazdaságunk egyik legfontosabb ágában, a szénbányászatban képezi ki magát. A bányászok a munkásosztály vezető csapata, munkájukat népünk megbecsüli. Mindenkinél, aki most a FZO iskolába megy, tudnia kell, hogy milyen fontos helyre küldi őt Hazánk. Nekünk iparunk ellátására évi 250 millió t szenet kell termelnünk. Elvtársak, ez a szám már magában véve is elég bizonyítéka annak, hogy milyen fontos feladatokat bíz reátok hazánk.”⁶

A cikk kiemeli a helyi agitátor és propagandamunka jelentőségét:

„A FZO iskolába való behívással kapcsolatban nagy feladatok állnak a párt- és szakszervezetek előtt. Széleskörű politikai munkát kell kifejtetni a városokban és falvakban, meg kell magyarázni, mennyire fontos a szénipar fejlesztése népgazdaságunk, Hazánk hatalmának megerősítése terén. Nem szabad megfeledkezni arról, hogy azok a fiatalok, akik most ezekbe az iskolákba mennek, többnyire először hagyják el családjukat: segíteni kell őket abban, hogy megtegyék ezt az első lépést az önálló élet felé.”⁷

⁵ FZO – ejtsd: fezeo; Fabricsno-zavodszkoje obucsenyije, szakmai gyári oktatás.

⁶ Vörös Zászló, 4. évfolyam, 20. szám, 1948. március 4., 1

⁷ Uo.

12. ábra

13. ábra

A FZO-iskola befejezése után a dolgozók többsége munkájuk fejében fizetést is kapott attól függően, hogy ki milyen nehézségű munkát végzett (14. ábra). A fizetések rendkívül eltérőek voltak: a 30 rubeltől 800 rubelig terjedő skálán változó összegekkel találkozhatunk, szinte nincs két egyforma összeg.

14. ábra

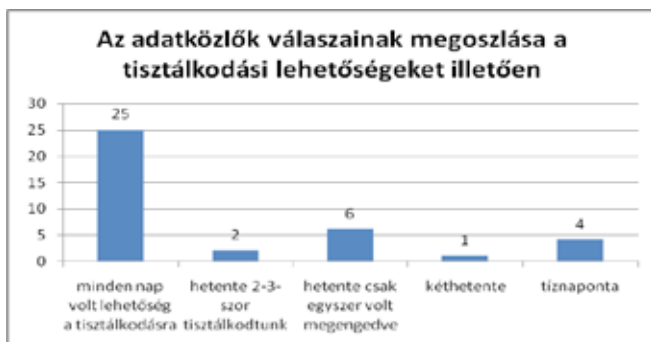
Abban az esetben viszont, ha a munkás indokolatlanul nem jelent meg munkahelyén, büntetést kellett fizetnie, vagyis hat hónapig levonták fizetésének a 25%-át. A büntetésnek ez a fajtája „hathuszonöt”-ként vált ismertté.

A fizetésben részesülő adatközlőknek lehetőségük volt élelmet vásárolni, és így kiegészítették a fejadagjukat, ami az elmondottak alapján nem volt bőséges. Egyeseknek a teljes élelmezésükről saját maguknak kellett gondoskodniuk, mivel egyáltalán nem kaptak enni (15. ábra).

15. ábra

A különböző munkafolyamatokat tekintve a legtöbb megkérdezett természetesen a bányákban dolgozott vājarként, fűrósként vagy éppen szén lapátolóként, de ácsokat is képeztek ki a FZO-iskolákban, és sokan dolgoztak asztalosként vagy vasöntőként is. A legtöbb munkás számára mindennap biztosítva volt a tisztálkodási lehetőség, ami elengedhetetlen volt főleg a bányákban és a vasgyárakban dolgozók tekintetében (16. ábra).

16. ábra

A kutatás során fellelt munkaszolgálatot teljesítők nagyobb része nem volt beteg donbászi tartózkodása alatt (17. ábra).

17. ábra

Azon személyek (9), akik igenlő választ adtak a fenti kérdésre, a következő betegségeken szenvedtek: fültőgyulladás, vérhas, végtag- és bordatörés, vizes mellhártya- illetve homloküreg-gyul-

ladás. Egyikőjük az éhséget jelölte meg a betegsége fő okozójaként. Kérdésünkre a visszaemlékezők elmondták, hogy betegségük ideje alatt gyógyszeres kezelésben részesültek, megfelelően ápolták őket.

Kíváncsiak voltunk arra, hogy a több hónapig vagy évig tartó bányamunka okozott-e valamilyen maradandó károsodást az adatközlők egészségi állapotában. Közülük hatan igenlő választ adtak (18. ábra). Ők a következő károsodásokat sorolták fel: „a fogaim megsínylették, kihullottak”, „a tüdőm tele van szénporral”, „csontkikopás”, „fáj a lábam”, „sérv”.

18. ábra

Az otthonuktól távol lévő bányüzemi munkások számára a legnagyobb veszélyt a körülmények jelentették, amelyek közt életüket kockáztatva dolgozni voltak kénytelenek. A legtöbb helyen a vajatok magassága miatt mind a fűrást, mind a robbantást és a kitermelést végzőknek hason csúszva, vízben kellett ledolgozni a nyolcórás műszakot. A bányamentők állandó jelenséggé váltak a különböző részlegeken a gyakori omlások vagy a bányák kigyulladásai miatt. Nyilvánvalóan ez volt az oka a sorozatossá vált szökéseknek, amivel a munkaszolgálatot teljesítők többsége megpróbálkozott (19. ábra).

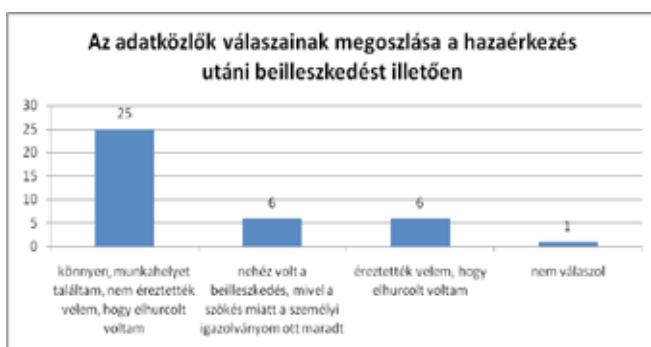

19. ábra

A szökevények egy részét még útközben elfogták, de a hazatértek közül sem sokan örülhettek sokáig a szerencsés megérkezésnek. Jó néhányan a hatóságok kezére kerültek a településeken végrehajtott rajtaütésszerű razziának vagy a községekben lakó, a hatalomtól jó pozíciót remélő kommunisták árulásának köszönhetően. A szökésért kirótt büntetés nem volt egységes: egyeseket néhány hónapig tartó börtönbüntetésre ítélték, másoknak több évet kellett ledolgozniuk különböző munkalágerekben. A büntetések mértéke közti nagy különbség azzal magyarázható, hogy az 1947-es toborzást a Hadkiegészítő Parancsnokság végezte és az önkényesen hazatérteket hadiszökevényeknek minősítették. Egy évvel később viszont a donbászi csoportok szervezését

a Járási Végrehajtó Bizottság vette át és ettől kezdve az elfogott szökevények büntetése vesztett szigorúságából.

A jelen kutatásban megkérdezett munkaszolgálatot teljesítők többségét nem érte semmilyen atrocitás, könnyen ment a hazatérés utáni, a községbe történő beilleszkedés, és munkahelyet is sikerült találniuk. Hat személynek okozott problémát a munkahely keresésében, hogy a szökés miatt nem volt nála a személyi igazolványa, amit a donbászi csoportokat szervező és felügyelő hatóságok elvettek a munkásoktól és csak a hazaengedés napján adtak vissza a tulajdonosának. Másik hat személy elmondása alapján határozottan éreztették velük azt, hogy elhurcoltak voltak. Mivel bujkálniuk kellett a szökés miatt, így sokáig nem állhattak munkába, vagy csak titokban dolgozhattak, míg amnesztiát nem kaptak. Egy személyt a megkérdezettek közül elfogtak is és egy év börtönbüntetésre ítélték (20. ábra).

20. ábra

1948-ban lehetőség nyílt a büntetés idejének csökkentésére, ugyanis az ekkor megjelent miniszteri rendelet értelmében a munkalágerekben raboskodók teljesítménytől függően ledolgozhattak két vagy akár három napot is.

Az adatközlők változó időtartamot töltöttek Donbászon: van, aki közel hat évet dolgozott le a szénbányákban, de olyan visszaemlékezővel is találkozhatunk, aki a sikeres szökéseknek köszönhetően néhány hónap vagy hét után búcsút inthetett a munkaszolgálatnak (21. ábra).

21. ábra

A szovjet hatalom sajátos nemzetiségpolitikájának ez a fajta bizalmatlansági jellege 1952-ben szűnt meg, amikor Donbász helyett katonai szolgálatra viszik a magyar fiatalokat is. 1952-ben mindjárt négy korosztályt – az 1930–1933-ban születetteket – soroztak be katonának. Előfordult

olyan eset is, hogy három év bányaiüzemi munka után az illetőt – mintha mi sem történt volna – három év katonai szolgálat letöltésére is kötelezték.

Arról, hogy összességében hány embert hurcoltak el és lett áldozta e furcsa kisebbségpolitikának, összesítő adatok sajnos nem állnak a rendelkezésünkre. Az mindenesetre biztos, hogy az embertpróbáló donbászi évek valamennyi túlélő és hazatért életében maradandó nyomot hagytak, s valamennyiük életszemléletére a mai napig kihatással vannak. Azontúl, hogy a donbászi munkaszolgálat a kárpátaljai magyarsággal szemben tanúsított bizalmatlanság legkézenfekvőbb megnyilvánulása volt, talán tartható az az utóbbi időben megfogalmazódott vélemény, miszerint tulajdonképpen ez volt – a „málenkij robot” után – a második deportálási kísérlet⁸. Az ún. donbászi ügy szerves részét képezte azoknak az előre megfontolt és tudatosan kitervelt intézkedéssorozatnak, melynek célja a kárpátaljai magyarság beolvasztása, meggyengítése és megfélemlítése volt.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Bottlik József: *Egestas Subcarpathica. Adalékok az Északkeleti felvidék és Kárpátalja XIX–XX. századi történetéhez*. Budapest, Hatodik Síp Alapítvány, 2000
- Kovács Elemér: *Élőlátók*. Ungvár–Budapest, Intermix Kiadó, 1993
- Beregszászi György: Újjáépítjük Donbászt! *Bereginfo*, 5. évf., 41.szám, 2001. október 15–21.
- Vörös Zászló, 4. évfolyam, 18. szám, 1948. február 26.
- Vörös Zászló, 4. évfolyam, 20. szám, 1948. március 4.

⁸ Beregszászi György: Újjáépítjük Donbászt! *Bereginfo*, 5. évf., 41.szám, 2001. október 15–21., 4.

Molnár D. Erzsébet

**A málenykiej robotra
elhurcolt kárpátaljai magyarok
egy felmérés tükrében¹**

¹ A felmérés és a tanulmány az MTA Határon Túli Magyar Tudományos Ösztöndíjprogram támogatásával készült.

XX. század folyamán Kárpátalja története többször ment keresztül drámai fordulatokon. A háborúkat lezáró, etnikai viszonyokat figyelmen kívül hagyó békeszerződések következtében az anyaországtól elszakított terület nemegyszer került idegen államok kötelékébe. Az 1944-es rendszerváltást követő időszakot Kárpátalja történetében méltán lehet drámainak nevezni. Különösen így van ez az itt élő magyarság esetében, akik számára '44 és az azt követő szovjet építés tragédiák sorozatát hozta magával, melynek valódi oka évtizedeken át nem képezhette tudományos kutatás tárgyát, nem kerülhettek a felszínre. A szovjet rendszer által társadalmi és politikai tétlenségre ítélt néptömegek számára ugyanis tiltva volt a kérdezés és az emlékezés. Kárpátalján korábban nem lehetett foglalkozni a sztálinizmus megnyilvánulásainak különböző aspektusaival. Nem jelenhettek meg levéltári és egyéb források alapján olyan munkák, amelyek a rendszer különböző elemeit – a tanácsok létrejöttét, a földkérdés rendezését, az egyházak és az ateizmus törekvéseit, az emberek tömeges deportálását, munkatáborokba való hurcolását – tudományos körültekintéssel értékelték volna az átalakítás folyamatában. A rendszerváltásig a szovjet hatalom kiépülésének valós hátterét csak a sztálini, majd brezsnyevi éra szemüvegén keresztül, a rendszer által meghatározott szabályok szerint lehetett láttatni, tehát „... még hátravan a háború utáni történetük megírása.”²

Meghatározó vélemények szerint a „felnégyelt haza kisujjaként”³ emlegetett Kárpátalját érte a legnagyobb sorscsapás elviselésének a gyötrelme.⁴ A fent nevezett régió sorsfordulóit összehasonlítva – a Trianont követő csehszlovák érát, az 1944-es rendszerváltást és a szovjet építés időszakát, vagy akár a független Ukrajna kikiáltása óta létrejött helyzetet – szintén egybehangzó megállapítások alapján állíthatjuk, hogy a kárpátaljai magyarság XX. századi történetének legelentmondásosabb, legmeggrázóbb éve a szovjet rendszer kiépítésének időszaka: a negyvenes, ötvenes évek.⁵ A Szovjetunióhoz újonnan került terület lakosságát „az oroszosítás mellett a szovjet rendszer bevezetése és az ezt potenciálisan akadályozó polgári rétegek közötti nagyarányú tisztogatás is sújtotta”.⁶ (Romsics 1998:300)

1944 valóban sorsfordulót jelentett a régió és lakossága számára, és hamar kiderült, hogy a „felszabadítóként” induló Vörös Hadsereg a területre érkezve „maga is megszállóvá, hódítóvá válik.”⁷

² Izsák Lajos: *Rendszerváltástól rendszerváltásig 1944–1990*. Budapest, Kulturtrade, 1998. 76.

³ Ijjas Mihály: A felnégyelt haza kisujja. *Kárpátalja*, III. (1992) 7. sz.

⁴ Soós Kálmán – Medvecz Andrea: „Akkoriban ez még igen nagy bűn volt”. Adalékok Magyarország és a kárpátaljai magyar kisebbség kapcsolatának alakulásához (1945–1989). *Hatodik Síp*. XI. (1999) 1–4. sz.

⁵ Csanádi György: *Sorsfordító évek sodrásában. Fejezetek Beregvidék történelmi múltjából*. Ungvár, PoliPrint, 2004. 5. Lásd még: P. Punykó Mária: *Reggelt adott az Isten. A szenvedés éve a kárpátaljai népi elbeszélésekben*. Debrecen, a Győrffy István Néprajzi Egyesület kiadványa 1993. 9.

⁶ Romsics Ignác: *Nemzet, nemzetiség és nemzetállam. Kelet-Közép- és Délkelet-Európában a 19. és 20. században*. Budapest, Napvilág Kiadó, 1998. 300.

⁷ Móricz Kálmán: *Kárpátalja sorsfordulói*. H.n., Hatodik Síp Alapítvány, 2001. 123.

A Szovjetunió számára a második világháborúban Magyarország harcoló, közvetlen katonai ellenfél volt és természetesen ennek a vidéknek a magyar lakosságát a magyar nép részének, vagyis bűnös nemzetnek tekintették. Nem törődve azzal, hogy nemzetközi egyezményt hagynak figyelmen kívül – egészen pontosan a hágaít, mely dokumentum szerint a polgári lakosság nem vonható felelősségre országa hadi cselekményeiért és semmilyen esetben nem lehet őket deportálni vagy munkatáborokban dolgoztatni –, november 13-án a 4. ukrán front törzse parancsot adott ki arról, hogy a Kárpátalján élő német és magyar nemzetiségű, 18 és 50 év közötti férfiaknak három napon belül jelentkezniük kell a legközelebbi szovjet katonai parancsnokságon. A magyarok – akik még ekkor nem sejtették, hogy mi vár rájuk – eleget tettek a parancsnak, jelentkeztek abban a hitben, hogy mindössze három napot fognak dolgozni, hogy segítsenek a háború után romokban heverő vidék helyreállításában.⁸ A következő napokban listák szerint, NKVD-alakulatok kíséretében hurcolták el az embereket a sztálini lágerekbe. A magyar férfiak első gyalogos menetoszlopait 1944. november 18-án indították útnak szigorú katonai kísérettel a szolvyvai gyűjtő- és elosztótáborba. A kollektív büntetést kevesen élték túl.⁹ Arról, hogy összességében hány embert hurcoltak el, mind ez ideig nem kerültek napvilágra pontos adatok.

A férfiaknak ez a nagyarányú deportálása máig kihat a kárpátaljai magyarság helyzetére. Nincs olyan család a területen, amelyet valamilyen módon ne érintene, hiszen a „felszabadítóként” bevonuló szovjet hadsereg 00036. számú parancsa szerint, a kollektív bűnösség elve alapján elhurcolták a magyar férfilakosság színe-javát. Ezek nagy része soha nem tért vissza. A csoda folytán visszatértek közül pedig, az azóta eltelt 60 év során sokan úgy haltak meg, hogy az ottani eseményekről nem beszélhettek.

A szovjet rendszerben ezeket a férfiakat háborús bűnösneként tartották számon.¹⁰ A téma nem képezhette széles kitekintésű, a tudományosság kritériumait mindig szem előtt tartó, elfogulatlan vizsgálódás tárgyát. E mögött nemcsak az húzódik meg, hogy korábban a téma tabunak számított, hanem az is, hogy igazából nem történt meg az elhurcoltakra vonatkozó adatok széles körű összegyűjtése és rögzítése egységes szempontrendszer alapján. Máig becsült számok vannak csak e tekintetben, ráadásul egyre kevesebb az elsődleges forrást jelentő túlélő, aki a pontos információk birtokában van.

Mindezen okból kifolyólag a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Lehoczky Tivadar Társadalomkutató Intézete 2004-ben egy nagyszabású kutatást indított el, mely az elhurcoltakra vonatkozó adatbázis összeállítását célozza meg. Az adatgyűjtés kétféle kérdőív kitöltésén alapul: az egyik bázisát a túlélőkkel, a másikat az elhunytak hozzátartozóival készített interjú képezi. A kérdőív 63 kérdése négy csoportra oszlik: az első az elhurcoltak személyes adatait tartalmazza, a második az elhurcolás körülményeire, a lágerben eltöltött évekre kérdez rá, a harmadik kérdéscsoportban a deportálás időszakának emlékeztetése, az elhurcoltak szovjet-képére irányuló kérdések szerepelnek, a negyedik pedig a kárpátaljai magyarság jelenlegi és jövőbeni helyzetére, a fennmaradás esélyeire világít rá a több rendszerváltást is megért túlélők szemszögéből. Mindezek mellett a túlélőkkel mélyinterjúk is készülnek.

1. A málenyikij robot Kárpátalján a túlélőkkel készített kérdőívek alapján

Mindezidáig 87 túlélővel és 1605 hozzátartozóval kitöltött és feldolgozott kérdőív alapján végeztünk elemzéseket. A fent említett számok is jelzik, hogy a felmérés nem reprezentatív, a kutatás jelen állása szerint még csak részeredmények birtokában vagyunk.

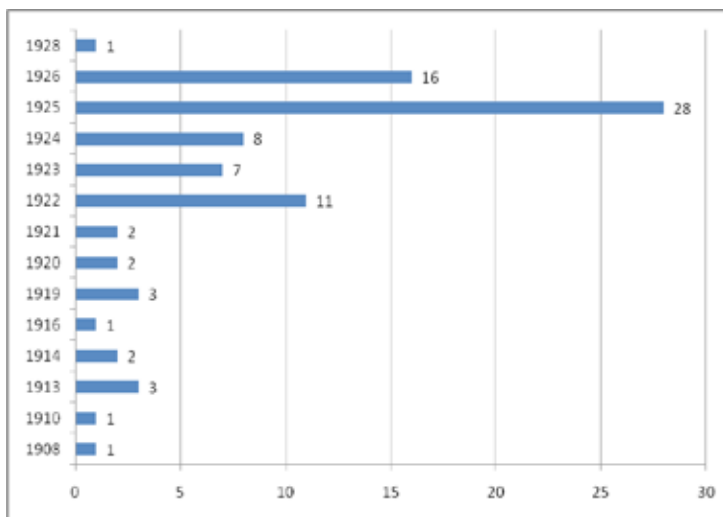
⁸ Beregszászi György: 1944 tragikus Erzsébet-napja. *Bereginfo*, 5. (2001. július 9–15.) 27.sz. 4.

⁹ Dömöcki András: A novemberi manifesztum. In.: *Útközben*. H.n., Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, 1998. 164.

¹⁰ a Kárpátaljai Megyei Tanács 2006. november 16-án rehabilitálta őket

A vizsgálódás, mely az 1944-es események feltárását célozza meg, jelenleg is folyamatban van. A túlélők egy részével mélyinterjúk is készültek, valamint rendelkezésünkre áll két elhurcolt által, a lágerből titokban hazajuttatott, illetve a hazatérés után leírt és hátrahagyott, az elhurcolás körülményeiről, illetve a lágerben eltöltött időszakról beszámoló feljegyzése. Az egyik ilyen írás Deák György beregszászi gimnáziumi tanár tollából származik, aki 1944 novemberétől 1945. március 11-én bekövetkezett haláláig, a bobrjuszki lágerben készített feljegyzéseket mindennapjairól egy naptár hátoldalára, amit halála után egy fogolytársa és egyben volt tanítványa hozott haza és juttatott el feleségének. A másik „beszámoló” nem a lágerévek alatt, hanem jóval a hazatérés után, 1972-ben született Imre Gyula Pál elmondása alapján, aki fiát kérte meg, hogy jegyezze le az általa elmondottakat. Ezenkívül a kutatás során több fényképet, feljegyzést, hazaküldött levelet sikerült összegyűjteni.

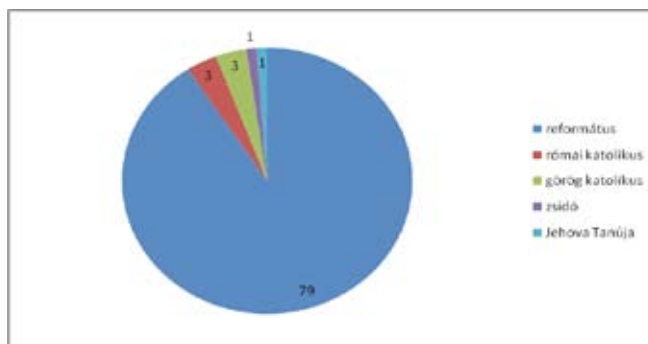
A megkérdezettek születési év szerint megoszlását tekintve (1. ábra) a legidősebb megkérdezett 1908-as születésű. Feltűnő, hogy a legfiatalabb, felmérésünkben szereplő túlélő 1928-ban született, ami annyit jelent, hogy elhurcolásának idején, 1944 novemberében mindössze 16 éves volt. Ugyanakkor ismeretes, hogy az 1944. november 13-án megjelenő, málenykij robotra felszólító parancs a 18–50 év közötti, magyar és sváb nemzetiségű férfilakosságot kötelezte jelentkezni az úgynevezett „kis munkára”.¹¹ Jelen kutatás eddigi eredményei nemcsak arra mutatnak rá, hogy az említett korhatárok között lévő évjárat szinte mindegyike képviselve volt az elhurcoltak között, hanem arra is, hogy a hatóságok a kijelölt életkorú személyeken túl – a korhatárt figyelmen kívül hagyva – elhurcolták a 18. életévüket be nem töltött fiatakorúakat is. A kutatás során a legtöbb megkérdezett túlélő 1925-ben született (25 fő), második helyen az 1926-ban születettek vannak (16 fő). Az eredmény nem meglepő, hiszen ez a korosztály 1944-ben még a fiatal generációhoz tartozott, így az elhurcoltak közül jelentős mértékben ők azok, akik még élő forrásai lehetnek a kutatásnak.

1. ábra. Az elhurcoltak születési év szerinti megoszlása

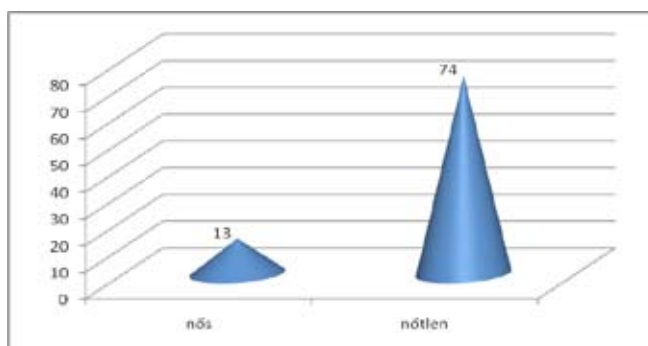
Az eddig kapott adatok arra utalnak, hogy az elhurcoltak vallási megoszlását tekintve túlnyomórészt reformátusok voltak: a 87 adatközlőből mindössze 3-3 tartozik a római, illetve görög katolikus felekezethez. Egy adatközlő vallotta magát zsidónak, egy pedig Jehova Tanújának (2. ábra).

¹¹ „Folyó évi november hó 14-től három napon belül jelentkezni kötelesek a legközelebbi városparancsnokságnál mindazok a katonák és tisztek, akik a magyar és német hadsereg kötelékébe tartoztak és a felszabadított Kárpátalja területén maradtak. Jelentkezni tartoznak német és magyar nemzetiségű hadköteles egyének is 18 évtől 50 éves korig.” (részlet a Városparancsnokság 2. számú parancsából)

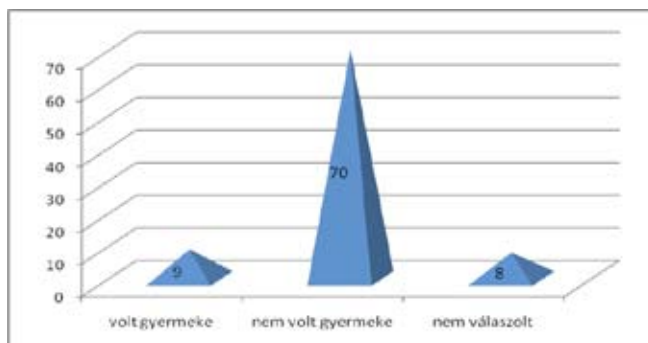

2. ábra. Az elhurcoltak vallás szerinti megoszlása

A válaszadók szerint, a 87 elhurcolt közül csak 13 volt nő, ami szintén nem meglepő a fentebb tárgyalt okoknál fogva (3. ábra). Közülük a többségnek, 9 embernek már volt gyereke is, nagy részüknek kettő, de előfordult három, négy, sőt öt gyerek is. Mindezeket figyelmen kívül hagyva elvitték a nagycsaládok fenntartóit is (4. ábra).

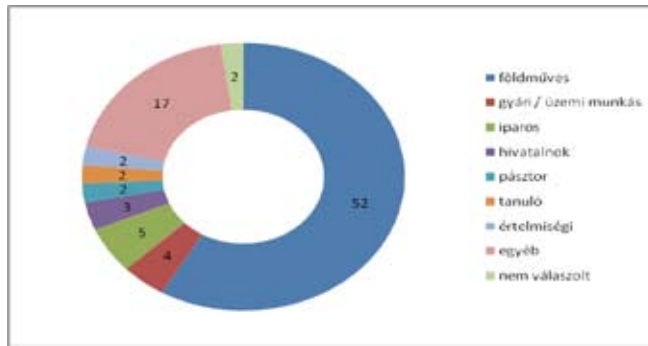

3. ábra. Családi állapot az elhurcolás idején

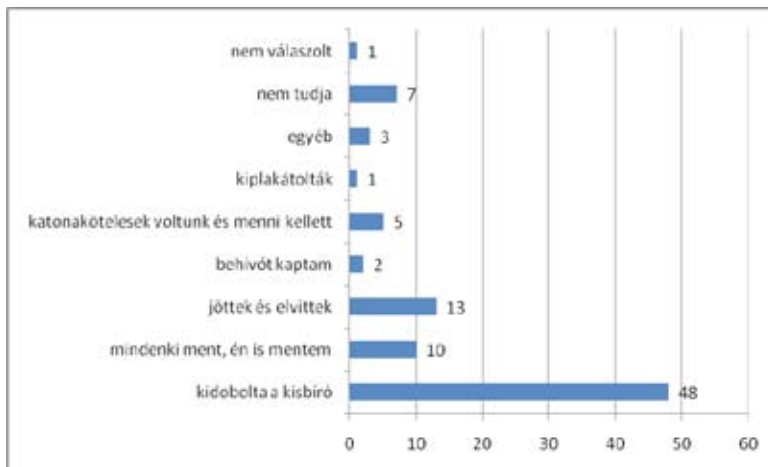
4. ábra. Az elhurcoltak gyermekeik száma szerinti megoszlása

A deportáltak foglalkozását tekintve (5. ábra) a legtöbbjük, 52 fő földműveléssel foglalkozott. Második helyen az *egyéb* kategória áll, amely magába foglalja mindazokat a foglalkozásokat, amelyeket csak egy adatközlő jelölt meg, pl.: kereskedő, asztalos, kőműves, gondnok, klubvezető, iskolai munkás, leventeoktató stb. Feltűnő az értelmiségiek alacsony száma, ami azzal magyarázható, hogy ehhez a kategóriához tartozó személyek már a szovjet csapatok bejövetele előtt elhagyták a területet, az anyaországba menekültek.

5. ábra. Az elhurcoltak foglalkozás szerinti megoszlása

A toborzást illetően a válaszadók többsége a községben kidoboló kisbíróra hivatkozott (6. ábra). Elmondásuk szerint a jelentkezésre kötelező parancs reggeltől estig mindennap ki lett dobolva, több esetben pedig még azt is közhírré tették, hogy annak a személynek, aki a kijelölt korhatárok közé tartozik és nem jelentkezik, felkoncolják a családját. A parancs megjelenése után többen tulajdonképpen önként, gyanútlanul jelentkeztek abban a hitben, hogy csupán a háború után romokban heverő vidék helyreállításában kell segédkezniük. „Mi itteni magyarok nem zárkóztunk el attól, hogy segítsünk az ország rendbe hozásán. Amikor kihirdették a háromnap munkát, a becsületes érzésű magyarok mind beleegyeztek, hogy elmennek ledolgozni. Mi az a három nap?”¹² Többek állítása szerint, a magukat nem magyarnak vallók megmenekültek a megpróbáltatásoktól. „Akinak megsúgták és úgy látta jónak, vagy élni akart, az beíratta magát ukránnak.”¹³

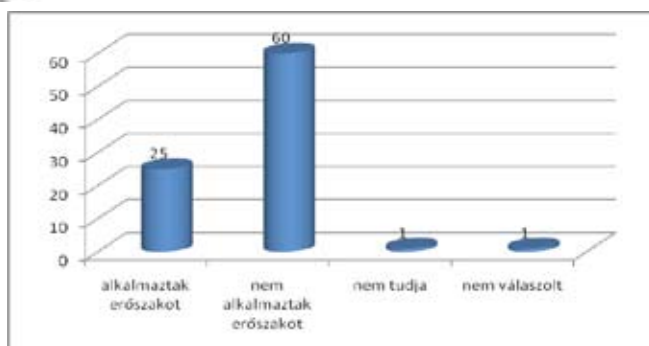

6. ábra. Az adatközlők válaszainak a szerinti megoszlása, hogy hogyan zajlott helyben az összegyűjtésük

Arra a kérdésre, hogy alkalmaztak-e erőszakot a toborzás alatt, 60 adatközlő válaszolt nemmel (7. ábra). Köztük többen kihangsúlyozták, hogy a toborzás alatt ugyan nem volt erőszak, de útközben annál inkább, még agyonverések is előfordultak. Másrészt a válaszadók önkéntességüknek, becsületességüknek tulajdonítják a toborzás alatti erőszakmentességet, vagyis nem volt szükség erőszakra, mert „ment mindenki becsületesen.”

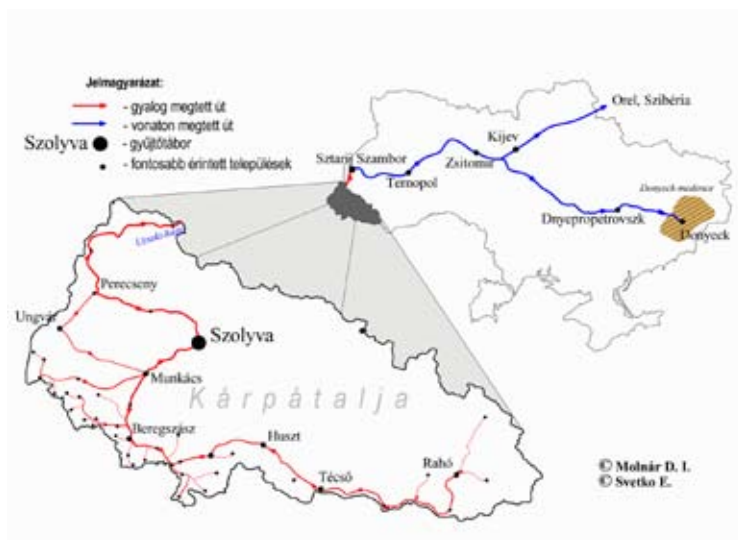
¹² Imre Gyula Pál leírása alapján

¹³ Uo.

7. ábra. Az elhurcoltak válaszainak a szerinti megoszlása, hogy alkalmaztak-e erőszakot a toborzás ideje alatt

A toborzás végeztével, miután a legközelebbi városparancsnokságon a környező településekről összegyűjtötték az embereket, szigorú katonai kísérettel gyalog indították őket útnak a szolyvai gyűjtő- és elosztótáborba, melyet a szovjet hatóságok építettek ki a magyar honvédség korábbi kaszárnyájából, és amely annak a lágerrendszernek lett a része, melynek központja Sztarij Szamborban működött¹⁴ (8. ábra). „Az épületeket, a téglaházakat a parancsnokság tisztjei, az alkalmazottak foglalták el...A foglyokat bűzös istállóknak helyezték el, ahol levegő is alig volt.”¹⁵ A fogvatartás embertelen körülményei miatt egyes vélemények szerint itt pusztult el a legtöbb kárpátaljai magyar.¹⁶ A szolyvai megpróbáltatások túlélőinek további nehézségekkel kellett szembenézni: Szolyváról tovább hajtották őket keresztül az Uzsoki-hágón egészen Sztarij Szamborig, ahol marhaszállító vagonokba zsúfolva lettek továbbszállítva különböző lágerekbe a Szovjetunió belsőjébe. Az általunk megkérdezettek többsége a következő helyeken raboskodott: Boriszov, Orel, Jenakijev, Makijevka, Sztalino, Horlovka, Donbasz, Bila Cerkva, Brianszk stb.

8. ábra. Az elhurcolások legvalószínűbb útvonalai

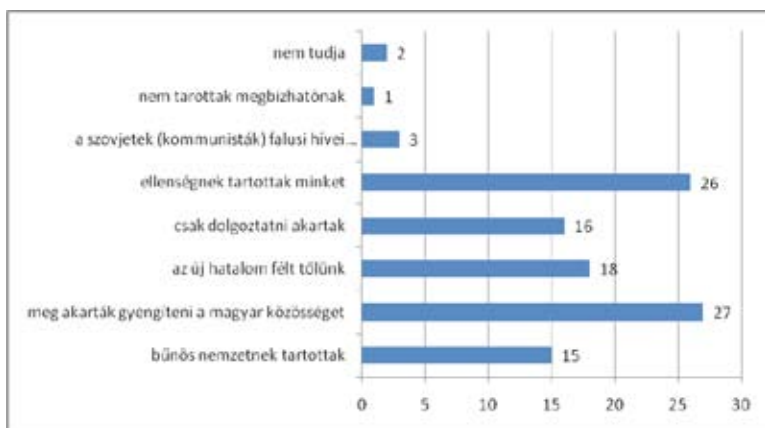
Az elhurcolás okát (okait) taglaló kérdésre az adatközlők több válaszlehetőséget is bejelölhettek (9. ábra), amelyek közül a kárpátaljai magyarság mint ellenség jelenléte a területen,

¹⁴ Botlik József: *Közigazgatás és nemzetiségpolitika Kárpátalján*. II. kötet Nyíregyháza, a Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Intézete, 2005. 250.

¹⁵ Nagy Jenő: *Megaláztatásban*. Ungvár–Budapest, Intermix Kiadó, 1992. 12.

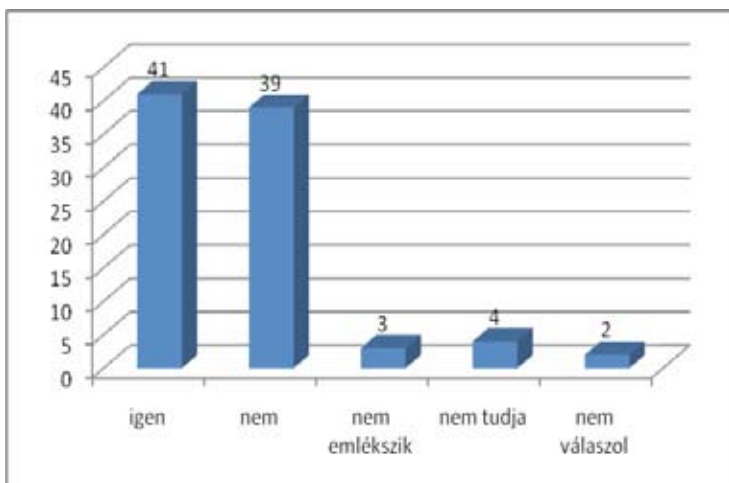
¹⁶ Botlik József – Dupka György: *Ez hát a hon...* H.n., Mandátum – Universum, é.n. 55.

valamint a hatalomnak a közösség meggyengítésre irányuló törekvése került a legtöbbször megjelölésre. A mélyinterjúk esetében elhangzik még a „féltek a hátbatámadástól” válaszlehetőség, illetve az egyik elhurcolt a következőképpen vélekedik: „Nem volt a nagy Oroszországnak munkásembere? Mi kellettünk oda? Nem. Ez megtorlás volt a javából.”¹⁷

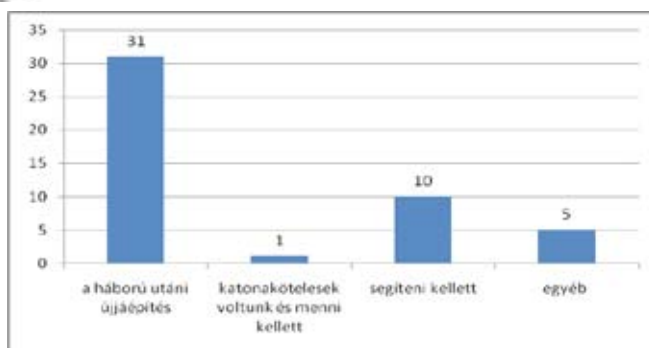
9. ábra. Az adatközlők válaszainak megoszlása az elhurcolás okát illetően

A deportáltak véleményén túl, meg szeretnénk volna tudni, hogy a hatóságok indokolták-e valamivel az elhurcolást (10. ábra). A válaszadók 41 esetben adtak pozitív választ, az indoklás pedig szinte minden esetben a háború utáni újjáépítés volt, vagy csak egyszerűen annyit mondtak, hogy segíteni kellett (11. ábra). Egy adatközlő szerint a háromnapos munkára való jelentkezéstől tették függővé a front továbbvonulását, Csapnál ugyanis ekkor még különböző hadműveletek zajlottak: „ment mindenki becsületesen, csak menjenek az oroszok a nyakunkról, mert arról volt szó, hogy azért kell segíteni, hogy menjenek tovább az oroszok, ne itt legyen a front.”

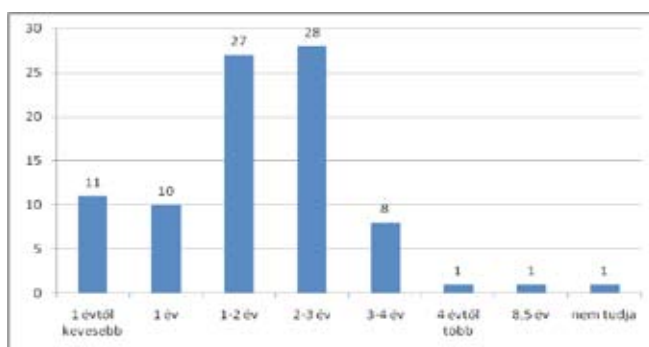
10. ábra. A megkérdezettek válaszainak a szerinti megoszlása, hogy a hatóságok indokolták-e az elhurcolást

¹⁷ Imre Gyula Pál feljegyzései alapján

11. ábra. Az elhurcoltak válaszainak a szerinti megoszlása, hogy a hatóságok mivel indokolták az elhurcolást

A legtöbb, 28 válaszadó 2-3 évet töltött a Szovjetunió valamelyik lágerében (12. ábra), ami alátámasztja a szakirodalomban is használatos adatot, mely szerint az életben maradtakat 1946-tól kezdik fokozatosan hazaengedni.¹⁸ Akik „szerencsésebbek” voltak, egy éven belül hazatérhettek, de 8,5 év is előfordul a válaszok között.

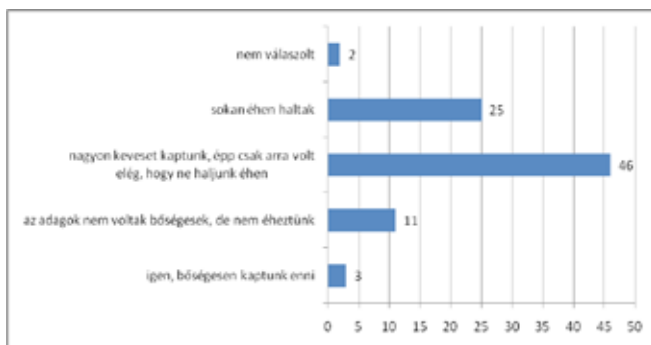

12. ábra. Az adatközlők válaszainak a szerinti megoszlása, hogy mennyi időt töltöttek a lágerben

Arra a kérdésre, hogy elegendő volt-e a lágerben kapott étel, a túlélők többsége azt a választ adta, hogy nagyon keveset kaptak, épp csak arra volt elég, hogy éhen ne haljanak (13. ábra). Az kenyéradagok változóak voltak, általában 10–40 kg-ot említenek egy ember napi adagjaként, egyes esetekben a 60 kg is előfordul. Abban megegyeznek a válaszok, hogy a legkisebb, 10 kg körüli adagok a raboskodás kezdeti időszakára, az első hónapjaira voltak jellemzőek, ami a háború utáni katasztrofális gazdasági helyzettel magyarázható. A kenyér mellé korpá-, káposzta- vagy ré-palevest kaptak még enni, amit az elmondottak alapján erős túlzással lehet csak levesnek nevezni. A krumplileves szintén gyakori étel volt, amelynek említésénél a visszaemlékezők szinte minden esetben hangsúlyozzák, hogy – többnyire szintén lágeréveik elején – hámozatlanul kapták, és csak a kórházakban fekvő betegek részére hámozták meg. Láthatjuk az ábrán, hogy három adatközlő elmondása szerint elegendő volt a lágerben kapott étel, az adagok bőségesek voltak, aminek az a magyarázata, hogy ők vagy a konyhán dolgoztak, vagy pedig a kórházakban fekvő betegeknek szállították az ételt. A már fent említett, naptár hátoldalára írt „naplórészlet” szerint az étkeztetésről a következőket olvashatjuk: „A barakkban naponta kétszer ettünk: hajnalban és délben. Hajnali 4-5 óra körül a sötét barakkban benzines hordóba öntik a burizs levest. Abból kaptunk kb. fél litert.

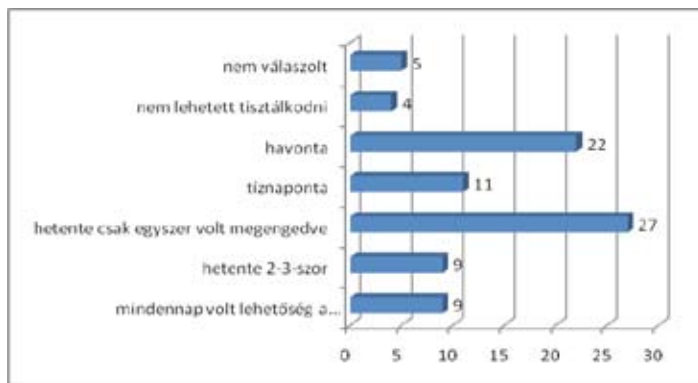
¹⁸ Botlik József–Dupka György: *Ez hát a hon...* H.n., Mandátum – Univerzum, é.n. 55. Lásd erről még: Pál György: *A magyar irodalom Kárpátalján (1945–1990)*. Nyíregyháza, k.n., 1990. 10.

Ugyanez délben is. Ezen kívül kenyeret is kaptunk (4 ember egy kenyér – 12 ember egy kenyér. Mikor mennyi volt raktáron) És egy időben cukrot is adtak egy-egy evőkanállal, meg egy szelet sózott halat. Nekem nem volt kevés, de egyhangú... Fajtánk, szegény nagyon fegyelmezetlen. A hasa miatt ölni tudna. Elképzelhetetlen jelenetek tanúja voltam az elégtelen élelem miatt. Káromkodás, veszekedés, a szemétből krumplihaj szedés, stb.”¹⁹

13. ábra. Az elhurcoltak válaszainak a szerinti megoszlása, hogy elegendő volt-e számukra a lágerben kapott étel

Rákérdezve a tisztálkodási lehetőségekre, az adatközlők többségének elmondása szerint hetente egy alkalommal volt rá lehetőség, második helyen pedig a havi egy alkalom áll (14. ábra). 9 esetben a heti 2-3 alkalmat jelölték meg, szintén 9 esetben pedig azt állítják, hogy mindennap volt lehetőség a tisztálkodásra. Itt kell megjegyeznünk, hogy ezek közül a válaszadók közül ketten a Aral-tó partján lévő lágerekben raboskodtak, így a fürdés nem jelentett gondot. Másrészt, a mindennapos tisztálkodást megjelölő esetekben a válaszadók nem a fürdést értették, hanem a láger udvarain, hordókban lévő hideg vizet. A hordókra szerelt csapok által reggelente volt lehetőség arc- és kézmosásra. Megmosakodni tehát megtudtak, de fürdőbe vagy fertőtlenítőbe az esetek többségében egy hónapban csak egyszer vitték őket. Fürdők ugyanis nem voltak a láger területén és több km-t kellett gyalogolni egy-egy ilyen alkalomkor. Még ennél is vannak kirívóbb esetek, ugyanis az egyik *egyéb* lehetőséget megjelölő adatközlő szerint csak akkor fürdött, mielőtt kivitték a lágerbe, viszont az ott eltöltött tizenhét hónap alatt csak egyszer volt rá lehetőség. A másik, hasonló választ megjelölő túlélő a következőképpen emlékszik vissza a vele elkészített mélyinterjúban: „Először egy fél évig semmi. Annyi tetű volt bennünk, mintha mákkal lettünk volna beszőrva. Aztán már a foglyokkal készítették a fertőtlenítőt. Minden héten egyszer...” Az említett „naplórészletben” ez áll: „Néha harminc napig nem mosakodtunk.”²⁰

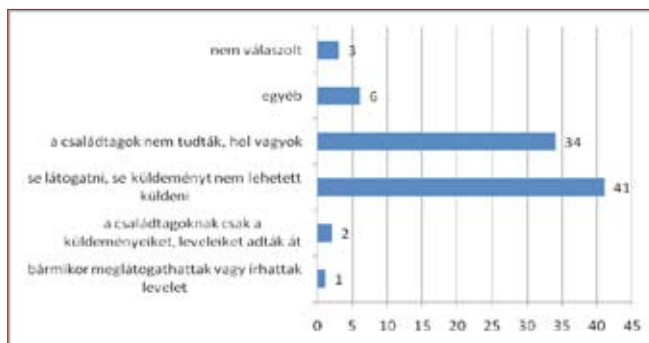

14. ábra. Az adatközlők válaszainak megoszlása a tisztálkodási lehetőségek gyakoriságát illetően

¹⁹ Deák György feljegyzései. Bobrujszk, 1944. november–1945. március 11.

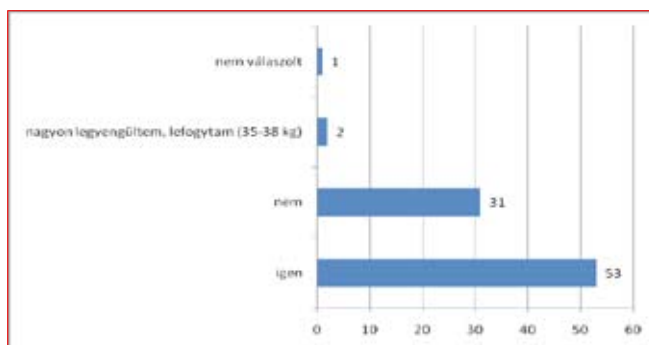
²⁰ Uo.

A családdal való kapcsolattartásra szinte egyáltalán nem volt lehetőség, egyrészt, mert nem engedték, másrészt, mert a családtagok nem tudták, hol raboskodik hozzátartozójuk (15. ábra). Egy esetben az adatközlő bármikor írhatott levelet, ami annak volt köszönhető, hogy kórházi betegágyán feküdve az ápolónők megsajnálták és feladták leveleit. Így ő gyakran tudott hírt adni magáról. A többiek, kijátszva az örök éberségét, egy-egy csoport hazajövelekor írtak levelet vagy adtak életjelet, amit a társaik aztán hazahoztak. Akkor is tudtak üzenetet küldeni, ha kivitték őket a városba, és egy postaláda előtt elmenve gyorsan bedobták az előre megírt levelet. Az egyik visszaemlékező szerint másfél év után volt lehetőség a levelezésre és a levél 15 nap alatt fordult meg.

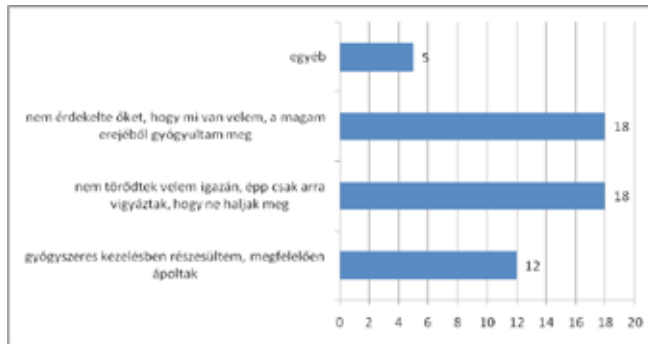
15. ábra. Az adatközlők válaszainak a szerinti megoszlása, hogy volt-e lehetőségük a családdal való kapcsolattartásra

A megkérdezettek többsége szenvedett valamilyen betegségben a lágerben eltöltött idő alatt (16. ábra). A betegségek általában a következők voltak: tüdőgyulladás, reuma, sárgaság, vérhas. Nagyon gyakori volt az ún. kiütéses tífusz, amelyet az elmondások alapján a tetvek terjesztettek és a központi idegrendszer megtámadva 41–42°C-os lázzal járt. A lefogyás és elgyengülés szintén gyakori jelenség volt a lágerlakók között, ketten azonban külön megjelölték, kiemelve, hogy 35-38 kg-ra lefogyva a végelgyengülés határán voltak, majd kórházba kerülve újra kellett járni tanulniuk. Megkérdezve azt, hogy milyen bánásmódban részesültek betegségük idején, a legtöbben azt válaszolták, hogy a saját maguk erejéből gyógyultak meg, vagy épp csak arra vigyáztak, hogy ne haljon meg (17. ábra). Egy-egy pozitív példával is találkozhatunk: az *egyéb* kategóriát megjelölő válaszadók egyikét például hazaküldték, mikor beteg lett. Többen a hitük erejének tulajdonítják a gyógyulást. Az egyik feljegyzés szerint: „Orvosság, ápolás semmi. Aki magától meggyógyul, élni fog, aki nem, azt egy szánkón elhúzzák, s valahol elföldelik.”²¹ Mindezt egy másik adatközlő a nehéz gazdasági helyzetnek tudja be és így emlékszik vissza: „még az oroszoknak sem volt orvosság.”

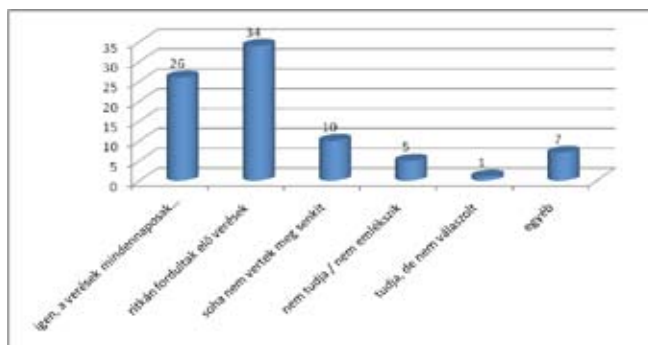
16. ábra. Az adatközlők válaszainak a szerinti megoszlása, hogy voltak-e betegek a lágerben

²¹ Uo.

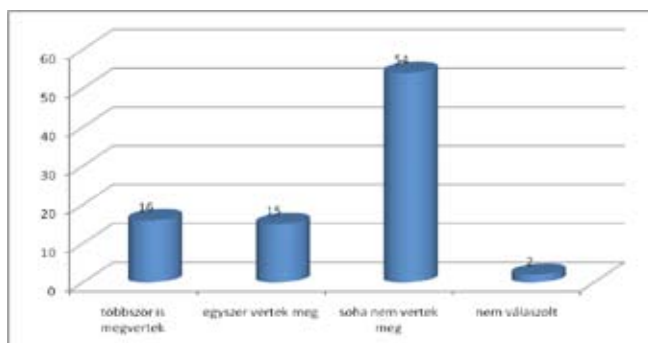
17. ábra. Az elhurcoltak válaszainak a szerinti megoszlása, hogy milyen bánásmódban részesültek betegsügek idején

A verések, 26 adatközlő állítása alapján, mindennaposak voltak, 34 adatközlő elmondása alapján pedig ritkán fordultak elő (18. ábra).

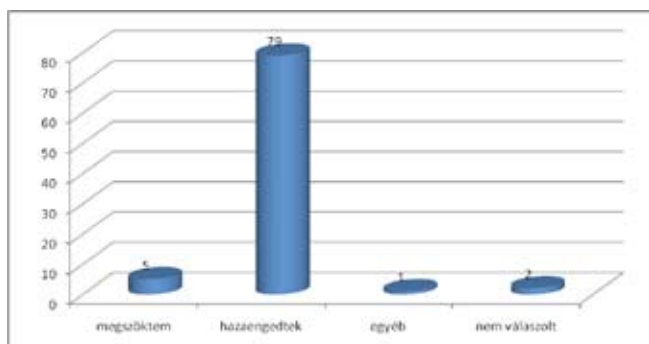
18. ábra. Az elhurcoltak válaszainak megoszlása a tekintetben, hogy verték-e a foglyokat a lágerekben

A bántalmazások főleg a szökéssel való próbálkozás alkalmával fordultak elő, vagy ha az illető nem akart halottat pakolni, illetve elföldelni, ugyanis a lágerből mindennap szekérrel hordták ki a halottakat, ami szintén a foglyok feladata volt. Az egyik elhurcoltat például azért rugdosták és verték meg puskatussal, mert karácsony első napján nem volt hajlandó kimenni dolgozni. A verés után még 12 km gyaloglást róttak ki rá büntetésként.

19. ábra. Az adatközlők válaszainak a szerinti megoszlása, hogy őt megverték-e a lágerben

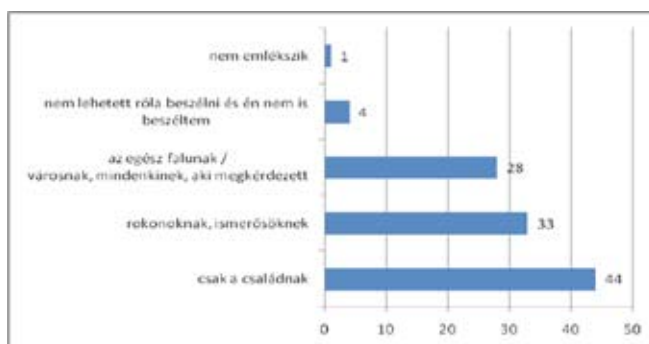
Szökéssel egyébként nemigen volt értelme próbálkozni: „Állandó beszédtema a szabadulás. A flekktifuszosok lázukban néha megőrülnek. Kétszer egy-egy ilyen szökni akart. Lelőtték” – tudhatjuk meg a „naplórészlet” alapján.²² A kutatás alanyait képező túlélők közül azonban öten sikeres szökési kísérletet hajtottak végre (20. ábra).

20. ábra. Az adatközlők válaszainak megoszlása a hazatérés módját illetően

A hazatérést követően a beilleszkedésről is megkérdeztük a túlélőket, akik elmondták, hogy, nem esett nehezükre, mindenki örült visszatérésüknek. Persze, itt főleg a családtagokat, hozzátartozókat említették meg, de az esetek többségében a túlélőket nem érte atrocitás a hatalom részéről sem. Azonban előfordult olyan eset, hogy az egyik hazatérő megpróbáltatásainak kipihenése után, valamelyest megerősödve, csak három nap után jelentkezett a községházán, ahol az ott tartózkodó párttitkár megrögtta ezért, valamint megfenyegette, hogy feljelentést tesz a késlekedés miatt és mehet vissza a lágerbe.

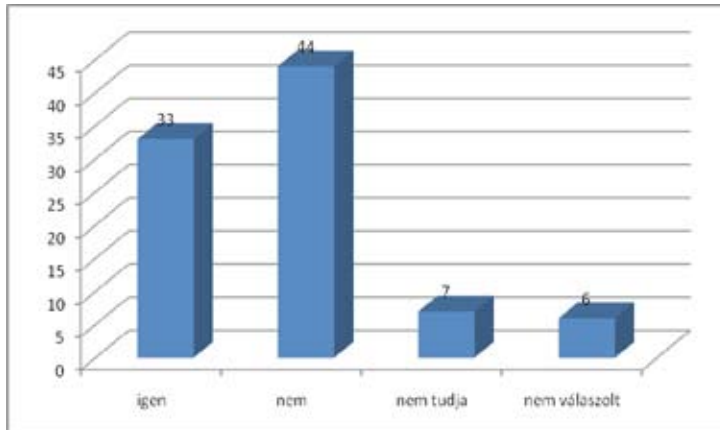
Kíváncsiak voltunk, hogy az elhurcoltak kinek beszéltek a lágerben eltöltött időszakról (21. ábra). Erre a kérdésre szintén több válaszlehetőséget bejelölhettek az adatközlők. A legtöbben persze a családtagoknak, rokonoknak meséltek az ottani eseményekről, de feltűnő, hogy elég sokan jelölték meg azt a kategóriát, amely az egész települést jelöli meg, vagy a *mindenkinek, aki megkérdezett* válaszlehetőséget. Ezt főleg azzal indokolják, hogy el lehetett mondani, mert magyar község volt, de köztük is előfordulnak olyan túlélők, akik hangsúlyozzák, hogy egy darabig senkinek nem beszéltek a történekről, mert „a kommunista időkben nem volt szabad beszélni róla” vagy, hogy „mindenkinek beszéltem róla, kivéve az oroszokat, a magyarokban megbíztam”.

21. ábra. Az elhurcoltak válaszainak a szerinti megoszlása, hogy kinek beszéltek a hazatérés után a lágerben töltött időszakról

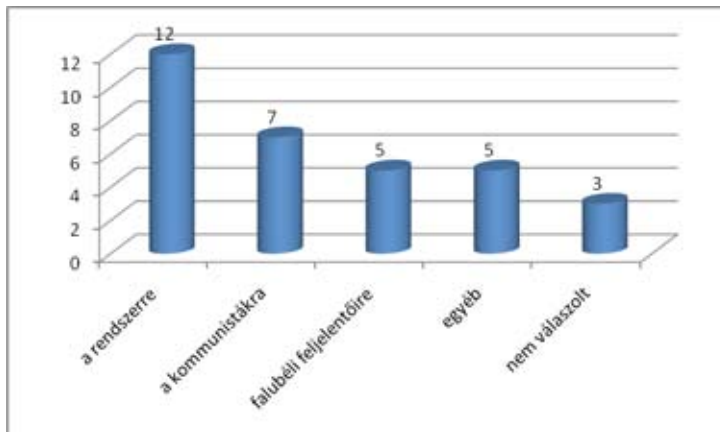
²² Uo.

A megkérdezettek többségében nincs harag meghurcoltatásuk miatt (22. ábra). Ezt azzal indokolják, hogy már nincs kire haragudni, illetve, hogy harag helyett inkább az öröm vagy a szomorúság érzése van jelen bennük: öröm, mert hazajöttek, szomorúság a meghurcoltatás miatt. Azt is kihangsúlyozzák, hogy haragudni ugyan már nem haragszanak, de felejteni nem tudnak, még élnék.

22. ábra. A túlélők válaszainak a szerinti megoszlása, hogy van-e bennük harag az 1944-es események miatt

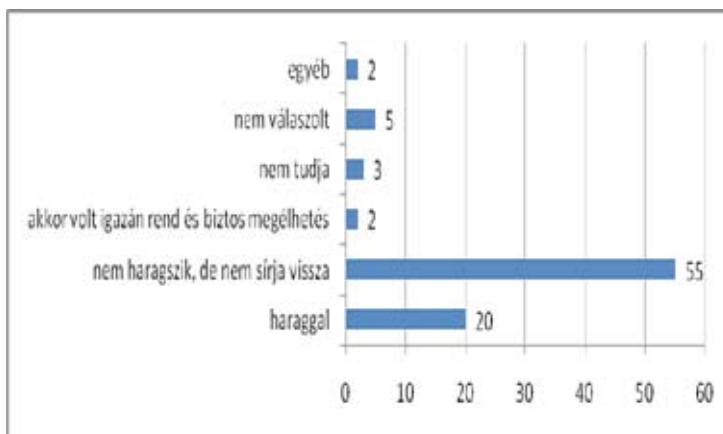
Akik viszont haragszanak, azokban nagyon erősen jelen van ez az érzés és főleg a rendszert, a kommunistákat jelölik meg dühük célpontjának (23. ábra). Az *egyéb* változót megjelölő adatközlők Sztálint vagy a birodalmat emelik ki. Az egyik feljegyzés leírója is ehhez a csoporthoz tartozik: „Én se meg nem bocsátok, se nem felejttem el soha ezt a gyalázatot.”²³

23. ábra. A túlélők válaszainak a szerinti megoszlása, hogy kire haragszanak az 1944-es események miatt

A szovjet rendszer megítélése szinte valamennyi adatközlő szemében negatív (24. ábra), amit azzal indokolnak, hogy abban az időben csak azt vették emberszámba, aki párttag és ateista volt, valamint a kolhozrendszerben látják azt a tényezőt, ami megbénította a falusi gazdaságot.

²³ Imre Gyula Pál feljegyzései alapján

24. ábra. Az adatközlők véleményének megoszlása a tekintetben, hogy tekint vissza a szovjet rendszerre

Összegzőképpen megállapíthatjuk, hogy a rendszer hihetetlen alapossággal lett kidolgozva, és építői a hatalom birtokában az egyszerű földművestől kezdve az értelmiségig minden társadalmi réteget, fiatalokat és időseket egyaránt megcéloztak. Nem meglepő tehát, hogy az 1946-os népszámlálási adatokat vizsgálva a régió magyar nemzetiségű lakossága 66 000-re csökkent az 1941-es 233 840-hez képest.²⁴ Az okok között természetesen a háborús veszteségek, a frontátvonulást megelőző tömeges menekülés és a nemzeti hovatartozás vállalásának nem merése között az 1944-es málenkij robot is szerepel.²⁵

²⁴ Molnár József–Molnár D. István: Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében. Beregszász, PoliPrint, 2005. 9.

²⁵ Uo.11.

Darcsi Karolina

**A 2006-os
ukrajnai választások
és a kárpátaljai magyarság**

Ukraina 1991-ben vált függetlenné a Szovjetunió szétesésének következtében. Területe Franciaországnyi, lakossága ekkor 52 millió fő, ami napjainkra 47 millióra csökkent. Államberendezkedése félelnöki lett, előbb elnöki–parlamentáris, majd az úgynevezett „politreform” következtében parlamentáris–elnökire tértek át, ami jelenleg is még alakulóban van. A törvényhozó hatalmat Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa gyakorolja, ami 450 fős testületből áll. Az alkotmány szerint a végrehajtó hatalom Ukrajna elnöke, a Miniszteri Kabinet – élén a miniszterelnökkel –, valamint a Krími Autonóm Köztársaság elnöke és a krími minisztertanács kezében összpontosul. Valójában Ukrajna elnöke áll a végrehajtó hatalom élén, illetve 2004-től az ukrán miniszterelnök szerepe is kezd megerősödni a végrehajtás tekintetében. Ukrajnában az elnöki hatalom túlsúlya leginkább a politikai kultúra sajátosságainak a következménye. Ennek a helyzetnek a megváltoztatása elsősorban a pártok megerősödésétől, a politikai kultúra színvonalának az emelésétől függ, nem pedig a hatalmi ágak viszonyát szabályozó jogi normák átalakulásától (Kovács–Darcsi 2006:51). Az ország választási rendszere többször is átalakult: 1994-ig a többségi elvet követte, 1998 és 2002 között vegyes választási rendszer volt érvényben, majd 2006-tól teljes mértékben az arányos rendszerre tértek át. Az ukrán közigazgatás szerkezetileg négy részre osztható. A négy szinten a választott testületeket találjuk, ahol legfelsőbb szinten Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa áll, a második szinten találjuk a megyéket. Ukrajnában 24 megye, a Krími Autonóm Köztársaság, valamint Kijev és Szevasztopol városok találhatóak a legfelsőbb szint alatt, vagyis összesen 27 közigazgatási egység. Megyei szinten találjuk választott testületként a megyei tanácsokat. A megyék tovább oszlanak járásokra, amelyek a közigazgatás harmadik szintjét képezik. Ezeken a szinteken járási tanácsokat választanak. Szintén ezen a szinten találjuk az úgynevezett megyei alárendeltségű városokat, vagy más néven járási jogú városokat. Ezek a városok közvetlenül a megye alá tartoznak és kiválnak az adott járásból. A legalsó szinten vannak a helyi önkormányzatok, amelyek a járások részét képezik, ide tartoznak a települések, városok, városi típusú települések. (Darcsi 2006:290–301). Az ukrán településrendszerben a Szovjetuniótól megörökölt városi típusú település kategória azokra a településekre vonatkozik, amelyek átmenetet képeznek a falvak és a városok között. Elsősorban népességszámuk alapján lehet őket a városok kategóriájába sorolni, de egyéb szempontok szerint inkább a falvakhoz sorolhatóak (Molnár–Molnár 2005: 24).

Az ukrán közigazgatási rendszerben a legalsó szintet kivéve a felső három szinten a választott tanácsok mellett kinevezett adminisztrációkat is találunk, amelyek a végrehajtást irányítják. Ez azt jelenti, hogy regionális szinteken a végrehajtás ki van véve a megyei és járási tanácsok irányítása alól, és állami adminisztráció néven külön párhuzamos szervként működik (Kovács–Darcsi 2006:53). Legfelsőbb szinten itt Ukrajna elnöke áll, akit közvetlenül a nép választ meg, az alsóbb szinteken – mint a megyékben és a járásokban – már nem választott személyek állnak az adminisztrációk élén, hanem Ukrajna elnöke nevezi ki az adminisztrációk elnökeit, akik a helyi ügyeket irányítják. A köztársasági elnök nemcsak kinevezi a megyei és járási adminisztrációk elnökeit, hanem egyedül ő az, aki leválthatja őket. A megyei és járási tanácsok 2/3-os többséggel ugyan az elnök elé utalhatják az adminisztráció elnökének a leváltását, de feles szavazás esetén az elnök nem

köteles figyelembe venni a testület javaslatát. Fentiekből adódóan Ukrajna elnöke a járási szintig lebontva kontrolálja az országot, hisz a kinevezett adminisztrációelnökök irányítják ténylegesen az adott közigazgatási egységet. Ugyan a megválasztott megyei tanács saját soraiból elnököt választ, de a megyei tanács elnöke sokkal gyengébb hatalommal rendelkezik a megyei adminisztráció elnökéhez képest. Ugyanez mondható el a járási szinteken is. Az adminisztrációelnökök irányítják a helyi végrehajtó szerveket, valamint az erőszakszervezeteket, s ez által nyomást tudnak gyakorolni a megyei és járási képviselőtestületekre. Ha az önkormányzati szinteket vizsgáljuk, akkor a megyei szint számít regionális irányító központnak, itt döntenek a megye költségvetéséről. A járási szint az alapszintek irányítását végzi, meghatározza a járásban található települések költségvetését a járási költségvetésből, többnyire persze nem normatív, hanem klientúrarendszer alapján. Az alapszinteken lévő szociális szféra, mint például az oktatás- és egészségügy teljes mértékben a járás által irányított. A járasok alatt találjuk a helyi szinteket vagy helyi önkormányzatokat, ahol nincs kinevezett adminisztrációelnök, s a végrehajtó hatalmat ezen a szinten a polgármester gyakorolja a megválasztott helyi képviselőtestülettel, ők döntenek a település költségvetéséről. Helyi szinten azonban pénzeszközök és döntési hatáskörök nemigen vannak. Az úgynevezett megyei alárendeltségű városok élén sem találunk kinevezett adminisztrációkat, itt viszont már nagyobbak a hatáskörök és a források is. Ez az a szint, ahol a valódi önkormányzatiság megjelenhet.

Reformelképzelések az ukrán közigazgatásban

Az ukrán közigazgatási rendszer a fentiekből adódóan különböző problémákat vet fel. Gondot jelent, hogy a járás egy közbeiktatott elem ebben a rendszerben. Feladata alsóbb szintre lebontva megegyezik a megyei tanács feladatával. A járasok többnyire történelmileg alakultak ki, így igen nagymértékűek a járasok közötti méretbeli és egyéb különbségek is. Megoldást jelentene az, ha a járasokat megnagyobbítanák vagy megszüntetnék teljesen. (Darcsi 2005: 3–10). Az ukrán közigazgatás jelenlegi helyzetében reformokra szorul. Az erre vonatkozó törekvések 2004-ben az új elnök megválasztásával be is indultak. Viktor Juscsenko megválasztását követően meghirdette a közigazgatási reformot, és létrehozta a kormányban az adminisztratív reformért felelős miniszterelnök-helyettesi posztot, melynek élére Roman Bezszmertnijt nevezte ki. Nem sokkal ezt követően megalkotásra került a közigazgatási reformról szóló törvénytervezet, amely a bemutatását követően vitájában elakadt, s a reform egyelőre várat magára. Hozzájárult mindehhez a 2006-os választás, majd a belpolitikai válság, a parlament feloszlata, és az előrehozott választások úgy néz ki, teljesen elakasztották a közigazgatási reformot. Néhány szót azonban érdemes szólni a tervezetről, amely lengyel mintára készült és Ukrajnában is megvalósítaná a decentralizáció és a szubszidiaritás elvein alapuló valódi önkormányzatiságot, amelyben a közösségek valóban jogokat kapnának arra, hogy ügyeiket maguk intézzék. A tervezet szerint három szintet különítettek volna el: a közösséget, a járást és a régiót. A közösség – a területi beosztás legalsóbb szintje lenne, amelyet egy vagy több település társulása alkotna úgy, hogy minimális lélekszáma 5 000 fő alá nem csökkenhet. A járás – a közösségek egyesüléseiből jönne létre a közös érdekek megvalósítása érdekében, ahol a lakosság lélekszáma nem lehet kevesebb, mint 70 000 fő.

A régió a járasok és a járási jogú városok egyesüléseiből jönne létre a közös érdekek megvalósítása és a területi kiegyenlített fejlődés céljából. Ezen a szinten is, amelyen a városok lakossága eléri a 750 000 főt, kérhetik és meg is kaphatják a régió jogú városi státust, amely nem képezné részét a régióknak, hanem különálló egységként működne.

A tervezet szerint a hatáskörökben találunk változásokat. Közösségi szinten az általános iskolák, óvodák, szociális és gyámügyek, egészségügy, tervezés, földügyek, környezetvédelem, területrendezés, útkarbantartás, helyi közlekedés, kulturális élet, helyi infrastruktúra és a Köjál-

ügyek tartoznának ide. Ezeknek a nagy része jelenleg nem a helyi szinthez tartozik, hanem járási szinten vannak felgyűjtve, a helyi szintek csupán végrehajtanak. A járási szintek hatásköre kiterjedne a kórházi ellátásra, nővérképzésre, szakközépiskolákra, helyi rendőrségre, járási szintű utak karbantartására, közlekedésre, kulturális életre. A jelenleg működő járási adminisztrációk megszűnnének az új rendszerben, helyettük a közigazgatási egység irányítására az adott járási tanács végrehajtó bizottságot választana meg.

A régiók hatásköre a törvényesség, az állampolgári jogok betartásának felügyelete, az állami szervek regionális kirendeltségei munkáinak koordinálása, valamint a költségvetés kontrollja. A tervezet szerint mellettük működnenek a megyei, vagyis regionális tanácsok, amelyeknek a hatásköre a regionális fejlesztési programokra, felsőoktatásra, a regionális tudományos kutatásra, a regionális jelentőségű utak karbantartására, a megyei közlekedési hálózatra, speciális egészségügyi hálózatra, katasztrófavédelemre, a helyi rendőrség tevékenységének koordinációjára, valamint a kultúrára terjedne ki.

Ennek a tervezetnek természetesen vannak előnyei és hátrányai is. Az egyik legfontosabb előnye a jelenleg működő adminisztrációk megszüntetése lenne. További előnye, hogy jelentős hatásköröket és forrásokat csoportosítanának át helyi szintre, s ez által megjelenhetne a valódi önkormányzatiság is (Brenzovics 2005:2). Itt kell megemlíteni, hogy a kárpátaljai magyarság számára elképzelhető lenne a járások átalakításával a rég áhított Tisza-melléki járás létrehozása, ahol a magyarlakta települések egy egység alá tartoznának, s valamilyen szinten, ha nem is autonómia, de kisebbségi közigazgatási és önkormányzati szint jelenhetne meg.

A reformtervezet hátrányai között kell megemlíteni elsősorban azt, hogy ugyanúgy megmaradna a négy szint, ami jelenleg is van (közösség, járás, régió, legfelsőbb szint), csak a méretek változnának. További hátrányt jelentene az is, hogy az összevonásokkal egyes települések elveszítenék adminisztratív önállóságukat, ami a településükhöz vezetne.

Visszatérve a helyi önkormányzatok jelenlegi helyzetére, itt is találunk problémákat, ugyan is a helyi önkormányzatok működése a jelenlegi törvények és szabályozás következtében nem megfelelő. Ukrajna még a Szovjetuniótól örökölte meg a jelenleg is érvényben lévő közigazgatási rendszert, amit nem lehet európai értelemben önkormányzati rendszernek nevezni az erősen centralizált és központosított jellege miatt. Ugyan a vonatkozó szakirodalomban és törvényben önkormányzati rendszernek nevezik, valójában a régi szovjet tanácsrendszer változatát működtetik. A közigazgatási rendszer mostani formájában nemcsak erősen centralizált, ahol nem lehet kielégíteni az emberek jogos igényeit, de nem felel meg az Ukrajna által is aláírt és 1997-ben ratifikált „Helyi önkormányzatok európai chartájá”-nak sem. További problémát jelent, hogy helyi szinten nincsenek döntési hatáskörök és a források is erősen korlátozottak. A közigazgatási rendszer legsúlyosabb szintjén található települések teljesen ki vannak szolgáltatva a felettük elhelyezkedő szinteknek, elsősorban a járásoknak. A helyi önkormányzatok nem tudják ellátni maradéktalanul feladatukat, és a rendszer irányítási mechanizmusai sem hatékonyak. A civil szervezetek bevonása és részvétele az önkormányzati döntéshozatalba pedig teljes hiányossága a rendszernek. Mindezeket a következtetéseket a kutatás során megvizsgált helyi önkormányzatok adatai is alátámasztják, melyek a munkában a továbbiakban részletesen bemutatásra kerülnek.

Választások és a választási rendszer

Ukrajnában a választási rendszer három nagyobb átalakuláson ment keresztül. A rendszerváltást követően 1994-ig megmaradt a többségi választási rendszer. Az Ukrán Népi Demokrata Párt a Legfelsőbb Tanács első ülésén támogatta az arányos választási rendszerre történő áttérési javaslatot, de a baloldal – mivel jóval nagyobb eséllyel tudott mandátumhoz jutni az egymandátumos választókerületekből – ellenezte azt. A későbbiekben az arányos és a többségi rendszer keverékéből kialakuló vegyes választási rendszer bevezetése mellett döntöttek, amely kompromisszumos

megoldásnak számított és 1998-tól 2002-ig volt érvényben (Yatsunska 2007:50). Az ukrán parlament 2004 márciusában elfogadta az új választási törvényt az arányos választási rendszer bevezetéséről, és 2006-ban már ennek megfelelően tartották meg a választásokat. A jelenlegi választási rendszerben a Legfelsőbb Tanácsot egyfordulós választáson, a nép által közvetlenül, öt évre, a pártok listáiról választják, ahol a pártok bekerülési küszöbe a parlamentbe 3%. Ezt a rendszert bevezették az alsóbb szintekre is. Az önkormányzati vagy helyhatósági választásokat a rendszerváltás óta mindig egyszerre tartották a parlamenti választásokkal. Ez valószínűleg változni fog, hisz 2007-ben csak a parlamenti választásokat hozták előre. Így valószínűleg az önkormányzati választások egy évvel korábban lesznek majd megtartva.

A listás rendszer bevezetéséig a megyei szintű választási rendszer se nem az arányos, se nem a többségi elvet követte, hanem az úgynevezett preferenciális listás szavazás egyik furcsa változata volt érvényben. A megyei tanácsot úgy választották meg, hogy a megyét alkotó járási szintű területi egységek alkották a szavazó körzeteket oly módon, hogy méretüktől függetlenül ugyanakkora számú képviselőt juttattak a testületbe. Ezeket a képviselőket egy preferenciális listáról választották meg, ahol nem volt érvényességi küszöb, valamint az érvénytelen szavazás lehetősége is csak elméleti volt, hisz az összes szavazó az összes jelöltre szavazhatott mindenféle megkötés nélkül. Ez a rendszer nemcsak a választási csalásoknak kedvezett, hanem azt is eredményezte, hogy a végrehajtó hatalom gyakorlatilag kinevezte a megyei szintű választott testületet. Az új rendszerre történő áttérés megyei és járási szinteken pozitívnak mondható. A megyei tanácsot tehát szintén egyfordulós választásokon a nép által, a parlamenti választásokkal egyszerre, a korábbi négy év helyett immár öt évre, arányos rendszerben választották meg 2006-ban. A járási tanácsokat szintén ezen a módon, ugyanúgy öt évre, arányos rendszerben választották meg. A járási jogú városoknál szintén bevezetésre került ez a választási rendszer. Ezeken a szinteken is három százalékos lett a bekerülési küszöb. A helyi tanácsoknál pedig megmaradt az egyéni jelölés mind a képviselőtestületre nézve, mind a polgármesterekre.

A kárpátaljai magyarság az ukrán önkormányzatokban

Kárpátalja közigazgatásilag 13 járásra és 5 járási jogú városra oszlik. Össztlakossága a 2001-es népszámlálási adatok alapján 1 253 160 fő. A magyar lakosság lélekszáma 151,5 ezer fő, amely az ukrainai magyarság 96,8%-át teszi ki. Területi megoszlás szerint a járások összlakosságához viszonyítva a Beregszászi járásban 76,1% (41 163 fő); a Nagyszőlősi járásban 26,2% (30 874 fő); az Ungvári járásban 33,4% (24 822 fő); a Munkácsi járásban 12 871 fő; a Técsői, Huszti, Rahói járásokban pedig 5 000 fő alatti a magyar lakosság lélekszáma. A többi járásban a magyarok aránya 1% alatt van. Beregszász városban az összlakosság fele magyar (12 785 fő), a többi városban a magyarok aránya 10% alatt van. A kárpátaljai magyarság a határ menti sávban, elsősorban Beregszász és környékén él. Falvakban él 64,6%-uk, további 8,8% úgynevezett városi típusú településen, 26,6% pedig városokban. A magyarlakta falvakban az összlakosság 90–98%-át teszik ki. (Molnár–Molnár 2005:20–32)

Az ukrán közigazgatási rendszerben a kárpátaljai magyarság is lehetőségeihez mérten megpróbál részt venni elsősorban azért, hogy kisebbségi érdekeit érvényesíteni tudja. Ukrajnában a nemzeti kisebbségek számára külön kisebbségi önkormányzat létrehozására nincs lehetőség, a nemzeti kisebbségekhez tartozók ugyanúgy, mint az ukrán nemzetiségűek részt vehetnek bármely szinten a tanácsok munkájában, ha beszélik az államnyelvet, ukrán állampolgárok és az elmúlt öt évben Ukrajna területén éltek. A kisebbségi lét legfontosabb kérdése a megmaradás, amelynek az egyik kulcsfontosságú eleme, hogy az adott kisebbség képes legyen magát megszervezni, ami azzal jár, hogy saját érdekeinek képviselőtét ellátja azáltal, hogy indul a választásokon, mind legfelsőbb, mind helyi, járási és megyei szinteken annak érdekében, hogy a döntéshozatalban részt tudjon venni. Kutatásom során 2008 tavaszán a Beregszászi, Munkácsi, Ungvári és Nagyszőlősi járásban, valamint

Técső városban, a magyarlakta településeken végeztem felmérést, melynek során az önkormányzatok vezetőivel töltöttem ki egy kérdőívet. A lekérdezés során minden olyan önkormányzatot megkerestem, ahol a magyarok aránya eléri a 20%-ot. Ez összesen 97 település, ebből 55 lett megvizsgálva, ami 40 önkormányzatot jelent, ugyanis néhány település társközséggel rendelkezik, ami azt jelenti, hogy egy önkormányzat irányítása alá több település is tartozik. A többi önkormányzatnál vagy nem lehetett időpontot egyeztetni, vagy nem volt hajlandó a polgármester kérdőívet kitölteni. A 97, többnyire magyarok által lakott település 68 önkormányzatot alkot, ebből tehát 40 került be a mintába. Ez közel 59%-os mintavételi arányt jelent. A kitöltött kérdőívek járásonkénti megoszlását az egyes számú táblázat mutatja.

1. táblázat. A kitöltött kérdőívek járásonkénti megoszlása

A kitöltött kérdőívek járásonkénti megoszlása	
Közigazgatásilag melyik járás:	Kitöltött kérdőívek száma:
Beregszászi	21
Munkácsi	5
Nagyszőlősi	7
Ungvári	6
Técsői	1
Összesen:	40

A Beregszászi járásban 21 magyarok által lakott település lett megvizsgálva, valamint Beregszász városa is természetesen belekerült a mintába. A Beregszászi járásban megvizsgált települések a következők voltak: Asztély, Badaló, Beregszász, Beregújfalú, Bátyú és társközsége – Kisbakos, Bótrágy és társközsége – Harangláb, Csonkapapi és társtelepülései – Hetyen, valamint Kispapi, Beregdéda, Gut, Gát, Halábor, Makkosjánosi és társközsége – Balazsér, Mezőgecse, Mezővári, Nagymuzsaly, Nagybégány, Nagyberég, Rafajnaújfalú, Beregsom és társközsége – Somitanya, Sárosoroszi, Zápszony. Összesen 21 önkormányzat.

A Munkácsi járásban a megvizsgált települések a következők voltak: Csongor, Dercen, Fornos, Izsnyéte, Szernye és társközsége – Barkasző; összesen 5 önkormányzat.

A Nagyszőlősi járásban a következő települések kerültek be a mintába: Feketeardó és társtelepülése – Szőlősgyula, Nagypalád, Nagyszőlős, Salánk, Tiszakeresztúr, Tiszapéterfalva és társtelepülései – Forgolány, Tiszabökény, Tiszafarkasfalva, valamint Tivadarfalva, Verbóc és társközsége – Feketepatak. Összesen 7 önkormányzat.

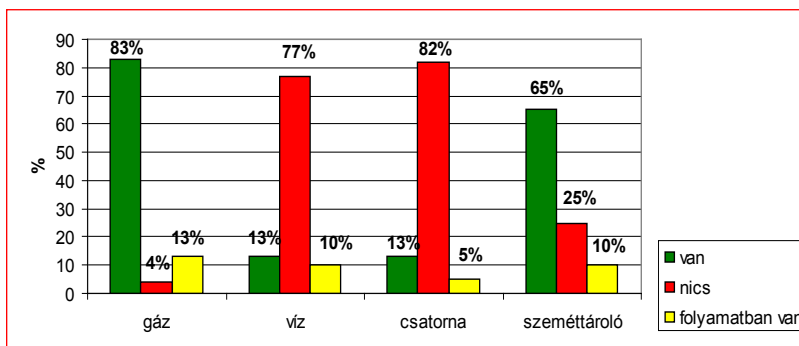
Az Ungvári járásban a következő települések lettek megvizsgálva: Eszeny, Gálóc, Bátfa és társtelepülése – Palló, Nagydobrony, Palágykomoróc és társtelepülése – Kisszelmenc, Szürte, Tiszaásvány és társközsége – Tiszaújfalú. Összesen 6 önkormányzat.

A kutatás során Técső városa is bekerült a mintába.

A kérdőívet négy nagyobb részre lehet osztani. Az első részben a településekre vonatkozó általános adatok szerepelnek, mint például a nemzetiségi összetétel, lakosságszám, infrastruktúrával való ellátottság stb. A második részben a megválasztott polgármesterre és a helyi képviselőtestületre, a döntéshozatalra, valamint a helyi demokrácia működésére vonatkozó adatokat gyűjtöttem be. A kérdőív harmadik része a települések, önkormányzatok gazdasági vonatkozásaival, a költségvetéssel, az önkormányzat által fenntartott intézményekkel, alkalmazottakkal foglalkozott. A kérdőív negyedik részében a járási és megyei tanácsok magyar nemzetiségű képviselőinek a tevékenységére, az azokkal való elégedettségre kérdeztem rá, továbbá a kisebbségi érdekérvényesítés lehetőségeire és természetesen arra is, hogy a polgármesterek a jövőben tervezik-e a választásokon való újabb megmérettetést.

A megkérdezett települések alapvető infrastruktúrával való ellátottsága – mint a vezetékes földgáz, vezetékes víz, csatornahálózat és kijelölt szeméttároló –, a kapott adatok alapján igen

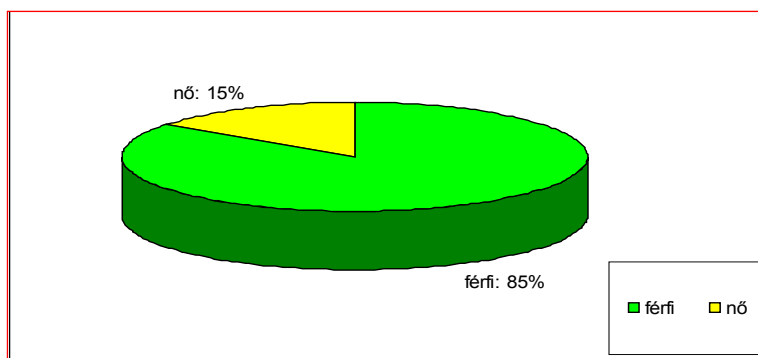
szegényesnek mondható. A vezetékes földgázrendszer a szovjet éra alatt kezdett el kiépülni a megyében, majd a rendszerváltás utáni években teljesen megkezdte. A '90-es évek végén ugyan újra indult a gázvezetékrendszer kiépítése, de elsősorban az ukrán településekhez jutott el, a magyar falvak nagyrészt csupán az ukrán falvak után következhetek, és sajnos jelenleg is találunk olyan településeket, ahol még mindig nincs vezetékes földgáz. A vezetékes ivóvízrendszer a megkérdezett települések mindössze 13%-ában van kiépítve és 77%-ában egyáltalán nincs. A csatornahálózat még rosszabb képet mutat: a települések 82%-ában nincs kiépítve egyáltalán, a kijelölt szeméttárolók a megkérdezettek 25%-ában hiányoznak, 65%-ánál viszont már működnek. Az infrastruktúrával való ellátottságot az 1. számú diagram szemlélteti.

1. diagram. A megkérdezett települések alapvető infrastruktúrával való ellátottsága 2008-ban

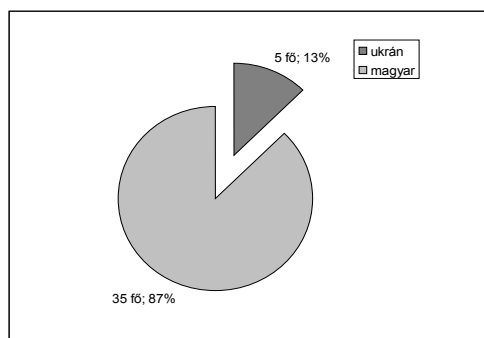
Amint az ábra is mutatja, a települések nagy részén gondot jelent az alapvető infrastruktúra kiépítése és évtizedekig is eltart, mire sikerül befejezni azt. Elsősorban az anyagi gondok miatt, mivel a helyi önkormányzat nem kap elég pénzt a járástól infrastrukturális fejlesztésre, önerőből viszont nem tudja megoldani. Nagyon sok esetben a polgármesterek a település lakosságának anyagi hozzájárulásával tudják csak megoldani a közművesítést.

A kérdőív következő kérdései a nemzetiségi hovatartozásra, iskolai végzettségre, valamint a nemi hovatartozásra vonatkoztak. A kapott eredmények alapján a megkérdezett polgármesterek 85%-a férfi és 15%-a nő volt. A nemek szerinti megoszlást a 2. számú diagram mutatja.

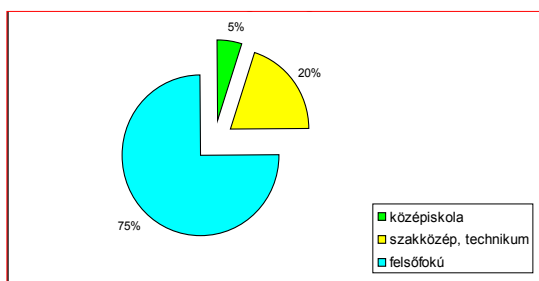
2. diagram. A polgármesterek nem szerinti megoszlása

Nemzetiségi összetételüket tekintve a válaszadók 87%-a magyarnak, 13%-a ukránnak vallotta magát. A kérdőívek kitöltése során találkoztam olyan ukrán nemzetiségű polgármesterrel is, aki olyan településen lett megválasztva, ahol a lakosság 96%-a magyar nemzetiségű. A nemzetiségi összetételre vonatkozó adatokat a 3. számú diagram mutatja.

3. diagram. A megkérdezett polgármesterek nemzetiség szerinti megoszlása

A polgármesterek iskolai végzettségére is rákérdeztem, kiderült, hogy 75% felsőfokú végzettséggel rendelkezik, 20% szakközépiskolai vagy technikumi végzettséggel és mindössze 5% végzett középiskolát. Az iskolai végzettséget mutató adatokat a 4. számú diagram ábrázolja.

4. diagram. A megkérdezett polgármesterek legmagasabb iskolai végzettsége

A kérdőív következő kérdése arra vonatkozott, hogy hányszor választották meg a polgármestert, vagyis hányadik alkalommal lett a helyi önkormányzat vezetője. A megkérdezettek között 13 fő először tölti be a posztot, ugyanilyen számban vannak azok, akik második alkalommal lettek megválasztva, 9 főnek szavaztak harmadik alkalommal is bizalmat, de találkoztunk olyan polgármesterrel is aki már kilenc alkalommal indult a polgármesterségért sikeresen, ez azt jelenti, hogy több mint 30 éve ő a helyi önkormányzat vezetője. Az erre vonatkozó adatokat a 2., valamint a 3. számú táblázat mutatja.

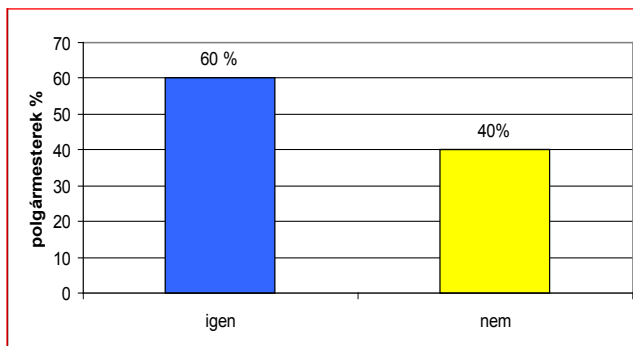
2. táblázat. Polgármesterek újraválasztásának mutatói

Először választották meg	13 fő
Második alkalommal választották meg	13 fő
Harmadik alkalommal választották meg	9 fő
Negyedik alkalommal választották meg	2 fő
Ötödik alkalommal választották meg	1 fő
Hatodik alkalommal választották meg	1 fő
Kilencedik alkalommal választották meg	1 fő

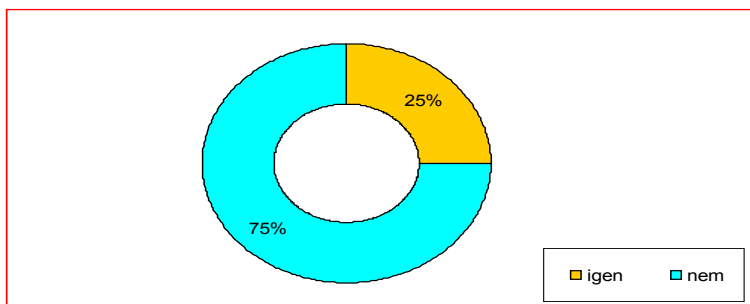
3. táblázat. Polgármesterek újraválasztásának megoszlása járásonkénti bontásban

Járás	Hányszor választották meg							összesen:
	először	másodszor	harmadszor	negyedszer	ötödször	hatodszor	kilencedszer	
Beregszászi	7	5	5	1	1	1	1	21
Munkácsi	2	1	1	1	-	-	-	5
Nagyszőlősi	2	4	1	-	-	-	-	7
Ungvári	1	3	2	-	-	-	-	6
Técső v.	1	-	-	-	-	-	-	1
Összesen	13	13	9	2	1	1	1	40

A vizsgálat során arra is kíváncsi voltam, hogy a polgármesteri poszt betöltése előtt milyen tapasztalatokat szereztek az önkormányzati vezetők, vagyis előtte voltak-e valamely szinten (helyi, járási, megyei, Legfelsőbb Tanácsban) képviselők. A kapott eredmények alapján 60% már volt korábban képviselő, 40% viszont nem. A legtöbben helyi szinten vagy az adott járási tanácsban voltak képviselők, kisebb volt az arány azoknál, akik a megyei tanácsban voltak képviselők, de akadt közöttük egy fő, aki Ukrajna Legfelsőbb Tanácsának volt korábban népképviselője. Ennél jóval alacsonyabb volt azoknak az aránya, akik korábban az állami adminisztrációnál dolgoztak (25%). Az erre vonatkozó adatokat az 5., valamint a 6. számú diagram mutatja be.

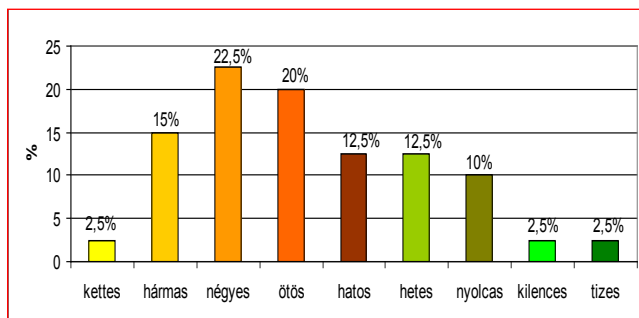

5. diagram. A megkérdezett polgármester volt-e korábban valamely szinten képviselő

6. diagram. A megkérdezett polgármester dolgozott-e korábban valamely szinten az állami adminisztrációban

Ukrajnában a politikai kultúra alattvalóinak nevezhető, ami eléggé alacsony szintet jelent, hisz a nép eltűri a gyakori választási csalásokat és megvásárolhatóak a szavazatok. Mindez annak a következménye, hogy a lakosság nagyrészt a szovjet rendszerben szocializálódott, és Ukrajna azóta sem lépett át teljesen a nyugati típusú demokratikus útra. A legutóbbi elnökválasztások alkalmával az úgynevezett „narancsos forradalom” ugyan némileg pozitívan hatott az ukrán demokrácia fejlődésére, hisz a választási csalások ellen lépett fel tömegesen az ukrán nép, megpróbálva kiállni a demokratikus értékek mellett. Az országban további gondot jelent a nagymértékű korrupció, amelynek meglete szintén akadályozza egy liberális demokratikus rendszer kiépítését (Kovács–Darcsi 2006:86–93). A megkérdezettek egy 1-től 10-ig terjedő skálán értékelték a demokrácia működését Ukrajnában. A legtöbben a tízes skálán négyesre értékelték az ukrán demokráciát. A további eredményeket a 7. számú diagram mutatja.

7. diagram. A megkérdezett elégedettségi szintje a demokrácia működésével napjainkban Ukrajnában

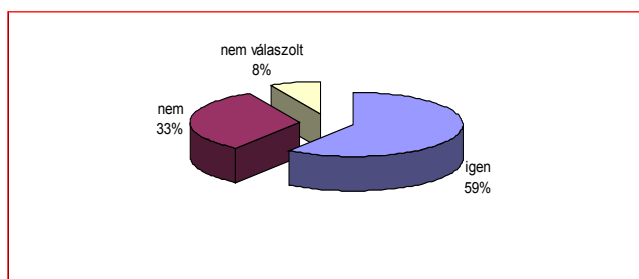
(értékelés egy 1-től 10-ig terjedő skálán:

1 – egyáltalán nincs megelégedve, 10 – teljes mértékben elégedett)

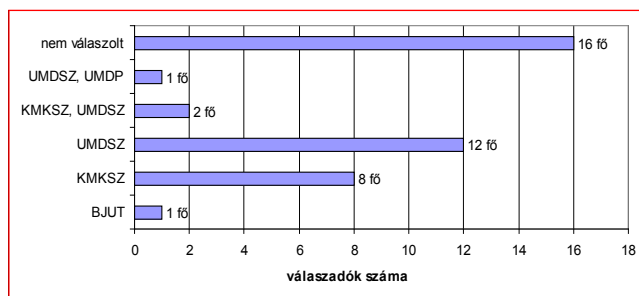
Az arányos választási rendszer a helyi tanácsokat kivéve minden egyes szinten teljes egészében pártlistás alapokra helyezte a választásokat. Az új választási rendszer bevezetése országos szinten pozitívnak mondható, hisz az ukrán politikai rendszer strukturálódási folyamatát segíti elő. Az arányos választási rendszer alsóbb szinteken történő bevezetése szakértők szerint egyaránt jár előnyökkel és hátrányokkal is. Az előnyök között kell megemlíteni, hogy a pártok listái lerövidülnek, s eközben a fennmaradók tovább tudnak fejlődni, s megerősítik szerepüket a társadalom strukturálásában. Valamint hozzájárul a megyei alárendeltségű városok esetében az „erős polgármester – erős képviselőtestület” elven alapuló önkormányzati modell megvalósításához. A hátrányok között szerepel az, hogy az új önkormányzati választási törvény nem teszi kötelezővé a pártok számára az induló jelöltek teljes listájának a nyilvánossá tételét, ami meggátolja a szavazókat abban, hogy teljes körű információkhoz jussanak azokról, akiket megválasztanak (Yatsunska 2007:50–61). A nemzeti kisebbségeket megvizsgálva az arányos választási rendszer a lehető legrosszabb megoldást jelentette, hisz egy 46 milliós országban a Legfelsőbb Tanácsba való bekerülési küszöb 3%-os eléréséhez megközelítőleg egymillió szavazatra van szükség, amit például a 150 ezres kárpátaljai magyarság nem tud biztosítani. Ennek eredményeképpen az arányos választási rendszerben a 2006-os választások után a kárpátaljai magyarságnak nem sikerült képviselőt bejuttatni a legfelsőbb szintre. Az mindenképp nyilvánvaló volt, hogy a kis létszámú magyarságnak nem sok az esélye arra, hogy saját pártja révén juttasson be jelöltet. A helyzetet az is rontotta, hogy kárpátaljai magyarság köztudottan megosztott: a KMKSZ és az UMDSZ táborára oszlik. A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (KMKSZ) a rendszerváltást megelőzően 1989-ben alakult meg és jelenleg is a legnagyobb legitim érdekvédelmi kárpátaljai magyar szervezetként van számon tartva. Az Ukrainai Magyar Demokrata Szövetséget maga a KMKSZ hívta életre ebben az időszakban mint az Ukrajnában élő magyarok ernyőszervezetét. A későbbiekben azonban az UMDSZ nem igazán volt működőképes és jelentősége is elenyésző maradt. Majd 2002-ben az UMDSZ-t megújították,

elnökévé Gajdos Istvánt választották, s az óta a KMKSZ ellenszervezeteként, riválisaként tartják számon. A kárpátaljai magyarság ezen megosztottságának következtében az új választási rendszer bevezetésével mind a KMKSZ, mind az UMDSZ külön-külön pártot alapított. Így elestek a potenciális magyar jelöltek attól a lehetőségtől is, hogy ukrán pártok listáján befutó helyet kínáljanak nekik, mégpedig azért, mert egyik oldal jelöltje sem tudta volna a „magyar szavazatok” összességét garantálni, csak saját táborát volt képes mindkét oldal mozgósítani, ami a legjobb becslések szerint is 30–40 ezer szavazatot jelenthetett, s ez természetesen egy Ukrajna méretű országnál jelentéktelen szám. Azt is meg kell említeni, hogy a magyarok között akadtak olyanok is, akik a két magyar párt helyett inkább ukrán pártok tagságát választották, s a választások alkalmával ezekre a pártokra adták le szavazatukat.

A kérdőív további részében a megkérdezettek párt- és szervezettagságát vizsgáltam. Saját bevallásuk alapján 60%-uk tagja valamilyen pártnak vagy szervezetnek, 32%-uk párton kívüli, 8%-uk pedig nem válaszolt a kérdésre. Arra a kérdésre, hogy melyik szervezetnek vagy politikai pártnak a tagjai, már jóval kevesebben válaszoltak, 16 fő nem válaszolt a kérdésre. A válaszadók közül a legtöbben az UMDSZ-t mint szervezetet jelölték meg, valamint a KMKSZ-t. Akadtak olyanok is, akik mind az UMDSZ-nek, mind a KMKSZ-nek is a tagjai, illetve egy olyan is, aki a Julia Timosenko által vezetett pártnak, a BJUT-nak a tagja. A párthovatartozással kapcsolatos adatokat a 8., és a 9. számú diagram szemlélteti.

8. diagram. A megkérdezett tagja-e jelenleg valamilyen politikai pártnak vagy szervezetnek

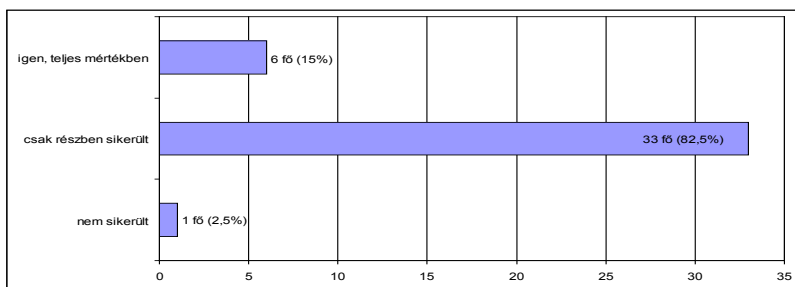
9. diagram. A megkérdezett mely szervezetnek vagy pártnak a tagja

A legtöbb polgármester a választásokat megelőzően programjában és kampányában olyan célokat tűzött maga elé, mint a közvilágítás kiépítése, a földgáz bevezetése, a közúthálózat rendbetétele, a vezetékes ivóvízrendszer kiépítése, hulladékkezelés stb. Vagyis abból adódóan, hogy a településeken az infrastruktúra le van épülve, a közúthálózat katasztrofális állapotban van és nem megoldott az éjszakai közvilágítás, ilyen alapvető dolgoknak az ígéreteivel lehetett választásokat nyerni. A válaszok százalékos bontását a 4. számú táblázat szemlélteti.

4. táblázat. Milyen célokat tűzött maga elé a polgármester megválasztásakor?

Megjelölt célok	Választotta %-uk
közüvilágítás kiépítése	15%
földgáz bevezetése	13%
közüthálózat rendbetétele	11%
vezetékes ivóvízrendszer kiépítése	10%
hulladékkezelés	8%
óvoda beindítása, renoválása	7%
falu ház megépítése	6%
a település infrastrukturális fejlesztése	5%
családorvosi rendelő létrehozása	5%
csatornahálózat kiépítése	5%
kultúrház megépítése, renoválása	5%
új iskola építése	4%
munkahelyek teremtése	2%
árvízvédelem	1%
faluturizmus kiépítése	1%
Internet bevezetése	1%
a magyarság egyesítése	1%

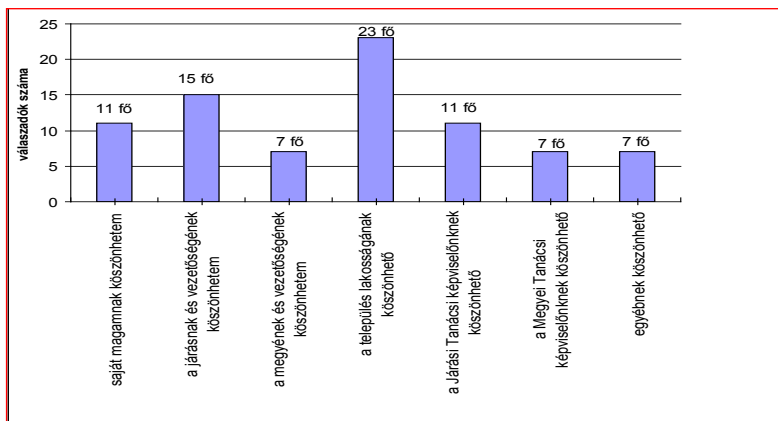
A választások előtt kitűzött célokat és programokat 82,5% már részben sikeresen megvalósította, egy fő állítása szerint egyáltalán nem sikerült elérni céljait, 15%-nak pedig teljes egészében sikerült. A kapott eredmény reálisnak mondható, hisz a polgármesterek megválasztása óta két év telt el, s további három év áll még előttük a következő választásokig, mialatt még sikeresen megvalósíthatják kitűzött céljaikat. A vonatkozó adatokat a 10. számú diagram mutatja.

10. diagram. A megkérdezettek válaszai arra, hogy sikerült-e megvalósítaniuk a kitűzött célokat

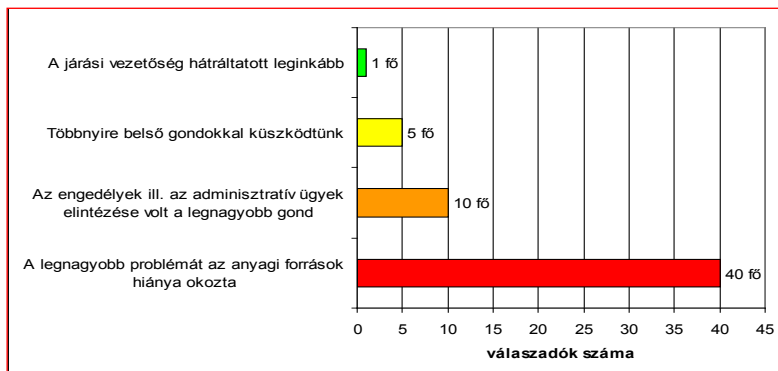
Arra is rákérdeztem, hogy minek köszönhető az, hogy részben vagy egészben sikerült megvalósítani az említett célokat. A kérdésnél több válaszlehetőséget is bejelölhettek a polgármesterek. Legtöbbször úgy gondolták, hogy elsősorban a település lakosságának köszönhető, valamint nagy arányban jelölték meg a „járásnak és vezetőségének köszönhető” válaszlehetőséget, ami azt is mutatja, hogy a települések erősen függenek a járásoktól. Ugyanígy számú válaszadó úgy vélte, hogy saját magának köszönheti, hogy sikerült elérni céljait. Valamivel kevesebben gondolták úgy, hogy a célok megvalósításához a megye és a megyei vezetőség, a megyei tanács képviselői járultak hozzá. További hét fő az „egyébnek köszönhető” válaszlehetőséget is megjelölte, ahol megemlékeztek DORCAS holland segélyszervezetről, a helyi képviselőtestületről, az anyaországi

polgármesterek támogatását, a Szülőföld Alapot és egyéb anyaországi támogatásokat. A kapott eredményeket a 11. számú diagram mutatja.

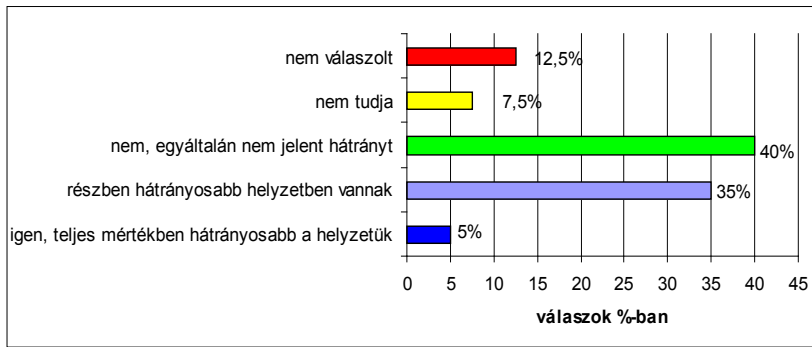
11. diagram. A polgármesterek válaszai arra a kérdésre, hogy minek köszönhetik céljaik megvalósulását

A legnagyobb problémát a célok megvalósításában mindenütt az anyagi források hiánya okozta, az engedélyek és adminisztratív ügyek intézése a megkérdezettek 25%-ánál jelentett gondot, néhány helyen pedig belső gondok is hátráltatták a célok megvalósítását, valamint egy fő állítása szerint a járási vezetőség is hátráltatta az ügyek menetét. A vonatkozó adatokat a 12. számú diagram szemlélteti.

12. diagram. A célok megvalósításának legnagyobb problémái

A következő kérdésnél arra voltam kíváncsi, hogy a polgármesterek megítélése szerint hátrányosabb helyzetbe vannak-e a magyar települések önkormányzatai az ukrán településekkel szemben. A válaszadók 40%-a szerint egyáltalán nem jelent hátrányt, mivel nemzeti alapon nem tesznek különbséget közöttük, s az ukrán települések ugyanazokkal a gondokkal küzdenek. A válaszadók 35%-a részben hátrányosabbnak tartja helyzetét, elsősorban az ügyintézés során, mivel nyelvi nehézségek adódnak abból, hogy sokan közülük nem beszélnek tisztán az ukrán nyelvet, hanem az orosz nyelvet használják, s az egyre erősödő ukrán nacionalizmus hatására sok helyen nem nézik jó szemmel az orosz nyelv használatát. Mindössze 5% gondolja úgy, hogy teljes mértékben hátrányosabb egy magyar faluban polgármesternek lenni egy ukrán faluhoz képest, 7,5% nem tudta megítélni és 12,5% nem adott választ a kérdésre. A kapott adatokat a 13. számú diagram ábrázolja.

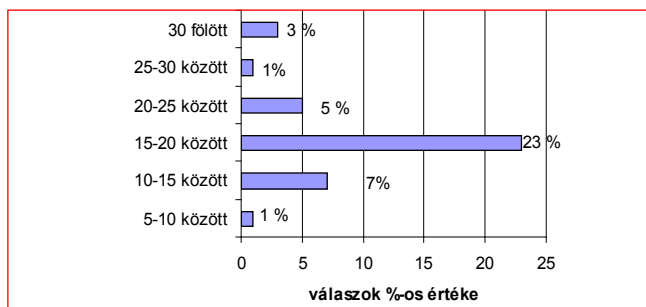
13. diagram. Hátrányosabb helyzetben vannak-e a magyar települések önkormányzatai az ukránokkal szemben?

Arra is rákérdeztem, hogy konkrétan miben nyilvánul meg a hátrányosabb helyzet. A válaszadók közül sokan úgy gondolják, hogy a járási pénzek és fejlesztések inkább az ukrán településekre jutnak el, valamint az információáramlás is gyengébb a magyar falvak irányába. A válaszok között a már előbb említett nyelvi nehézségeket is megemlítették. A kapott válaszokat az 5. számú táblázat összesíti.

5. táblázat. Miben nyilvánul meg a hátrányosabb helyzet?

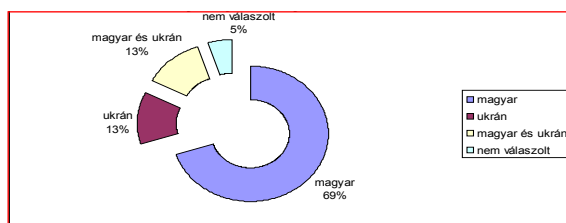
• A járási pénzek inkább az ukrán falvakba jutnak.
• A pénzek elosztásánál a járásban többnyire az ukrán települések vannak előnyösebb helyzetben.
• A települések infrastruktúrájának fejlesztésében.
• Nem elégséges az érdekképviselés a megyében. Nem valósult meg az a joga a magyar nemzetiségű állampolgárnak, hogy a hivatalokban az anyanyelvüket használhassák.
• Gondok vannak az ukrán nyelv ismeretével.
• Késik az információ.

A kérdőív további részében a polgármester és a helyi képviselőtestület viszonyát, az ülések gyakoriságát, a döntéshozatal módját, a helyi demokrácia működését vizsgáltam. A válaszokból kiderült, hogy a legtöbb helyen a képviselő testület létszáma 15–20 fő között mozog. Az eredményeket a 14. számú diagram mutatja.

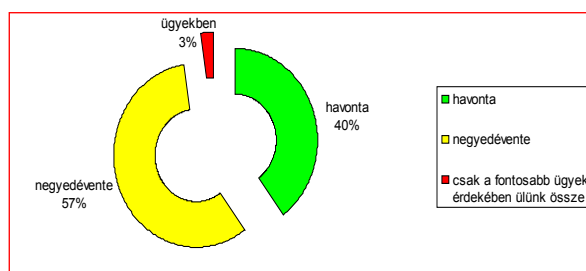
14. diagram. Hány fős a helyi képviselőtestület?

A képviselőtestületek nemzetiségi összetételét tekintve szinte mindenütt tisztán magyar nemzetiségűek a képviselők. Ez az arány elsősorban a magyarok lakta falvakra jellemző. A megadott válaszok között mindössze 12 fő ukrán nemzetiségű képviselőt találunk, amelyek a vegyes lakosságú települések, elsősorban a városok képviselőtestületére jellemzőek. További két településen egy-egy roma, valamint két fő egyéb (orosz, moldáv) nemzetiségű képviselőt is találtunk. Annak ellenére, hogy a képviselőtestületek összetétele több mint 90%-ban magyar nemzetiségű egyénekből áll, nem mindenütt vezetik magyar nyelven az üléseket, holott a vonatkozó törvények is lehetőséget adnának rá. A válaszokból kiderült, hogy 25%-ban ukrán vagy ukrán és magyar nyelven is tanácskoznak. A kapott eredményeket a 15. számú diagram szemlélteti.

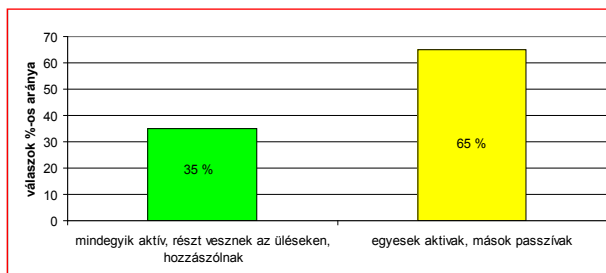
15. diagram. Milyen nyelven folyik a tanácsülés?

Az üléseket az önkormányzati törvény szerint legalább negyedévente kell megtartani, a polgármesterek elmondása szerint ezt nemcsak betartják, de 40%-nál ennél gyakrabban is üléseznek. Az ülések gyakoriságáról a 16. számú diagramban találunk eredményeket.

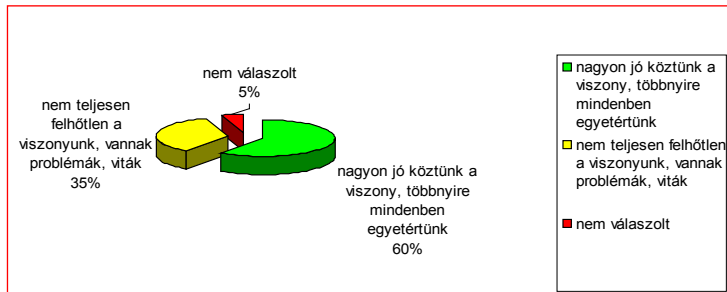

16. diagram. Milyen gyakran üléseznek?

A képviselőtestületek aktivitásával kapcsolatban kiderült, hogy többnyire aktívnak mondhatók a képviselők, annak ellenére, hogy Ukrajnában önkormányzati szinten a polgármestert és a tanácsitkárt kivéve nem jár semmiféle anyagi juttatás vagy fizetés a képviselőknek. A megkérdezett polgármesterek zöme jónak ítélte meg a saját viszonyát a képviselőtestülettel, 5% nem válaszolt a kérdésre. A kapott adatokat a 17., és a 18. számú diagramban találjuk.

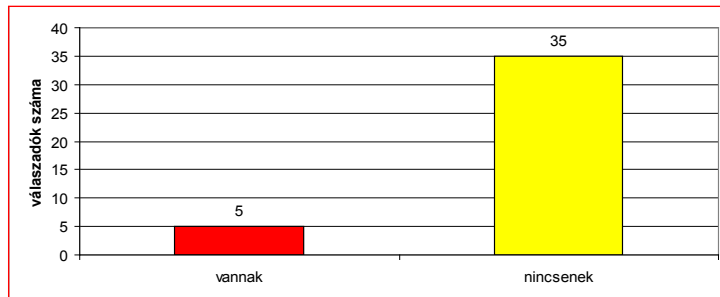

17. diagram. Milyen a képviselőtestület aktivitása?

18. diagram. Milyen viszonyban áll ön a képviselőtestülettel

A megkeresett önkormányzatoknál mindössze öt helyen vannak frakciók a képviselőtestületen belül, amelyek között megtaláltuk az Ukrainai Magyar Demokrata Párt, a KMKSZ Magyar Párt, a Mi Ukrainánk, a Régiók Pártja, a BJUT, a PORA, az Ukrán Szocialista Párt és az Ukrainai Zöldek Pártjának frakcióit. Vonatkozó adatokat a 19. számú diagram mutatja.

19. diagram. Vannak-e frakciók a képviselőtestületben?

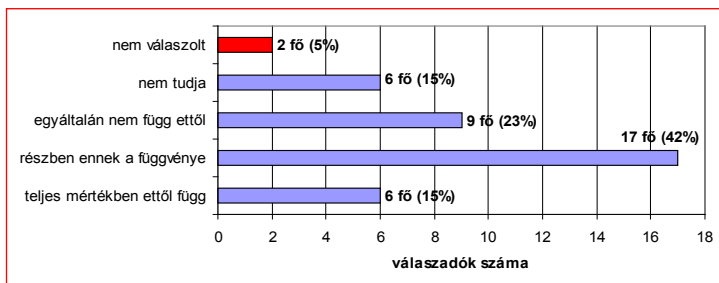
A képviselőtestületeken belül a legnagyobb vita a földkérdések körül alakult ki, ami azt is jelzi, hogy Ukrajnában gondot jelent, hogy törvényileg nem megfelelően szabályozottak a földviszonyok, és országos szinten is megoldásra váró kérdésről van szó. A vitás ügyek között találjuk még a hulladékkezelés kérdését, a költségvetést, az infrastrukturális fejlesztések kérdését, stb. Az erre vonatkozó adatokat a 6. számú táblázatban találjuk.

6. táblázat. Melyek voltak azok az ügyek, amelyekben a legnagyobb vita alakult ki?

Földkérdések	80%
A szeméttárolás, hulladékkezelés	40%
A költségvetés kidolgozása	30%
Központi víz bevezetésével felmerülő gondok	5%
A szennyvízelvezető csatornák	3%
A nagyközségi cím elszerzése népszavazáson keresztül	2%
A tanács területén működő intézmények munkájának megítélése	3%
A volt kórházépület átadása a református gyülekezetnek	1%

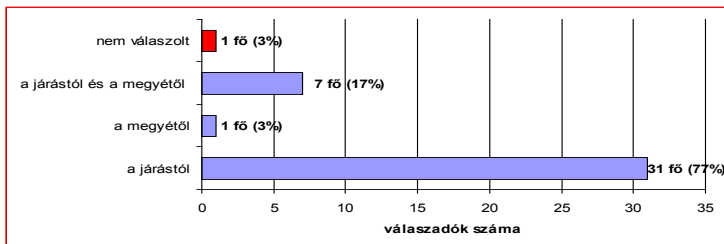
A kérdőív következő kérdése arra vonatkozott, hogy a településnek történő juttatások mértéke mennyiben függ attól, hogy a polgármester milyen viszonyban áll a járási és megyei vezetőséggel. A kapott eredményeket a 20. számú diagramban találjuk, amelyből kiderül, hogy a megkérdezettek 23%-a szerint egyáltalán nem függ ettől a támogatások mértéke, ezzel szemben 42% szerint

részben ennek a függvénye, 15% gondolja úgy, hogy teljes mértékben ennek a függvénye, 15% nem tudta megítélni és további 5% nem adott választ a kérdésre.

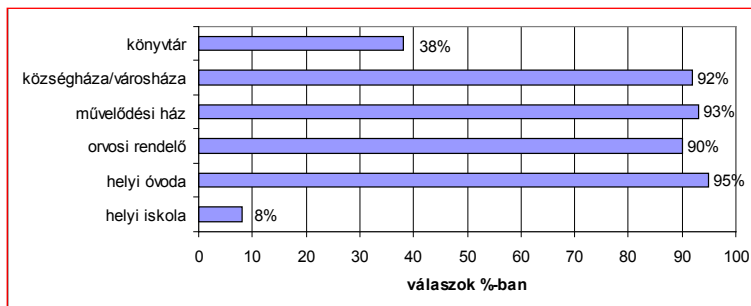
20. diagram. Füg-e a településnek történő juttatások mértéke attól, hogy ön milyen viszonyban áll a járási, illetve megyei vezetőséggel?

Arra is rákérdeztem, hogy honnan kapja az önkormányzat a költségvetését. A válaszokból kiderült, hogy a költségvetések 77%-a az államilag előirányozott járási dotációból tevődik össze. A költségvetésre vonatkozó eredményeket a 21. számú diagramban találjuk.

21. diagram. Honnan kapja az önkormányzat a költségvetését?

A költségvetéssel kapcsolatban érdemes megemlíteni, hogy átlagosan egy 2500 fős lakosú település éves költségvetése 500 000 forint (16 000 000 HUF) körüli, melynek a 70–90%-át többnyire központilag, elsősorban a járástól kapják a helyi önkormányzatok. A helyben beszédett adóknak megközelítőleg 70–80%-át tovább kell utalni a központi költségvetésbe és csupán 30%-ot tarthatnak meg, amiből gazdálkodnak. A járástól kapott előirányozott összeg nagy részét államilag meghatározzák, hogy mire kell elkölteni, s annak ellenére, hogy kevés a költségvetési forrás, több közintézmény fenntartását is az önkormányzat feladatai közé sorolják. Hogy milyen intézményeket tartanak fenn a megkeresett önkormányzatok, a 22. számú diagramból megtudhatjuk.

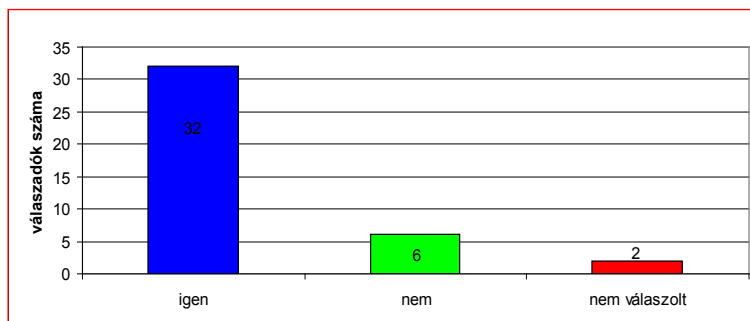
22. diagram. Milyen helyi intézmények működtetését finanszírozza részben vagy teljes egészében az önkormányzat?

A felmérés során az is kiderült, hogy néhány esetben olyan egyéb intézményt is működtetnek az önkormányzatok, mint helyi múzeum, művészeti iskola, tűzoltóság. Azt is megtudhattuk, hogy 1 településen be kellett zárni a helyi művelődési házat, mert nem bírta az önkormányzat fenntartani. További 18 településen viszont sikerült újraindítani néhány korábban bezárt intézmény működését. Nyolc településen indították újra a helyi óvodát, melyet korábban be kellett zárni a finanszírozási gondok miatt, négy településen a művelődési házat sikerült újraindítani, két településen a helyi könyvtárat, szintén két településen tűzoltóságot hoztak létre, valamint egy településen a helyi orvosi rendelő működése indult be. Össességében a rendszerváltást követő '90-es évekhez képest a közintézmények helyi szinten történő működése terén jelentős javulás figyelhető meg Kárpátalja-szerte.

A legtöbb helyen 18 fő fölötti alkalmazottat foglalkoztatnak az önkormányzatok, és a munkanélküliek számára is tudnak valamilyen közmunkát felajánlani. A kapott összesített adatokat a 7. számú táblázat és a 23. számú diagram mutatja.

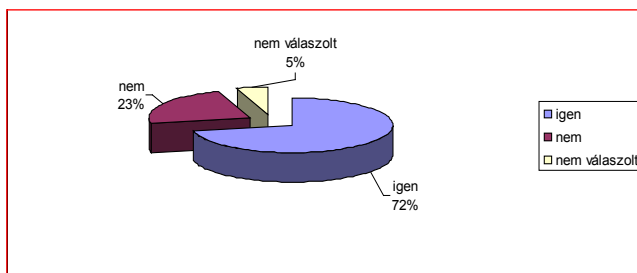
7. táblázat. Az önkormányzat által foglalkoztatott személyek száma

Hány alkalmazottat foglalkoztat az önkormányzat?	válaszadók száma
1–5 között	1
5–10 között	1
10–15 között	2
15–20 között	9
20–25 között	5
25–30 között	4
30 fölött	18

23. diagram. Tudnak-e a munkanélkülieknek munkát ajánlani az önkormányzatok?

Az önkormányzati források kiegészítésére és bővítésére a nyugati országokban teljesen természetes a pályázati források bevonása. Ukrajnában sajnos egyelőre az önkormányzatoknak kiírt pályázatok igen szűkösek, s nem jellemző a pályáztatás. További gondot jelent az is, hogy az önkormányzatoknál nem tudnak megfelelően pályázatot írni. A megkérdezett önkormányzatok csupán anyaországi pályázati lehetőségekre szoktak benyújtani tendert. A nyertes pályázatok aránya a benyújtott pályázatokhoz képest igen alacsony számú, mivel a legtöbb benyújtott pályázati csomag formai hiba vagy egyéb hiányosság miatt kiesik, másrészt a források szűkössége miatt kerül elutasításra. A kérdőív következő kérdése arra kérdezett rá, hogy szokott-e az önkormányzat pályázni. A kapott eredményeket a 24. számú diagramban szemlélteti.

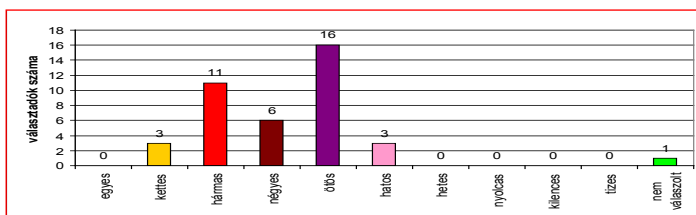

24. diagram. Szokott-e az önkormányzat pályázni?

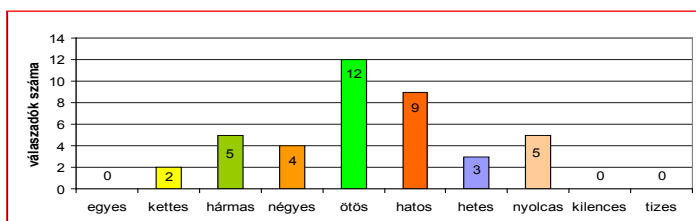
A válaszadók elmondása alapján pályázataikat a Szülőföld Alaphoz, az Apáczai Közalapítványhoz, az egykori Illyés Közalapítványhoz, az Egymásért Alapítványhoz, a Báthory Alapítványhoz, valamint az Új Kézfogás Alapítványhoz nyújtották be. Mindössze egy helyen talákoztunk a válaszok között Európai Uniósi pályázattal.

A megkérdezett polgármesterek egy 1-től 10-ig terjedő skálán értékelték az ország és a település jelenlegi gazdasági helyzetét. Az eredményekből kitűnik, hogy mindkét esetben a legtöbben 5-ös (közepes) erősségűre értékelték a gazdaságot. Érdekes viszont, hogy a települések gazdasági helyzetét összességében jobbnak ítélték meg, mint az ország gazdasági helyzetét.

A kapott eredmények a 25., és a 26. számú diagramban találhatók.

25. diagram. Az ország jelenlegi gazdasági helyzetének értékelése
(1 – nagyon rossz, 10 – nagyon jó)

26. diagram. A település jelenlegi gazdasági helyzetének értékelése
(1 – nagyon rossz, 10 – nagyon jó)

A gazdasági helyzet mellett a települések gondjaira és problémáira is rávilágítottak a polgármesterek. A válaszok alapján, a polgármesterek elmondása szerint a legtöbb helyen gondot jelent a településrendezési terv kidolgozása és elkészítése, amelyre kötelezik az önkormányzatokat, forrásokat azonban nem biztosítanak hozzá. Egy-egy terv elkészítése sok helyütt gondot jelent, hisz az éves költségvetés negyedét is elviheti. A helyzet azért is rossz, mert a rendszerváltás óta a legtöbb helyen nem készült településrendezési terv. Vannak olyan önkormányzatok, ahol teljesen elavult, 1970-es tervvel rendelkeznek. További gondot jelent a településeknél az infrastrukturális fejlesztés, a közúthálózat rossz állapota, a közvilágítás hiánya, a munkanélküliség stb. Az erre vonatkozó adatokat a 8. számú táblázatban találjuk.

8. táblázat. Melyek azok a legfontosabb gondok, amelyekkel a település küzd?*(legalább 15 településen jelent problémát)*

• A településrendezési terv kidolgozása és elkészítése
• Az infrastruktúra fejlesztése
• Az óvoda finanszírozása
• Csatornarendszer hiánya
• Földkérdések rendezése
• Gáz teljes bevezetése
• Közüthálózat rossz állapota
• Háztartási hulladék, szemét szállítása és tárolása
• Ivóvíz vezetékes rendszerének kiépítése
• Közvilágítás
• Munkanélküliség
• Pénzhiány
• Szennyvízelvezetés

Az említett gondok áthidalását és a problémák megoldását a megkérdezettek a járási- és megyei tanács nagyobb anyagi támogatásában látják. Mivel az önkormányzatok a rendelkezésükre álló forrásokból nem tudják ellátni maradéktalanul feladataikat, csak nehezen tudnak fejlődni. További megoldás lehetne a kommunális földek eladási rendjének szabályozása, a költségvetés növelése, a pályázati lehetőségek bővítése, valamint egy új önkormányzati törvény megalkotása. A valódi önkormányzatiság megvalósítása a hatalom decentralizálásában, a helyi önkormányzatok nagyobb mozgásterében, a nagyobb önállóságban valósulhatna meg. Az erre vonatkozó adatokat a 9. és a 10. számú táblázatban találjuk.

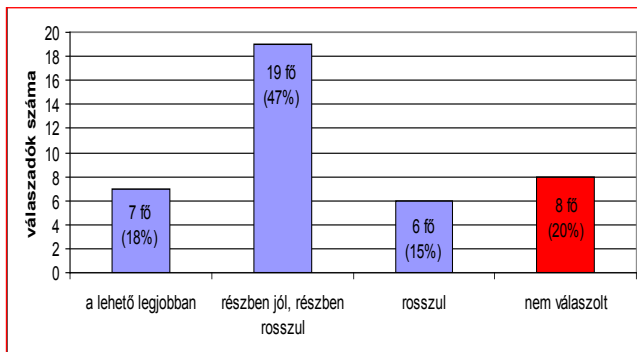
9. táblázat. Milyen megoldásokat lát a problémák áthidalására?*(legalább 15 településen jelentene megoldást)*

• A járási vagy a megyei tanács anyagi támogatása, mivel az önkormányzat nem tudja egyedül megoldani
• A kommunális földek eladási rendjének szabályozása, liberálisabbá tétele
• A költségvetés növelése
• A tervdokumentáció elkészítéséért járó illetékek járásilag vagy megyeileg történő finanszírozása
• Egy európai szintű szemétfeldolgozó üzem megépítése megoldaná az egész járás hulladékkezelési gondjait
• Pályázati lehetőségek kellenének

10. táblázat. Miben látja ön a valódi önkormányzatiság megvalósulását Ukrajnában?*(legalább 30-an jelölték)*

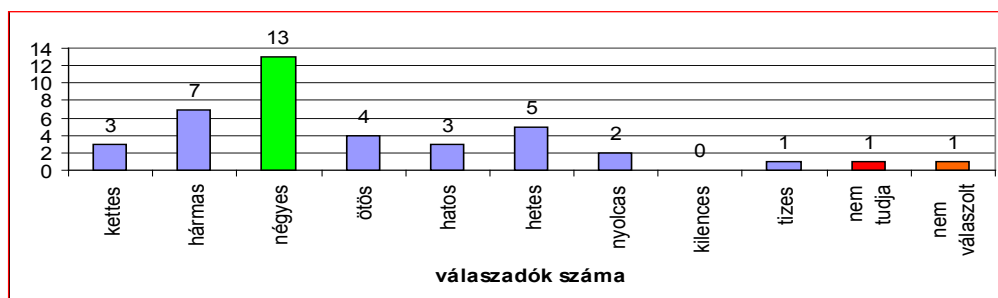
• A hatalom decentralizálásában, nem kellenek a járások, több mozgáster kellene a helyi önkormányzatoknak
• A közigazgatási szerkezet megreformálásában
• Az adók nagyobb részének a helyben maradásában
• A központosítás helyett nagyobb döntési jogokat a helyi tanácsnak
• Abban, hogy az önkormányzatok önállóan tudjanak dönteni fontos kérdésekben és, hogy az állam ne rabolja ki az önkormányzatokat
• Az önkormányzatok nagyobb önállóságában minden téren
• Új önkormányzati törvény elfogadásában. Nagyobb mozgáster. Emberközpontú önkormányzat létrehozásában

A kérdőív utolsó részében rákérdeztem a járási és megyei tanácsban lévő magyar nemzetiségű képviselők tevékenységére is. Összesen 27 településen találtunk helyi lakosú magyar nemzetiségű képviselőt, aki az adott járási tanácsnak a tagja. Ezek közül 15 képviselő a KMKSZ MP frakciójában foglal helyet, 14 fő az UMDP frakciójának a tagja, 6 fő a Régiók Pártja frakciójában van, 2 fő a Mi Ukrainánk, 2 fő a BJUT, 4 fő pedig egyéb ukrán párt képviselője. Megyei tanácsi képviselőt, aki valamely megkérdezett település lakosa csak 4 főt találtunk, ezek a KMKSZ MP, az UMDP, a Régiók Pártja és a Mi Ukrainánk frakcióiban foglalnak helyet. Tevékenységükkel részben vannak megelégedve. A járási tanácsi képviselőkkel való elégedettséget a 27. számú diagram mutatja.

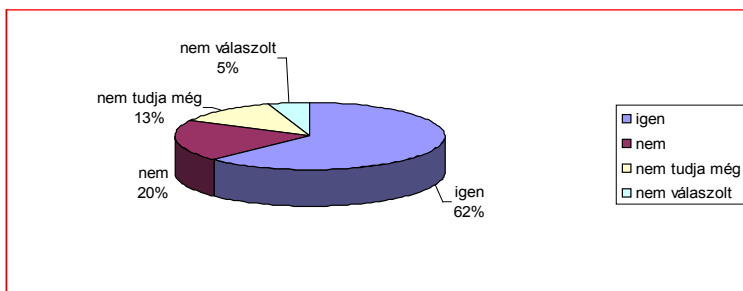
27. diagram. Hogyan képviselik a település érdekeit a magyar nemzetiségű képviselők a járási tanácsban?

A kisebbségi érdekérvényesítés Ukrajnában a polgármesterek megítélése szerint egy tízes skálán 4-esnek mondható. A vonatkozó eredményeket a 28. számú diagramban találjuk.

28. diagram. Mennyire valósul meg a kisebbségi érdekérvényesítés Ukrajnában a polgármesterek megítélése szerint
(1 – egyáltalán nem, 10 – teljes mértékben)

Az utolsó kérdés arra vonatkozott, hogy a jelenlegi helyzetben tervezik-e a megkérdezett polgármesterek a következő választáson való újraindulást. Az eredmények alapján 62% a körülmények ellenére bizakodó és biztosan indul újra, 20% nem szeretne újra indulni, 13% még nem döntötte el, további 5% nem válaszolt a kérdésre. Az összesített adatokat a 29. számú diagram mutatja.

29. diagram. Tervezi-e ön, hogy újra indul a polgármesterségért a következő választáson?

Összességében megállapítható, hogy Kárpátalján a 2006-os parlamenti és helyhatósági választások után az egymással versengő két magyar párt gyakorlatilag kettős vereséget szenvedett, részeredményeik igen gyengék lettek. Ukrajna Legfelsőbb Tanácsában az új választási törvény bevezetésével nem lett magyar nemzetiségű képviselője a kárpátaljai magyarságnak. A helyi törvényhozás különböző szintjein elsősorban a megyében és a járási tanácsokban is sokkal kevesebb képviselőjük lett, mint korábban.

A megyei tanácsba a KMKSZ UMP 17 692 szavazatot szerzett, ami 5 képviselői helyet jelentett a 90 fős testületben. Az UMDP-nek 17 465 szavazattal 4 képviselője lett. Öt magyar nemzetiségű képviselő pedig ukrán pártok listájáról került be. A magyar pártok képviselői az ukrán pártokkal nagykoalícióra léptek és együttműködési megállapodást kötöttek. A KMKSZ UMP megkapta a megyei tanács alelnöki, valamint az oktatási bizottság elnöki posztját. Az UMDP pedig a határ menti együttműködési bizottság elnöki posztját.

Csupán a Beregszászi Járási Tanácsban (BJT) lett magyar többség: a 90 fős testületben 27 tagú frakciót hozott létre a KMKSZ UMP, valamint a BJT elnökét adta, az UMDP 25 tagú frakciót alakított és az alelnöki posztot kapta meg.

A 68 magyarlakta településen 40 polgármester az UMDP támogatottjaként, 12 polgármester pedig a KMKSZ támogatottjaként nyert, 5 településen a két szervezet közösen támogatta a jelölteket.

A kutatás során az is kiderült, hogy a helyi önkormányzatok kevés jogkörrel és gyér forrásokkal rendelkeznek, a fejlesztések nehezen mennek végbe, amelyekre megoldást a már fentebb említett közigazgatási reform és egy új önkormányzati törvény megalkotása jelenthetne. A kárpátaljai magyarság érdekérvényesítési lehetőségei 2006 óta jelentősen megnehezültek és egyre inkább beszűkülnek.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Brenzovics László: Közigazgatási reform Ukrajnában. Kárpátalja, 2005. V. évfolyam, 22 (229.) sz. 2. o.
- Darcsi Karolina: Közigazgatási reformtörekvések és az önkormányzatok működése Ukrajnában. A Magyar Regionális Tudományi Társaság III. vándorgyűlése és konferenciája, Sopron 2005. november 24–26. Regionális átalakulás a Kárpát-medencében c. kötet, Pécs, 2006. (290–301 o.)
- Darcsi Karolina: A kárpátaljai magyarság részvétele és lehetőségei az ukrán önkormányzati rendszerben / tanulmány az Arany János Közalapítvány támogatásával/ 2005.
- Darcsi Karolina: Az ukrán politikai rendszer strukturálódási folyamata és választási rendszerének alakulása. Diplomadolgozat, Századvég Politikai Iskola – Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem, 2004.
- Kovács Miklós–Darcsi Karolina: Politológia jegyzet a II. RFKMF hallgatói számára. PoliPrint Kft.–KMF, Ungvár–Beregszász, 2006. (86–93. o.)
- Molnár D. István–Molnár József: A kárpátaljai magyarság népességhátrányai viszonyai a 2001-es ukrán népszámlálás eredményeinek tükrében. In: Ablonczy Balázs (szerk): Pro Minoritate 2003/ősz, Pro Minoritate Alapítvány.
- Ukrajna Alkotmánya. Ukrajna Legfelsőbb Tanácsának hivatalos kiadványa. Információs Nyomdai Ügynökség „IBA”, 1996.
- Yatsunska Olena: A választási rendszer átalakulása: az önkormányzatok új modellje Ukrajnában. Nemzetközi Közlöny, közép-kelet-európai közigazgatási folyóirat, Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest 2007/1. szám. (50–62. o.)
- Закон України: "Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів". <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>
- Закон України: Про місцеве самоврядування в Україні; Київ, Парламентське видавництво, 1999. Постанову Верховної Ради України від 3 березня 1998 року "Про чинність Закону України "Про вибори народних депутатів України" (135/98-ВР) (Відомості Верховної Ради України, 1998 р., N 8, ст. 30). Президент України Л.КУЧМА, м. Київ, 18 жовтня 2001 року; N 2766-III
- Матеріали громадських обговорен проектів закону України, „Про територіальний утвір України”, Кабінет Міністрів України, Київ, 2005.
- <http://www.cvk.gov.ua/vibori-ndu.htm>: Hivatalos eredmények – Ukrajna Központi Választási Bizottsága (CVK), 2006.

Dr. Orosz Ildikó

**A magyar anyanyelvű/anyanyelvi
oktatás és képzés
helyzete Kárpátalján
(1991–2010)**

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Lehoczky Tivadar Intézetének fő kutatási területe a történelem és a társadalomtudomány. A kutatásaink nagy részét a kárpátaljai magyar közösséget érintő, érdeklő és életét befolyásoló társadalmi folyamatokra, a leginkább aktuális kérdésekre fókuszáljuk, gyűjtjük az erre vonatkozó információkat.

Az utóbbi másfél évtizedben az egyik téma, ami kisebbségi közegben érthetően leginkább foglalkoztatta a közvéleményt az anyanyelvű/anyanyelvi oktatás lehetőségei Kárpátalján. Számos egyéni, csoportos, intézményi, nemzetközi kutatásban vettünk részt, például: Mozaik2001, A határon túli felsőoktatási és K+F támogatások és hasznosulásuk 1999 és 2000 között (2004–2006), KárpátPanel(2007), hogy csak a legnagyobb nemzetközi projekteket említsük. Az adott kutatások alapján számos publikáció, kiadvány született, ami kis példányszáma miatt nem biztos, hogy eljutott, hozzáférhetővé vált a téma iránt érdeklődők számára. Az MTA Regionális Kutatások Központja 2007-ben felkérte intézményünket, hogy készítsük el a nagyhírű régiók sorozatának Kárpátalja kötetét a regionális kutatások szempontrendszerének figyelembevételével. Ez számunkra új kihívást jelentett, egyrészt azért, mert nem egy szűkebb, általunk gyakorolt területről kellett képet adni azoknak, akik egyáltalán nem vagy alig ismerik a régiót, hanem azért is, mert ez egy komplex, több tudományt átfogó, de egységes szempontrendszer alapján elvárt munka, mely több, korábban az intézményhez nem kapcsolódó tanszék munkatársainak bevonását igényelte. A kötet előkészítése kapcsán végül is kirajzolódott egy új, a regionális kutatás területén hatékonyan tevékenykedni képes műhely lehetősége, amiért köszönettel tartozunk az MTA RKK-nak mint kezdeményezőnek. A 2009-ben megjelent kötet terjedelme, szerkesztői szempontjai miatt a tanulmányok túlnyomó többsége teljességében nem jelenhetett meg, kimaradt mintegy százötven oldalnyi anyag. Ezért célszerűnek tartjuk, hogy a különböző publikációs lehetőségeket kihasználva az adott tanulmányok teljes terjedelmükben, a szerzők eredeti elképzeléseinek megfelelően is napvilágot lássanak. Ez a tanulmány a kárpátaljai oktatás helyzetének a huszonegyedik század első évtizedében tapasztalt állapotát igyekszik bemutatni a korábbi kutatások felhasználásával, azaz egyfajta szintézise a rendszerváltás húsz esztendejének.

1. Az anyanyelvű/anyanyelvi oktatás helyzete az ukrán oktatáspolitikai trendek függvényében

1.1. Oktatásstratégiai kérdések

A szuverén Ukrajna oktatási stratégiáját az ukrainai oktatásügyi dolgozók első kongresszusán, az 1992. december 23–24-én Kijevben elfogadott irányelvek határozták meg a függetlenség első évtizedében, és azt „Az oktatás állami-nemzeti programja. Ukrajna a XXI. században” nevű dokumentumban rögzítették.

Az oktatás fő stratégiai feladataként határozták meg a nemzeti oktatási rendszer felépítését és újjászervezését, az oktatás szintjének a fejlett országok színvonalára történő emelését. Gyökeres

reformokat terveztek az oktatás szerkezetében, szervezésében. Az alapgondolatok egyike az állami monopólium megszüntetése az oktatás terén azáltal, hogy az állami kritériumok betartása mellett, nem állami oktatási-nevelési intézmények alapítását engedélyezik, az állami intézményeket pedig demokratizálják. Az alapidokumentum szerint minden oktatási intézménynek ukrán szelleműnek kell lennie az oktatás tartalmát illetően, csak az oktatás nyelve lehet különböző. Minőségi változást terveztek az ukrán nyelv, az idegen nyelvek, a történelem, az irodalom, a matematika és más természettudományi tárgyak oktatása terén. A nemzeti nevelés fő céljaként a felnövekvő nemzedék szociális tapasztalatainak megszerzését, az ukrán nép szellemi értékeinek átörökítését, a nemzetiségi kapcsolatok magas kultúrájú elsajátítását, az ukrán állampolgári tudat kinevelését nevezték meg. (Gyerzsavna nacionaljna programa "Oszvita", 1994)

A koncepció alapján hamar kidolgozták az ukrainai kisebbségek oktatására vonatkozó, a nemzetállamépítés eszméjéhez illeszkedő koncepciót, amit minden előzetes társadalmi vita nélkül kívántak bevezetni. Ezt az Ukrán Oktatási és Tudományos Minisztérium 1997. május 14-én, egy Csernyivciben rendezett oktatási konferencián ismertette az ukrainai megyei oktatási főosztályvezetőkkel. A koncepció nagy tiltakozást váltott ki a kisebbségek körében, így többször átdolgozták, stilizálták, de a lényegi kérdésekben nem változott. A dokumentum lényege a „polikulturális” oktatásként definiált kisebbségi oktatás, amelyen a koncepció szerint az „ukrán mentalitás kialakítását” értették az előterjesztők. A tervezet a nemzetiségi iskolák anyanyelvű oktatását az óvodai nevelésre és az elemi iskolai képzésre kívánta redukálni. A tervezet szerint az 5. osztálytól kezdve az oktatás teljes mértékben ukrán nyelven történne, tehát egy átírányításos oktatási modellt ajánlottak a kisebbségek számára a hatályos kétnyelvű, illetve anyanyelvű oktatás helyett. A koncepció negyedik változatában ezen enyhítettek, és a tervek szerint a felsőbb tagozatokon a tantárgyak legalább 40%-át tervezték ukránul oktatni egy olyan országban, ahol a kisebbségi iskolákban dolgozó pedagógusok nem tanulták az ukrán nyelvet, mert a szovjet rendszerben az orosz volt a kötelező. Az anyanyelvű oktatás esetén a szakkifejezéseket, a tananyag rövid tartalmát, fogalomrendszerét ukrán nyelven is ismertetni kellett volna a tervezet szerint. A szakképző iskolákban anyanyelven egyedül a népi kézműves mesterségek oktatását vették tervbe. A tervezet a matematikai, technikai, művészeti stb. jellegű tantárgyakat is az „ukranisztika” körébe sorolta. A második tervezet a földrajzi nevek anyanyelvű használatát is „kifejejtette” a deklarált jogosítványok köréből. A kisebbségek számára célként tűzték ki az „ukrán mentalitás kialakítását”, így a kisebbségektől nem az ukrán társadalomba történő betagozódást, hanem az ukrán nemzetbe való beolvadást várták el. Az ukrán lakosság oktatási igényeinek figyelembevétele az egy tömbben élő nemzetiségi területeken kötelező lett. A felsőoktatási intézményekben a kisebbségiek kötelesek felvételi vizsgát tenni ukrán nyelvből és irodalomból. A különböző intézmények együttműködése külföldi oktatási intézményekkel, a tervezet szerint, csak nemzetközi, államközi és ágazati szerződések alapján történhetett volna. Ukrajnai diákok külföldi tanulása, szakmai gyakorlata, tudományos tevékenysége a területi oktatási főosztályok állami adminisztrációinak igényei alapján az ukrán oktatási minisztérium és a külügyminisztérium jóváhagyásával történhetett volna. A tervezet sem a kisebbségek igényeit, helyzetüket, sem a lehetőségeket, sem a hatályos törvényeket nem vette figyelembe. A negyedik koncepciótervezet elleni tiltakozások után az adott kérdés végül nem került napirendre az oktatási minisztérium szakmai tanácsadó testületének, a Minisztérium Kollégiumának tervezett ülésén, de nem is vették le a napirendről, majd apró lépésekkel, rendeletekkel végül is majdnem teljes mértékben bevezetésre került 2007-ben. (Liszt MON Ukrajini, 1997)

2001. október 7–9. között tartották Kijevben a közoktatási dolgozók második kongresszusát, melyen a következő évtizedre vonatkozó, az ukrán oktatás fejlődését meghatározó alapidokumentumot hagyták jóvá, melynek címe: „Az oktatás fejlesztésének nemzeti doktrínája”. A dokumentum az államelnök jóváhagyásával 2002. április 17-én lépett életbe (Kremený 2002).

A Nemzeti Doktrína az ország versenyképességét az oktatás fejlődésének függvényeként határozta meg. A globalizáció és nemzetközi trendek kihívásaira adott válaszként aktuális feladatként tűzték ki a minőségi oktatáshoz való egyenlő hozzáférést, az élethosszig tartó tanulás

lehetőségének biztosítását, valamint az oktatás nemzeti jellegének erősítését. Az állam nagyobb szerepvállalását szorgalmazták a falusi iskolák, óvodák, a szakképzés fejlesztésében, a tehetséges, valamint a fogyatékos tanulók képzésében. Prioritásként kezelendő országos feladatként határozták meg az oktatási intézmények anyagi-technikai felszereltségének gyökeres javítását, az innovációs folyamatok felgyorsítását, az informatikai ellátottság fejlesztését (Kremený 2002).

A Doktrína nagy figyelmet szentel a nevelési kérdéseknek. A nevelés terén célként határozták meg, hogy a diákokban tudatosítani kell: ők az ukrán néphez tartoznak, és ezt az oktatás nemzeti jellege által kell megvalósítani. Az oktatás nemzeti jellege alatt az ukrán nép kulturális-történelmi értékeire, hagyományaira, szellemiségére épülő oktatást tekintik. Az oktatás feladatát a nemzeti eszme hitelesítésében, a nemzeti identitás kialakításában, az ukrán nemzet kultúrájának fejlesztésében, az egyetemes kulturális értékek elsajátításában határozták meg. A nemzeti nevelést fő prioritásként, az oktatás szerves részeként definiálták. Fő elve: hazafi, öntudatos állampolgár nevelése. A dokumentum szerint a nemzeti nevelést az oktatás minden szintjén és minden formájában meg kell valósítani (Kremený 2002).

A Doktrína szerint a nyelvpolitika fő iránya, hogy az állam létrehozza a folyamatos nyelvi oktatás rendszerét, amely biztosítja a kötelező államnyelv elsajátítását. A nyelvi stratégia megvalósítását komplex feladatnak tekintik, miszerint – a dokumentum értelmében – a normatív-jogi, ismeretterjesztési, tudományos-módszertani eszközök alkalmazását tartják fontosnak. Az államnak biztosítania kellene a nemzeti kisebbségek jogát az anyanyelvű oktatási igények terén, a nemzeti kultúrák megőrzését, fejlődését. Azokban az oktatási intézményekben, ahol az oktatás a nemzetiségek nyelvén történik, biztosítani kell a megfelelő feltételeket az államnyelv elsajátításához. A nemzetközi és integrációs kapcsolatok szerint stratégiai feladatként tűzték ki az ukrán oktatási rendszer integrálását az európai és a világ oktatási térségébe. Konkrét célként határozták meg az Ukrajnában szerzett képesítések elismertetését a világ országaiban (Kremený 2002).

A kárpátaljai magyar nyelvű oktatásra vonatkozó első elképzelések még a hatvanas évek végén körvonalazódtak. A kárpátaljai magyar értelmiségiek egy csoportja 1972-ben Fodó Sándor egyetemi tanár szervezésében megfogalmazták és eljuttatták a legfelsőbb szovjet vezetéshez a kárpátaljai magyar kisebbség helyzetértékelését, kisebbségi, anyanyelvhasználati igényeiket. A „Beadvány”-ként ismertté vált programot több százan írták alá, amit aztán a rendszer logikájának megfelelő megtorlások követtek. A Beadvány a lenini nemzetiségi elvek alapján a kárpátaljai magyarok anyanyelvű oktatási-kulturális igényeit fogalmazta meg. Kérték a magyar iskolai hálózat kiterjesztését az egész régióban, magyar nyelvű csoportok nyitását a szakközépiskolákban, az anyanyelvű felvételizés lehetőségének, magyar csoportok szervezésének biztosítását a régió – akkor még egyetlen – felsőoktatási intézményében, az Ungvári Állami Egyetemen.

A kárpátaljai magyarok a függetlenség első évében, felismerve a lehetőséget, kidolgozták saját oktatási koncepciójukat. A KMPSZ által kidolgozott tervezetet 1992-ben a Kárpáti Igaz Szóban általános vitára bocsátották. A koncepció lényege: anyanyelvű oktatást az óvodától az egyetemig. Fontosnak tartották továbbá a tehetséggondozó középfokú oktatási intézmények létrehozását, a magyar nyelvű szakképzés kialakítását. Távolati célként tűzték ki a különböző közigazgatási egységekbe széttagolt oktatási intézmények integrálását, egy regionális szintű, járáások fölötti „tanterületbe”. A „tanterületet” a kulturális autonómia egyik formájaként képzelték el, ahol a magyar nyelvű oktatási hálózatot az oktatás minőségében leginkább érdekeltek, a kárpátaljai magyarok képviselői irányítanák (Orosz 1992, 2005, Gulácsy 1993, 1994, 1996, Dupka 2004).

Összefoglalva: *Ukrajna oktatáspolitikáját meghatározó irányelvek egyrészt deklarálják a felzárkózást, kapcsolódást az európai oktatási térséghez, az esélyegyenlőség megteremtését minden állampolgár számára, az oktatás demokratizálását és liberalizálását. Másrészt az ukrán nemzetállam építése ugyanilyen hangsúlyt kap, amelynek alappillére az ukrán mentalitás és kultúra erősítése az oktatás minden szintjén, minden állampolgár számára, az ukrán nyelvű oktatás egyetemessé tétele. A független államiség első évtizedében a nemzetállami oktatásra vonatkozó*

stratégiai kérdések megfogalmazása mérsékeltebb volt, a deklaráció szintjén maradt. Ennek egyik oka az lehetett, hogy a szétzilált gazdaság, a kialakulóban lévő politikai elit nem tudta biztosítani a kijelölt célokhoz szükséges anyagi eszközt, politikai erőt. Az ezredfordulóra a helyzet változott. Ukrajna gazdasági lendülete, a politikai hatalomra hosszabb távon szert tevő elit érdekei megkívánták, hogy befolyását kiterjessze az oktatáson keresztül is, az oktatási rendszert saját politikai céljaira használhassa. Ennek jegyében a „Nemzeti Doktrína” az oktatás és nevelés által konkrétan nemzetépítést irányozott elő. A kárpátaljai magyarok a régió belül a hetvenes évektől törekednek anyanyelvű oktatási intézményrendszerük kiépítésére az óvodától az egyetemig, ami új lendületet nyer a függetlenség utáni években. A különböző járásokba szétagolt magyar oktatási intézményeket egy járások feletti „tankerületbe” szerveznék, amely a kulturális autonómia egyik formája lehetne.

1.2. Az oktatási rendszer jogi keretei

A nemzeti kisebbségek közoktatási jogának biztosítására vonatkozó jogszabályok alapjául is szolgál Ukrajna Alkotmánya, törvényei, továbbá az Ukrajna nemzeti kisebbségeiről szóló törvény, a nemzeti kisebbségek védelmével kapcsolatos szerződések, az emberi jogokról szóló egyezmények, valamint a szociális és kulturális jogokról kötött hatályos nemzetközi egyezmények.

A törvények között van olyan, amit még a szovjet rendszer utolsó hónapjaiban fogadtak el, az ukrán államiság alapját jelentő alkotmány 1996-os elfogadása előtt, majd az alkotmánynak megfelelően módosították. Az alkotmány értelmében az államnyelv az ukrán, de szavatolt az orosz és a többi ukrainai nemzeti kisebbség nyelvének szabad fejlődése, használata és védelme, elősegíti az ukrán nemzet és történelmi tudat, hagyományai, kultúrája konszolidálódását és fejlődését, valamint Ukrajna valamennyi őslakos népe¹ és nemzeti kisebbsége etnikai, kulturális, nyelvi és vallási sajátosságának a fejlődését. Az alkotmány szerint mindenkinek joga van a tanuláshoz. A teljes általános középiskolai végzettség kötelező. Az állam biztosítja a teljes általános középiskolai, a szakmai-műszaki, illetve a főiskolai oktatás hozzáférhetőségét és ingyenességét az állami és önkormányzati tanintézetekben a nemzeti kisebbségek számára is. Szavatolják azt a jogot, hogy anyanyelvükön tanuljanak vagy tanulják anyanyelvüket az állami és önkormányzati tanintézetekben. Az állampolgárok egyenlő alkotmányos jogokat élveznek fajra, bőrszínre, politikai, vallási és egyéb meggyőződésre, nemre, etnikai és szociális származásra, vagyoni helyzetre, lakhelyre, nyelvi és más ismérvekre való tekintet nélkül, egyik sem lehet kiváltságok és korlátozások alapja. Az Alkotmány leszögezi, hogy a hatályos törvények módosítása esetén az érvényes emberi és szabadságjogok nem szűkíthetők a korábban elfogadott törvényekhez képest (Ukrajna Alkotmánya, 1996).

Ukrajna nemzeti kisebbségekről szóló törvényét 1992. június 25-én fogadták el. A törvény minden nemzetiségi kisebbség számára „garantálja a nemzeti-kulturális autonómiához való jogot: az anyanyelv használatát és az anyanyelvű oktatást vagy az anyanyelv tanulását az állami oktatási intézményekben, illetve a nemzeti-kulturális szövetségek közreműködésével”. Az állam vállalja a pedagógusok, közművelődési és egyéb „nemzetiségi káderek” képzését az oktatási intézmények hálózata keresztül, az államközi szerződések alapján segíti a nemzetiségi kisebbségeket abban, hogy más országokban képezzenek ki szakembereket (Ukrajna törvénye a nemzeti kisebbségekről, 1992).

Ukrajna hatályos oktatási törvényét, még a szovjet rendszerben, 1991. május 23-án fogadták el kisebbségi pozícióban. Azóta több ízben módosították. A törvény mindenki számára garantálja az ingyenes oktatást az „állami és nem állami tulajdonjogú oktatási intézmények széleskörű hálózata” révén, garantálja az egyenlő hozzáférést, egyenlő feltételek mellett. Az oktatás nyelvét a nyelvtörvény határozza meg (Zakon pro oszvit, 1991).

¹ Az alkotmány szerint ez a fogalom azon ukrainai kisebbségek gyűjtőneve, amelyek nem rendelkeznek anyaországgal, történelmük jelenlegi szállásterületükhöz kötődik.

Ukrajna nyelvtörvényét szintén a függetlenség elnyerése előtt, még 1989-ben fogadták el, így az viszonylag széles teret biztosít a kisebbségi nyelvhasználatnak. A törvény államnyelvvé nyilvánítja az ukrán nyelvet, de azokon a területeken, ahol a kisebbség többséget alkot, az adott kisebbség nyelvét egyenrangúnak tekinti az államnyelvvel. Garantálja minden állampolgár számára az anyanyelvű nevelést és képzést az óvodai, általános, középiskolai és felsőfokú intézmények hálózata által. Az egy tömbben élő nemzetiségi területeken anyanyelvű oktatási intézmények létrehozását, ukrán tannyelvű intézményekben szülői kérelem alapján anyanyelvű osztályok és csoportok megnyitását engedélyezi a kisebbségek számára. A törvény szerint a nemzetiségi szakembereket képző felsőoktatási intézményekbe a felvételizők anyanyelven vizsgázhatnak (Zakon URSZR pro movi, 1989).

Hasonlóan fogalmaz a Legfelsőbb Tanács által 1991. november 1-jén jóváhagyott, az Ukrajnában élő nemzetiségek jogairól szóló nyilatkozat, melyet még az Ukrajna függetlenségéről döntő, az 1991 december 1-jei népszavazás előtt fogadtak el. A nyilatkozat minden nemzetiség számára garantálja az anyanyelv szabad használatát a társadalmi élet minden terén, beleértve az oktatást, termelést, a médiát (Deklaracija, 1991).

A hatályos kisebbségi törvény, a nyelvekről szóló törvény módosítása napirendre került 1999-től kezdve több ízben is. A betervezett törvénytervezetek komoly kisebbségi jogszűkítések tartalmaztak. A nyelvhasználat szempontjából egy kategóriába sorolták az állami, önkormányzati, vállalkozói, társadalmi szervezeteket (tulajdonformától függetlenül), és az ukrán nyelv használatát szerették volna kötelezővé tenni mindezen szervezet működésében, pl. hirdetések, úrlapok, egymás közötti levelezésük stb. kapcsán. A tervezet szerint az államnyelv alkalmazásakor „tilos lett volna eltérni annak normatív változatától”. A nyelvi normatívák meghatározására „megfelelő bizottságok és szervek” létrehozását tervezték. A bélyegzőket, körpecségeket, fejléceket stb. minden szervezet esetében államnyelven engedélyeznék. Az érettségit az ukrán nyelv kötelező letételéhez kötnék. Az informatikai rendszerek, szoftverek esetében is az ukrán nyelvűek használatát engedélyeznék. A nyelvtörvénytervezeteket ugyan nem fogadták el, de annak számos elképzelését bevezették rendeletekkel.²

2004-ben új lendületet kapott az oktatás kérdésköre, különösen a felsőoktatás kérdésköre az esedékes államelnök-választás miatt. Kidolgozták a felsőoktatás fejlesztésének állami programját a 2005/2007-es évekre, és létrehozta egy tárcaközi bizottságot a bolognai folyamat aspektusainak vizsgálatára. A rendelkezések felgyorsították Ukrajna csatlakozását a bolognai folyamathoz, ami a narancsos forradalom után még nagyobb hangsúlyt kapott, mint az euroatlanti csatlakozást elősegítő lépés. Ukrajna hivatalosan 2005. május 19-én a Bergenben tartott Európai Oktatási Miniszterek konferenciáján csatlakozott a bolognai folyamathoz, és vállalta, hogy 2010-ig biztosítja azokat a változtatásokat a nemzeti oktatási rendszerében, melyek révén igazodik az egységes európai felsőoktatási térséghez. A legfontosabb teendőket az alábbiakban foglalhatjuk össze:

- Csökkenteni a felsőoktatási intézmények, tanulható szakok, szakirányok számát.³
- Javítani az oktatás minőségén.
- Gátat vetni a felsőoktatásban elharapózott korrupciónak.
- A felsőoktatásban szerezhető végzettségek és fokozatok rendszerét összhangba hozni az európai rendszerrel.⁴

² Például 2004-ben az oktatási és tudományos miniszter módosította az iskolák pecsétjeinek és cégtábláinak kiírását. A rendelettel egyúttal hatályon kívül helyezték az 1999-ben és 2003-ban hozott rendeleteket, melyek engedélyezték a két-nyelvű (ukrán és a nemzetiségek nyelvén) cégtáblák és pecsétok használatát. A 2004-es rendelet megfogalmazásában nem közölték, hogy a jövőben a kisebbségek nyelvén nem lehet a bélyegzőkön felirat, csak azt, hogyan kell kiírni helyesen az oktatási intézményeket ukrán nyelven. A kötelező végrehajtásnál derült ki, hogy a korábban hozott belügyi rendelet alapján a továbbiakban nem engedélyezik a két-nyelvű kiírásokat és pecsétkeket. A rendelet végrehajtását december végére tervezték, de csak a narancsos forradalom után, 2005-ben vált ismertté. Kötelezővé tették az ukrán nyelvű érettségit, felvételikor az emelt szintű érettségit.

³ Ukrajnában ötször több szakirányt és szakot tartalmaz a felsőoktatási intézmények képzési rendszere, mint Európában (76 szakirány és 584 szak).

⁴ Az ukránjai diplomák és fokozatok rendszere: „molodsij szpecialiszt”, „baccalaureus”, „szpecialiszt”, magiszter, tudományok kandidátusa, doktor.

• Megteremteni a gazdaság- és a munkaerőpiac igényeire reflektáló továbbképző és átképző rendszert.

A bolognai folyamatra hivatkozva, első lépésként a felvételtkor jelentkező korrupció megszüntetését tűzték ki, mégpedig az egységes emelt szintű érettségi bevezetésével, aminek lebonyolítását a független vizsgaközpontokra bízta. Pozitív állami hozzáállás esetén valós esélyegyenlőséget is teremthettek volna, de a bevezetés módja, az ukranizáció a kirekesztés eszközévé vált a kisebbségek számára. Sztanyiszlav Nyikolajenko oktatási és tudományos miniszter 2007-ben kiadott rendelete szerint minden szakra (a természettudományokra is) kötelezővé tették az ukrán nyelv és irodalom emelt szintű érettségét, a szaktárgyak vizsgáit pedig kizárólag ukrán nyelven tehetik le, még a nemzetiségi iskolák végzősei is. A felsőoktatási intézmények önálló felvételi eljárást nem szervezhettek, a felvételi alapja kizárólag a független vizsgaközpontokban tett emelt szintű érettségi lehet. A rendelet azonnali bevezetésének politikai okai voltak. A szocialista miniszter az éppen aktuális előrehozott választásokon a rendelet által szerette volna elnyerni a nemzeti érzelmű, főleg nyugat-ukrajnai választók voksát.⁵ A választásokon a szocialista párt nem került be a parlamentbe, az oktatási miniszter, Ivan Vakarczuk a „Nasa Ukrajina” nemzeti pártszövetség képviselője lett, de ebben a kérdésben ugyanazt az álláspontot képviselte, mint elődje. Úgy tűnik, hogy az adott kérdésben a politikai pártok között megszületett a politikai ciklusoktól független nemzeti konszenzus. A kárpátaljai magyar társadalmi, politikai szervezetek immár egyetértésben, a magyarországi politikum támogatásával kieszközölték a rendelet részbeni módosítását. A módosítás szerint 2008-ban és 2009-ben a nemzetiségi iskolák végzőseinek a szaktárgyakból engedélyezték, hogy az oktatás nyelvén vizsgázzanak, de meghagyták a minden szakra kötelező ukrán nyelv és irodalom teszteket. A rendelet ilyen formában a kisebbségekkel szemben diszkriminatív, megsérti a pedagógiai értékelés elveit, mert:

- ellentmond a hatályos törvényeknek, a kisebbségeknek csorbul az a joga, amely biztosítja az esélyegyenlőséget továbbtanuláskor,
- a minden szakra kötelező ukrán nyelv- és irodalomvizsga tartalmát az ukrán iskolák követelményrendszeréhez igazították, így míg az ukránok anyanyelvből érettségiznek, addig a nemzetiségi iskolák végzősei a számukra idegen /második nyelvből vizsgáznak, ráadásul az állam a fennállása óta eltelt évtizedben nem teremtette meg az ukrán nyelv oktatásának a feltételeit.⁶
- az emelt szintű ukrán nyelv- és irodalomvizsgán olyan irodalmi kérdések is szerepelnek, melyekre a kisebbségeket alig vagy egyáltalán nem készítették fel.⁷
- a természettudományi szakokra felvételizők ugyanolyan követelmény szerint vizsgáznak ukrán nyelvből és irodalomból, mint a bölcsészettudományi szakirányra felvételizők, de ha ukránból nem érik el a 200 pontos teszten a 124 pontot, egyáltalán nem felvételizhetnek.
- diszkriminatív, hogy a miniszter csak két évre engedélyezte a szaktárgyak fordítását az oktatás nyelvére, így 2010-től az ukránok anyanyelven vizsgázhatnak, amelyiken tanultak, míg a kisebbségek nem, ezért a szaktárgyi vizsgák már nem a tárgyi tudást mérik majd a kisebbségek esetében, hanem elsősorban az ukrán nyelv ismeretét.

⁵ A választásoknak regionális szinten magyar vonatkozása is volt. A választások előtt a két magyar szervezet egyeztető tárgyalásokat folytatott arról, hogy a KMKSZ elnökének biztosított parlamenti hely ellenében a Nasa Ukrajina pártszövetséget támogatja mindkét szervezet. A KMKSZ választmánya erről döntött, amikor a másik párt, az UMDSZ véleményét megváltoztatta, és a szocialista párt mellé állt, melynek listájára váratlanul felvették az UMDSZ tiszteletbeli elnökét. A kampány alatt az emelt szintű érettségi/ felvételi éppen bevezetett rendszere a magyarok körében fő kampánytémává vált, amely megosztotta a közösséget, győngítette az érdekvégyesítést.

⁶ A tantervek és tankönyvek nem veszik figyelembe a kisebbségek sajátosságait, az ukrán nyelvtancentrikusan tanítják, mint az anyanyelvet. Az iskolákat nem látják el tankönyvekkel, szak- és szépirodalommal. Az ukrán nyelv oktatásának személyi feltételei is hiányosak, mert nem képeztek szaktanárokat a nemzetiségi iskolák számára, így az iskolákban általában olyan pedagógusok tanítják az ukránt, akik valamilyen szinten beszélik az ukrán nyelvet, jobbik esetben orosz nyelv és irodalom diplomával rendelkeznek. A képesített ukrán nyelv és irodalom szakos tanárokat pedig a felsőoktatási intézmények arra képezték, hogy ukrán anyanyelvűek számára közvetítsék a magas kultúrát, így nagy részük nehezen boldogul a kisebbségi iskolákban előforduló szakmai kihívásokkal.

⁷ A kisebbségi iskolákban néhány éve vezették be az ukrán irodalom oktatását heti egy-két órában úgy, hogy még irodalmi szöveggyűjtemények sem állnak a tanulók rendelkezésére.

- az ukrán nyelvű szaktárgyi vizsgázás a nemzetiségi oktatási rendszer leépülését célozza meg, ösztönözve a szülőket, hogy ne anyanyelvű iskolákba írassák gyermeküket.

Az érintettek, valamint a kárpátaljai magyar érdekvédelmi szervezetek számtalan esetben fordultak minden hivatalhoz, így az oktatási minisztériumhoz, az államelnökhöz, kisebbségi ombudsmanhoz, melyben kifejtették kifogásaikat. A kisebbségek által felvetett esélyegyenlőségi problémákra válaszként az oktatási miniszter 2008. május 26-án kelt, 461-es számú rendeletében az ukrán nyelv oktatásának javítását rendelte el. A rendelet a kisebbségek számára egy átirányítási oktatási modellt vázol fel, amely majdnem teljesen megegyezik az 1998-as kisebbségek oktatásának koncepciójával, aminek a bevezetését akkor sikerült leállítani. A rendelet szerint a szaktárgyak egy részét előbb két nyelven, majd ukránul kívánják oktatni, növelnék az ukrán nyelv és irodalom óraszámokat, egyes tárgyakat pedig csak ukrán nyelven tanítanának. A rendelet bevezetése előrevetíti, hogy a bevezetése után az érettségit sem engedélyezik anyanyelven letenni, miután ukránul tanítanak a tantárgyakat. Előirányozták a szaktanárok átképzését, hogy ukrán nyelven tudjanak tanítani. A rendelet hivatkozik a hatályos törvényekre, így a nyelvtörvényre, az oktatási törvényre, a Regionális Nyelvek Európai Chartájára, a nemzeti kisebbségek védelmére vonatkozó egyezményekre, viszont a kisebbségi nyelvek fejlesztésére, megőrzésére, támogatására vonatkozólag egyetlen egy határozat sem született, a rendeletekben utalásokat sem találunk erre vonatkozólag.

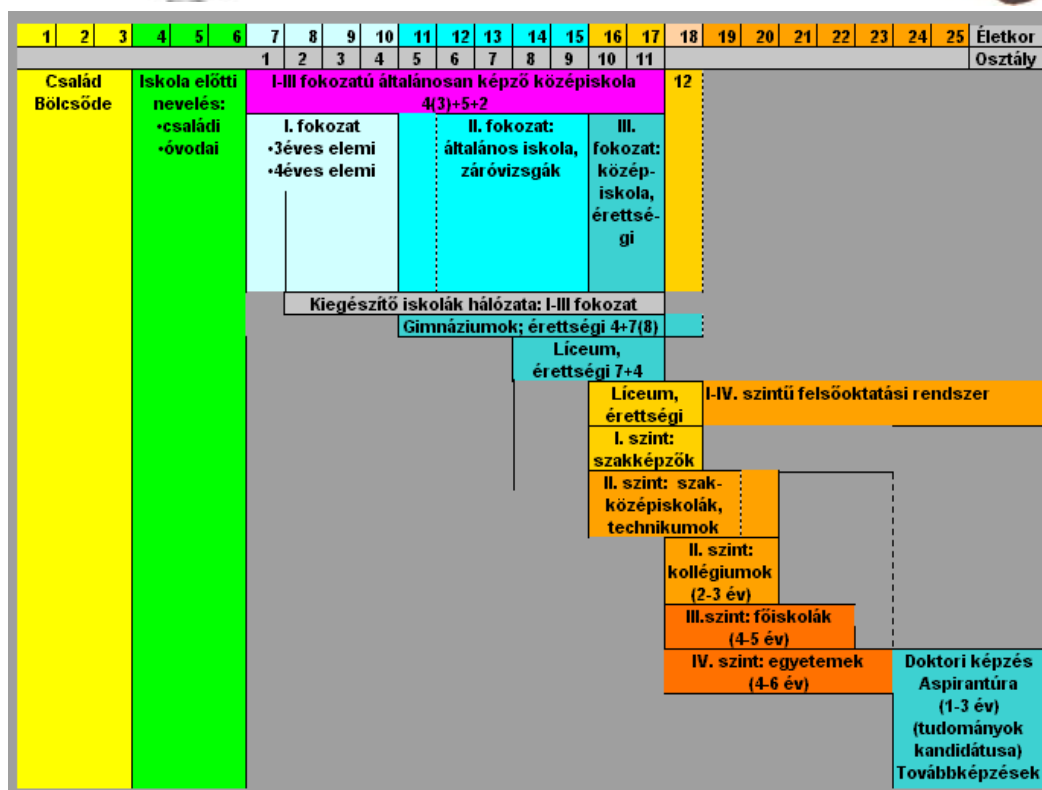
A 2007-ben elkezdődött folyamat a nemzetiségi, így a magyar iskolahálózat gyors leépítését célozza meg. Ezt segíti a 2009-ben beterjesztett felsőoktatási reformtervezet, amelynek bevezetését szintén rendeletekkel segítik. A reform lényege – a bolognai elvárásokra hivatkozva – csökkenteni az állami felsőoktatási intézmények számát, szigorítani az akkreditációs követelményeket, növelni az állami kontrollt, amely elsősorban a nem állami felsőoktatási intézményeket érinti, továbbá minden felsőoktatási intézményben kötelező jelleggel bevezetni a teljes ukrán nyelvű oktatást a minisztérium által engedélyezett ukrán tankönyvek alapján.

Összefoglalva: *Az oktatást meghatározó törvényi keretek a kisebbségi jogok biztosítása terén összhangban vannak az oktatáspolitikát meghatározó koncepciókkal, így a deklarációk szintjén Ukrajna az európai normákat követi, a gyakorlatban viszont a nemzetállam építését szolgálja. A kisebbségi kérdésekben a jogalkotás szintjén radikális lépésekre – törvények módosításával – nem került sor, de a kisebbségi jogokat szűkítő törvénytervezetek elemeit – rendeletekkel – lépésről lépésre megvalósítják. Ukrajna csatlakozása a bolognai folyamathoz felszínre hozott olyan kérdéseket, mint az oktatás minősége, a korrupció a felsőoktatásban, a felsőoktatás hatékonysága, piacképessége. A lényegi kérdések megoldása helyett a nemzetállami ideológia logikája szerinti homogenizálás zajlik, amihez a bolognai rendszert mint az intézkedéseket legalizáló, a döntések alfáját és omegáját jelentő hivatkozási alapot használnak fel. A kárpátaljai magyar oktatás megmaradásának alapfeltétele, hogy sikerül-e betartatni a kisebbségek számára garantált törvényadta lehetőségeket az anyanyelv, nyelvhasználat, anyanyelvű/anyanyelvi oktatás terén, hogy azok biztosítják-e a valódi esélyegyenlőséget továbbtanuláskor.*

2. A kárpátaljai oktatási hálózat szerkezete, sajátosságai

Az ukrán oktatási rendszert meghatározó törvények alapján a rendszer vázlatos szerkezetét az alapvető intézménytípusok szerint az 1. ábra illusztrálja.

Az ukrán oktatási intézményrendszer, mint látjuk az egyik legbonyolultabb Európában. Az oktatási rendszer átjárhatóságát és képzési kimenetét az 1a. ábra szemlélteti.

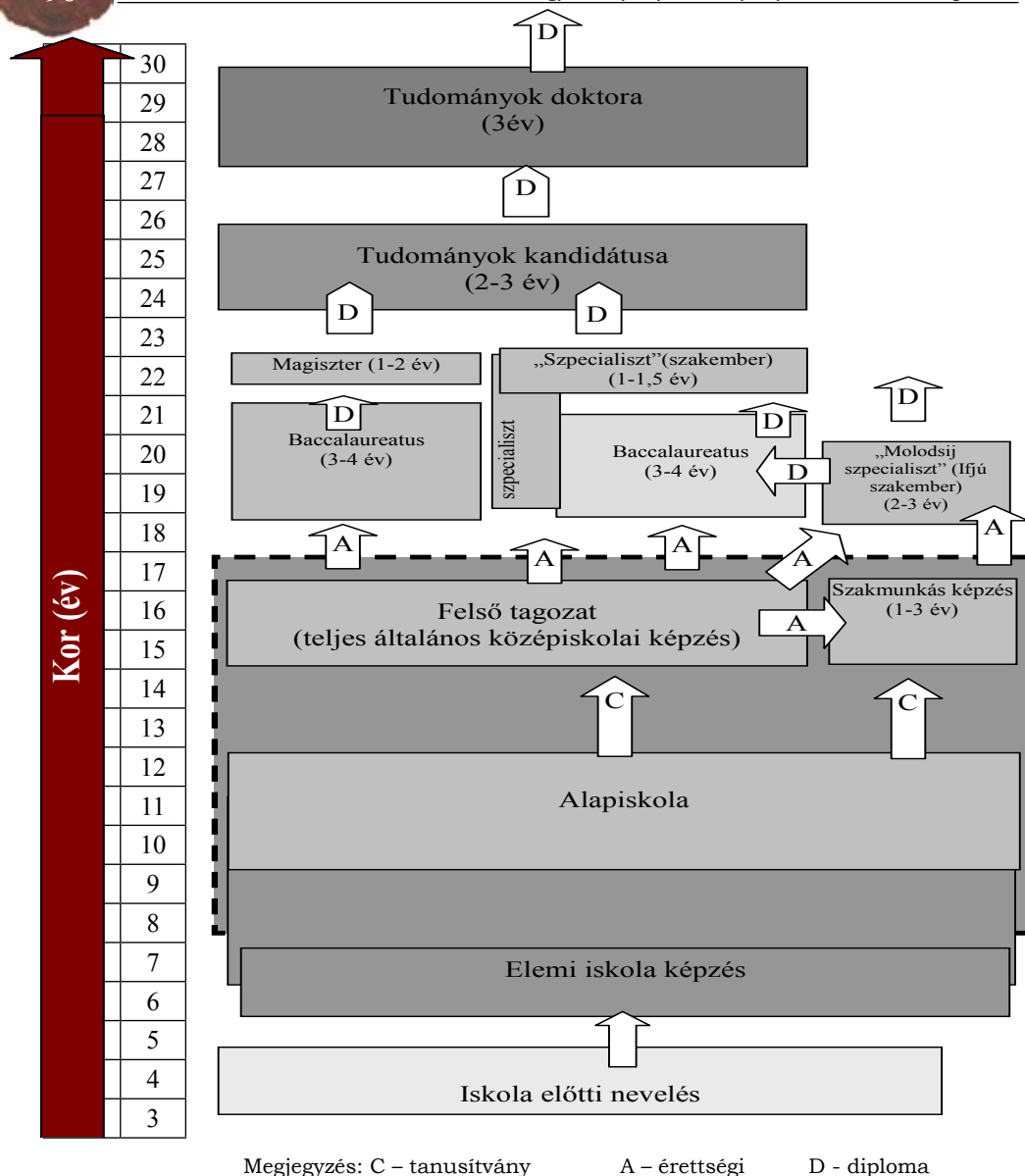

1. ábra. Az ukrán oktatási rendszer vázlata a főbb intézménytípusok szerint

2.1. Iskola előtti nevelés

Az iskola előtti nevelés intézményes kerete az óvoda, amely a család és a kötelező szervezett oktatás közötti átmenet szempontjából fontos hely a gyermeknevelés terén. Az egyéves kötelező iskola előtti felkészítés nagyban segítheti az iskolai sikertelenség kiküszöbölését; a felkészítés, a társak elfogadása, a beilleszkedés mellett azzal is segíti a növendéket, hogy az óvónő állandó megfigyelései alapján – és nem csupán a formális iskolaérettségi teszt teljesítését véve figyelembe – kell majd döntenie a kis emberke jövőjéről. A felsorolt szempontokat sem a Szovjetunióban, sem Ukrajnában nem tartották fontosnak, annak ellenére, hogy a szovjet rendszerben széles körű volt az óvodai hálózat. A kilencvenes évek elejéig az óvodai és bölcsődei hálózat bővülésének, expanziójának lehettünk tanúi. Ennek prózai okai voltak. A szülők az alacsony fizetések és az állam által szűkre szabott gyermekgondozási támogatás miatt a gyermekeiket óvodákban helyezték el.

Változott a helyzet, amikor bevezették a gyermekgondozási segély rendszerét. Az anyák anyagi támogatás és a munkaviszonyuk megőrzése mellett gyermekgondozási jogcímen gyermekük hároméves koráig vehették igénybe ezt. A gyermekgondozási idő leteltével a szülő még igényelhetett három év fizetetlen szabadságot, azaz a gyerek hatodik életévének betöltéséig maradhatott otthon. Az országban kialakult gazdasági és mentális okok miatt csökkent az igény az óvodai

1a. ábra. Az ukrán oktatás struktúrája 2010-ben (Forrás: Sinkaruk, www.mon.gov.ua)

ellátás iránt, az anyák inkább otthon nevelték gyermekeiket. Az állam a kilencvenes évek közepén tapasztalt gazdasági mélyrepülése következtében egyre nehezebben tudta biztosítani az óvodák működéséhez szükséges költségeket, és a hatóságok egyre-másra zárták be az intézményeket. Ez egybeesett az országot elérő privatizációs hullám kezdetével, amikor magánvállalkozók és cégek egyaránt ingatlant akartak szerezni, ezért lehetőség szerint a bezárt óvodák épületeit privatizálták. Kárpátalján a függetlenség óta 147 óvodát zártak be. A városokban 86 óvodát szüntettek meg, míg a falvakban 61-et. A régió óvodáiban a gyereklétszám abszolút számokban 20,5 ezerrel csökkent. A falusi óvodákban az 1990 és 2007 közötti időszakban 7,7 ezerrel, míg a városokban 12,8 ezerrel csökkent az óvodások száma (1. táblázat).

1. táblázat. Óvodai intézmények Kárpátalján (1990–2007) (Forrás: Kárpátaljai Statisztikai Évkönyv)

	1990	1995	2000	2004	2005	2006	2007
Óvodák száma	668	613	505	500	506	518	521
<i>Városokban</i>	236	189	147	146	147	152	150
<i>Falvakban</i>	432	424	358	351	359	366	371
Gyereklétszám (ezer fő)	51,0	31,4	20,1	25,6	26,9	29,0	30,5
<i>Városokban</i>	28,4	16,8	12,6	13,5	13,9	14,9	15,6
<i>Falvakban</i>	22,6	14,6	7,5	12,1	13,0	14,1	14,9

Annak ellenére, hogy 2004 óta nőtt – abszolút számokban – az óvodákban a gyereklétszám, a statisztikák szerint nincsenek városlisták, kielégítenek minden igényt az óvodai elhelyezés szempontjából. 1990-ben még ezer főre 4,2 kérelmet kellett elutasítani, 1995-ben már csak 0,4-et, 2000-ben még 1,4-et. Az óvodai ellátottság szempontjából 100 óvodai helyre jutó óvodások száma 1990-ben még átlag 121 volt, 2007-ben már csak 110. A demográfiai mutatók csökkenésére utal az is, hogy míg 20,5 ezerrel csökkent az óvodákban a gyereklétszám, addig alig csökkent az óvodáskorúak közül az óvodába járók aránya a vizsgált időszakban. 1990-ben az óvodába járó gyerekek száma 51 ezer volt, ami az óvodáskorú gyerekek 42,9%-át tette ki, míg 2007-ben az óvodáskorúak 40%-a járt óvodába, de abszolút számuk már csak 30,5 ezer fő volt.

2. táblázat. Óvodai ellátottság alakulása Kárpátalján (1990–2007)

	1990	1995	2000	2004	2005	2006	2007
Az óvodáskorú gyerekek közül óvodába járók aránya %-ban	42,9	29,1	24,8	34,6	30,6	39,0	40,0
<i>Városokban</i>	56,7	42,3	44,0	52,8	43,2	55,6	54,3
<i>Falvakban</i>	32,8	21,5	14,3	25,0	23,1	29,6	31,1
100 óvodai helyre jutó óvodások átlagszáma	121	80	79	97	100	106	110
<i>Városokban</i>	125	86	101	113	116	121	125
<i>Falvakban</i>	116	75	59	83	88	94	99

A magyar nyelvű óvodákról nem áll rendelkezésünkre állami statisztika, így a különböző kutatások alapján foglalkozhatunk össze a helyzetüket a régióban.

Az 1991/92-es tanévben 78 magyar csoportot is működtető óvoda volt a területen, ebből 63 volt magyar nyelvű, 15 vegyes tannyelvű (párhuzamosan működtettek magyar, ukrán, orosz csoportokat). Az óvodák járásonkénti megoszlása a következő volt: Técsői járás 1, Huszti járás 1, Nagyszőlősi 15, Beregszászi 38, Ungvári 16, Munkácsi 7 óvoda. A magyar csoportok száma 1994–1997 között 50-nel, a gyereklétszám 892-vel csökkent (Bagu–Deák 1999).

Beregszászban 1990–1996 között 19-cel csökkent az óvodai csoportok száma, s néhány óvodát bezártak. Az egyik beregszászi óvodát azért szüntették meg, hogy megfelelő elhelyezést biztosítsanak az 5. számú ukrán tannyelvű középiskola alsó tagozatos osztályainak, egy másik óvoda épületét karitatív intézményként az egyik alapítványnak adták át. A 8. számú magyar középiskola bázisóvodájának számító vállalati óvoda⁸ épületét az építető visszaigényelte, és ezt a magyar többségű városi tanács jóváhagyta, annak ellenére, hogy a hatályos törvény értelmében gyermekintézményt megszüntetni nem lehet, csak más gyermekintézménnyé átalakítani.

⁸ A vállalati óvoda olyan intézmény, melyet valamely üzem építtetett a szovjet rendszer idején, hogy a nála dolgozó asszonyok gyermekei megfelelő ellátásban részesüljenek, s a nők minél kevesebb ideig essenek ki a munkából. Az üzemeltető általában az állam volt, az alapító vállalat az óvoda fenntartásában és infrastrukturális fejlesztésében vett részt.

Az óvodások szempontjából a többnyelvű óvodáknak nincs jelentősége, hiszen a gyerekek főleg a csoportokban dolgozó óvónőkhöz kötődnek, és egy viszonylagos zárt világban élnek, nem érzékelhetik azokat a problémákat, amivel az óvónők szembesülnek. Ezek a problémák elsősorban szakmai jellegűek, mert sok esetben a nevelőknek nincs kihez fordulniuk szakmai kérdésekkel, ugyanis az óvodavezetők általában nem tudnak magyarul, és esetenként a tolerancia hiánya miatt sem segítik az óvónők munkáját, nem támogatják őket a gyermekek nevelése szempontjából fontos, mentalitásuknak megfelelő környezet és légkör kialakításában. A járásonkénti széttagoltság miatt a magyar óvodák módszertani munkáját nem tudják segíteni, mert nem gazdaságos járásonként a magyar módszertani szaktanácsadói állás finanszírozása. Ezeket a problémákat a KMPSZ-en belül működő óvodapedagógusi szakcsoport fogalmazta meg még 2000-ben egy felmérés alkalmával. A kérdőíves felmérés eredményeként megállapíthatjuk, hogy nagy szükség lenne az óvodapedagógusok továbbképzésére, szakmai fejlődésük segítése, amit – a konferencia anyagai alapján – ők maguk is igényelnek. A terület óvodáiban a felmérés idején összesen 336 óvodapedagógus dolgozott, de közülük 31-nek, vagyis 9%-nak volt szakirányú felsőfokú végzettsége, a többi vagy nem szakmabeli, vagy általános, esetleg szakirányú középszintű végzettséggel rendelkezett. Az óvodapedagógusok nagy része olyan szakirányú középfokú oktatási intézményben végzett, ahol semmilyen anyanyelvi módszertani képzésben nem részesült (Orosz 2005).

A kárpátaljai magyar óvodák az 1999/2000-es tanévben a felmérés szerint 73%-os kihasználtsággal működtek, és ezek az intézmények sem üzemeltek egész évben folyamatosan. Rendszeresek voltak az ellátási gondok miatti kényszerszünetek. Az óvodák egy része a tavaszi–nyári időnyben működött. Nem működik magyar óvodai csoport Rahón, Técsőn, az ugocsaí szórványfalvakban. Az óvodák gazdaságtalan üzemeltetésének több oka van. Egyrészt mindegyik óvoda napközis jellegű, ahol a gyerekeknek az előírások szerint négyeszi étkeztetést kell biztosítani. Az épületek vagy elavultak, vagy éppen a szocializmusban, a megalománia jegyében épültek, és ezért nem lehet bennük biztosítani a megfelelő higiéniai feltételeket, fenntartásuk gazdaságtalan. Például a törvények szerint a napközis óvodák mindegyikében külön hálószobát biztosítanak a gyerekeknek a délutáni alváshoz, amit naponta egy órára vesznek igénybe, de egész nap fűteni kell. A gazdaságtalan üzemeltetéshez az is hozzájárul, hogy az intézmények túl nagy személyzetrel működnek. Míg az általános és a középiskolák alapítója és így fenntartója az állam, addig az óvodák alapítói az önkormányzatok, így őket terhelik a fenntartás és a fejlesztés költségei, ami a jelenlegi gazdasági helyzetben számos önkormányzat erejét meghaladja, még úgy is, hogy az állam a pedagógusok bérét finanszírozza.

A történelmi egyházak közül a katolikus egyház 7, míg a református egyház 2 óvodát hozott létre a régióban, főleg a szórványban. Ezen intézmények esetében a pedagógusok bérét az állam átvállalta, míg az egyéb fenntartási és ellátási költségeket az alapítókra terhelte. 2008-ban, az Ungvári járás adminisztrációjának kezdeményezésére felülvizsgálták ezt a helyzetet, és kétségessé vált, hogy a továbbiakban finanszírozzák-e a béreket vagy azt is az alapítókra terhelik.

Összefoglalva: *Kárpátalja majdnem minden településén van óvoda, a magyarlakta vidékeken is, a városok többségében magyar óvodai csoportok működnek. A kilencvenes évek közepén tapasztalható gazdasági válság eredményeként bezárták az óvodákat. A városokban igény mutatkozik az iránt, hogy a lakásokhoz legközelebb lévő óvodában tudják elhelyezni gyermekeiket a szülők, viszont így a magyar csoportokban dolgozó pedagógusok nem kapnak megfelelő módszertani segítséget. A magyar óvodai hálózat egyenetlenül fejlődött a régióban. Az egy tömbben élő magyar falvakban a szovjet rendszerben is működtek óvodák, óvodai csoportok, ahol magyarul foglalkoztak a gyerekekkel, míg a városokban és a Felső-Tisza-vidéken nem. A múlt század kilencvenes éveinek közepén az óvodák mély válságba kerültek, közülük sokat bezártak, eladtak. A szórványvidéken a történelmi egyházak tartanak fenn óvodákat. Az állam a bérjellegű költségeket fedezi, míg az alapítók, az önkormányzatok, az egyházak és alapítványok fizetik az elektromos energia- és fűtésszámlát, az étkeztetést. Az étkezéshez jelentős a szülői hozzájárulás. A jövőben célszerű lenne megőrizni*

a magyar óvodai hálózatot, különösen azokon a településeken, ahol egyházi intézményként tartják fenn őket, mert ezeken a helyeken nem számíthatnak állami támogatásra. A városokban több óvodában kellene magyar csoportot nyitni, és célszerű lenne egy-egy bázisintézményt is létrehozni, amely elláthatná a módszertani központ feladatait is. Nagy szükség lenne magyar csoportokra és óvodára Viskén, Técsőn, Rahón, Királyházán. Az anyanyelvű iskolázás szempontjából jó lenne, ha iskola-előkészítő nevelésben részesülhetnének a beiskolázás előtt a gyerekek, nem napközis óvodai rendszerben, de az óvodákban és szakképzett óvónők vezetésével napi néhány órában.

2.2. Közsoktatás

2.2.1. A közsoktatás helyzete és változása, statisztikai mutatók

Ukrajnában a teljes középiskolai képzés 12 évfolyamos, három fokozatú: I. – elemi (1–4. oszt.), II. – általános (5–9. oszt.), III. – középiskolai (10–12. oszt.) fokozat. Az oktatás szervezeti keretei a következő iskolatípusokban valósulhat meg:

Iskolatípus	Osztályok
Elemi iskola	1–4. osztály
Általános iskola	1–9. osztály
Középiskola	1–12. osztály
Gimnázium	5–12. osztály
Líceum	10–12. osztály
Szaklíceum	10–12. osztály

A kisebbségek oktatása Ukrajnában különböző technikák szerint folyik. Egyesek anyanyelvükön tanulnak, mások orosz vagy ukrán nyelven, de tanulják anyanyelvüket és irodalmukat rendes tantárgyként, míg mások csak fakultációként vagy úgy sem. Az anyanyelvű osztályok működhetnek önálló oktatási intézményekben (ezeket nevezik nemzetiségi nyelven oktató iskoláknak), de egy oktatási intézményen belül párhuzamosan két, akár három különböző tannyelvű osztályok is működhetnek. Az utóbbi intézmény a többtannyelvű (a szovjet korszakban: internacionalista) iskola. A vegyes tannyelvű iskolákban a tanórára korlátozódik a kisebbségi nyelvhasználat, az iskola életében általában a többségi nyelv, kultúra és a hozzá kapcsolódó rejtett tanterv a domináns. Ukrajnában az elvárás az államilag kijelölt koncepciók alapján az, hogy minden oktatási intézmény szellemében és tradícióiban ukránná váljon, az oktatás nyelve lehet nemzetiségi. Az ukrainai kisebbségek oktatásáról országos statisztikák csak a függetlenség utáni években váltak ismertekké, de számos, a kisebbségekre vonatkozó fontos adatot nem tartalmaznak, így a továbbiakban részben saját forrásainkra, kutatásainkra támaszkodhatunk.

A terület történelme kihatással volt/van a helyi magyar közösség képzettségére. Az „országváltások” az államnyelv, így az oktatás nyelvének, az oktatási rendszer struktúrájának, a tananyag tartalmának a változását is jelentették. Kárpátalján elemi, általános iskolák, gimnáziumok és tanítóképzők működtek. A szovjet rendszerben, az európai oktatási modellt felváltotta a szovjet modell, ami egy egységes, előbb 7 majd 8 évfolyamos általános iskolából, és a 2-3 évfolyamos érettségivel záruló középfokból állt. A falvakban pedagógusok híján lassan indult az oktatás az általános iskolákban. A pedagógusok is a megbízhatatlan kategóriába tartoztak, különösen a református és görög katolikus papnék, akiknek viszont a kárpátaljai oktatásban jelentős szerepük volt. Az általános iskola után hosszú évekig egyedüli továbbtanulási lehetőség az előbb Huszton, majd Munkácson működő tanítóképző volt, ahol magyar osztály is működött. A régióban 1953-ban nyitották meg az első magyar nyelvű középiskolákat Nagyberegen, Mezőváriban,

Nagydobronyban és Mezőkaszonyban. A nyolcvanas években általánossá vált a középfokú végzettség, mivel kötelezővé tették, de ez az érettségi leértékelődésével és színvonalcsökkenéssel járt, így főleg statisztikai mutatót jelent, mintsem az európai érettséginek megfelelő képzettséget. Magyar nyelvű szakképzés egészen a nyolcvanas évek végéig nem létezett, majd néhány oktatási intézményben indítottak csoportokat. (Beregszászi 11-es és 18-as számú szakközépiskola, Ungvári Közművelődési Szakközépiskola, Beregszászi Egészségügyi Szakközépiskola).

Annak ellenére, hogy az ukrainai magyarok országos relatív aránya nagyon alacsony (0,3%) – regionális relatív arányuk is 12% –, a kárpátaljai magyarok megőrizték a területen kialakult anyanyelvű általános és középfokú oktatási intézményhálózatukat. Ennek oka az lehet, hogy a magyarok identitása erős, elsősorban az anyanyelvre és a legszűkebb környezetre épít, az anyanyelv jelenthette a stabilitást a huszadik században átélt tapasztalatok, az „országváltások” kapcsán, amikor az államnyelv többször változott. A kárpátaljai magyarok mindegyik generációja egy államban kezdte meg tanulmányait, és egy másik államban fejezte azt be, egy más rendszerben. A harmincas években járók is átéltek egy „országváltást” 1991-ben Ukrajna függetlenné válásakor, amely oktatási szempontból azt is jelentette számukra, hogy az addig kisebbségi iskolákban kötelező orosz államnyelv helyett az ukránt kezdték el tanítani a legelementárisabb oktatási feltétel megteremtése nélkül.

Ukrajna függetlenségének évében az országban a legtöbb anyanyelvű iskolával és így a legkiepítettebb intézményrendszerrel az oroszok rendelkeztek, miután ebben az időszakban államalkotó nemzetből váltak kisebbséggé és az ország lakosságának mintegy 20%-át tették ki, és a 2001-es népszámlálás adatai szerint is megközelítik ezt az arányt (17,3%). Pozíciójukat az anyanyelvhasználat és az oktatás számosságuknak és gazdasági erejüknél köszönhetően a rendszerváltás után is évtizedekig megőrizték, és még hosszú ideig nem fogják érteni a kisebbségi lét azon dimenzióit, amit a többi, relatíve csekélyebb pozíciókkal rendelkező kisebbség.⁹ Ukrajna önállósodásának fordulópontján, az 1990/91-es tanévben az oroszoknak, a moldávoknak, a románoknak, a lengyeleknek és a magyaroknak voltak anyanyelvű oktatási intézményei. A bolgárok, beloruszok, zsidók már oroszul tanultak, anyanyelvű oktatási intézményeik megszűntek. A lengyeleknek, akiknek számossága jelentősen meghaladja a magyarok lélekszámát, mindössze 2 önálló lengyel tannyelvű iskolája működött, és egy három tannyelvű. Azon oktatási intézmények száma, ahol moldáv/román tannyelvű osztályok működtek, 127 volt. Az ország 86 intézményében magyarul is tanulhattak. Az önálló magyar tannyelvű iskolák száma 55, a többi két vagy három tannyelvű volt. A két és három tannyelvű oktatási intézményekben, legalábbis az ukrainai magyarok esetében, a tanulók 90%-a magyar anyanyelvű volt (Orosz 1995).

A függetlenség utáni években az ukrán oktatási intézmények expanzióját figyelhetjük meg. A struktúraváltásnak köszönhetően új típusú oktatási intézményeket (gimnáziumokat, líceumokat) hoztak létre, melyeket általában a nagyobb városok lokális elitje kezdeményezett. Az első gimnáziumokat Ungváron, Munkácson, Beregszászban és Huszton nyitották. Azóta működnek gimnáziumok és líceumok mindegyik járásban. Kárpátalján a 2006/2007-es tanévben 707 I–III. fokozatú (elemi, általános és közép-) iskola működött. A régió 106 különböző fokozatú oktatási intézményében folyt magyar nyelvű képzés. Az intézmények közül 73 teljesen magyar tannyelvű, 31-ben ukrán és magyar, 2-ben ukrán, orosz, magyar tagozat is működött.

A magyar nyelven is oktató iskolák intézménytípusonként az alábbiak szerint oszlanak meg Kárpátalján.

⁹ Például az ország egysége és szuverenitása érdekében nem került le a napirendről az a kérdés, hogy az orosz legyen az ország hivatalos nyelve az ukrán mellett. Az országban minden hivatalban használják az orosz nyelvet, míg a magyarság által lakott kompakt területeken a magyar nyelvet nem. A hivatalnokok egy része nem vagy csak alapszinten beszél ukránul. A Krími Autonóm Köztársaságban a kilencvenes évek elején nyitották az első ukrán tannyelvű középiskolát, és az egyetemeken az oktatás részben vagy teljesen orosz nyelven folyik. Az egyetemeken a szakkönyvek zöme orosz nyelvű, és csak a kilencvenes évek végére jelent meg az ukrán nyelvű tudományos szakirodalom. A számítástechnika terén is ez a helyzet, ugyanis ukrán szoftvert nem fejlesztettek ki, így orosz vagy angol nyelvűeket használnak.

3. táblázat. Magyar tannyelven is oktató iskolák száma a 2006/2007-es tanévben

(Forrás: Kárpátaljai Területi Oktatási Főosztály)

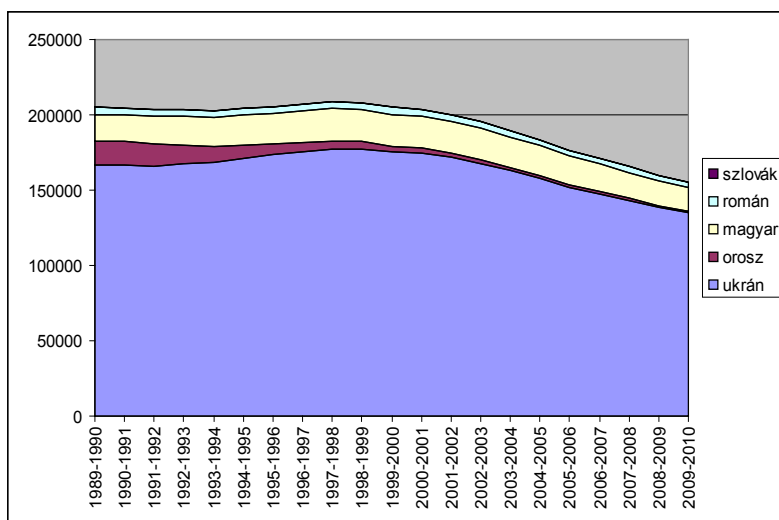
Elemi (1–4. osztály)	11
Általános iskolák (1–9. oszt.)	52
Középiskolák (1–11. osztály)	34
Gimnázium (5–12. oszt.)	2
Líceum (10–12. oszt.)	7
Összesen	106

A tanulólétszámra vonatkozó táblázat alapján azt is megállapíthatjuk, hogyan változott a magyar tannyelvű osztályban tanulók száma az évtized alatt. Míg az 1989/90-es tanévben a magyar tannyelvű osztályokba (1–12. osztály) 17 275 tanuló járt, ami a kárpátaljai iskolások 8,4%-át tette ki, addig az 1999/2000-es tanévben a tanulók száma 21 034 volt, vagyis 10,3%, tehát majdnem elérte a kárpátaljai magyarok részarányát, a 12%-ot. Azt is megállapíthatjuk, hogy legalább ilyen arányban csökkent az orosz tannyelvű osztályok tanulóinak száma.

4. táblázat. A tanulói létszám alakulása a kárpátaljai iskolákban 1989–2009 között

(Forrás: A megyei oktatási főosztály adatai)

	ukrán	orosz	magyar	román	szlovák
1989–1990	166245	16598	17275	4825	0
1990–1991	166693	15874	17619	4622	0
1991–1992	166198	14809	17969	4355	0
1992–1993	167330	12839	18711	4483	12
1993–1994	168764	10585	19074	4464	18
1994–1995	171001	8925	19642	4460	25
1995–1996	173344	7655	20044	4514	32
1996–1997	175225	6313	20727	4568	32
1997–1998	177535	5254	21159	4594	54
1998–1999	177375	4675	21431	4610	71
1999–2000	175228	4074	21034	4525	87
2000–2001	174700	3400	20900	4600	102
2001–2002	171600	2900	20900	4600	81
2002–2003	167500	2600	20900	4400	92
2003–2004	162800	2300	20200	4300	97
2004–2005	157800	2000	19600	4200	38
2005–2006	151804	1803	18948	4133	45
2006–2007	147508	1718	18136	3948	53
2007–2008	142743	1613	17366	3754	70
2008–2009	138333	1548	16407	3598	79
2009–2010	134886	1438	15596	3416	30

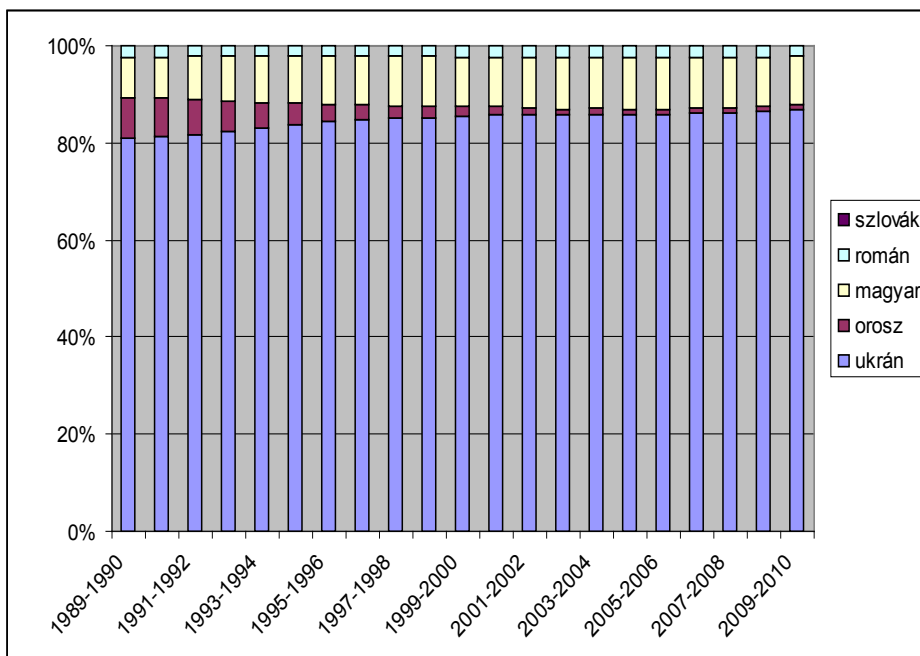
2. ábra. A kárpátaljai iskolák tanulólétszámának megoszlása az oktatás nyelve szerint (1989–2009)

5. táblázat. A tanulólétszám alakulása a kárpátaljai iskolákban százalékban 1989–2009 között

(Forrás: Saját számítás a megyei oktatási főosztály adatai alapján)

	ukrán	orosz	magyar	román	szlovák
1989–1990	81,1	8,1	8,4	2,4	0
1990–1991	81,4	7,8	8,6	2,3	0
1991–1992	81,7	7,3	8,8	2,1	0
1992–1993	82,3	6,3	9,2	2,2	0
1993–1994	83,2	5,2	9,4	2,2	0
1994–1995	83,8	4,4	9,6	2,2	0
1995–1996	84,3	3,7	9,8	2,2	0,02
1996–1997	84,7	3,1	10,0	2,2	0,02
1997–1998	85,1	2,5	10,1	2,2	0,03
1998–1999	85,2	2,3	10,3	2,2	0,03
1999–2000	85,5	2,0	10,3	2,2	0,04
2000–2001	85,8	1,7	10,3	2,3	0,05
2001–2002	85,8	1,5	10,5	2,3	0,04
2002–2003	85,7	1,3	10,7	2,3	0,05
2003–2004	85,8	1,2	10,7	2,3	0,05
2004–2005	85,9	1,1	10,7	2,3	0,02
2005–2006	85,9	1,0	10,7	2,3	0,02
2006–2007	86,1	1,0	10,6	2,3	0,03
2007–2008	86,2	1,0	10,5	2,3	0,04
2008–2009	86,5	1,0	10,3	2,2	0,05
2009–2010	86,8	0,9	10,0	2,2	0,02

A statisztikai adatok alapján készült ábrák jól mutatják, hogy az egész megyében jelentősen csökkent a gyermeklétszám, viszont a beiskolázásnál sem a magyar, sem a román kisebbség esetében arányaiban nincs drasztikus eltérés. Az oktatás nyelvválasztását illetően, a beiskolázási sáv egészen a 2005/2006-os tanévig arányaiban növekvő tendenciát mutat, de ettől az évtől kezdve enyhe csökkenést tapasztalunk, ami erőteljesebb a 2008/2009-es tanévtől, amikor is bevezették a kisebbségekkel szembeni diszkriminatív emelt szintű érettségit. Az ábrák jól mutatják, hogy az orosz tannyelvű osztályok hallgatói létszámának csökkenése és a magyar osztályok létszám-növekedése között összefüggés tapasztalható. Valószínű, a korábban orosz tagozatra beiskolázott magyar gyerekeket írták vissza a magyar tannyelvű osztályokba a kilencvenes évek elején.

3. ábra. A tanulói létszám alakulása a kárpátaljai iskolákban százalékban 1989–2009 között

A kárpátaljai iskolákba járó gyerekek megoszlása az oktatási nyelv alapján azt mutatja, hogy a 2005/2006-os tanévig a relatív arányuk növekedett és 10,7%-ot tett ki, ami az elmúlt évek pozitív magyar–magyar kisebbségpolitikájának (státustörvény, magyarországi továbbtanulási lehetőségek stb.), valamint Magyarország presztízsének tudható be. A szabadabb légkörnek is köszönhető, hogy olyan területeken, ahol 1944 után nem szerveztek magyar tannyelvű óvodákat, iskolákat, a szülők kérésére önálló magyar osztályok indultak. A szórványvidéken megerősödött az intézményi iskolai képzés. Míg a szovjet rendszerben Aknaszlatinán, Técsőn, Viskén működtek magyar iskolák, úgy 1992 után már Huszton, Rahón, Kőrösmezőn, Gyertyánligeten, Szolyván is indítottak magyar tannyelvű osztályokat.¹⁰

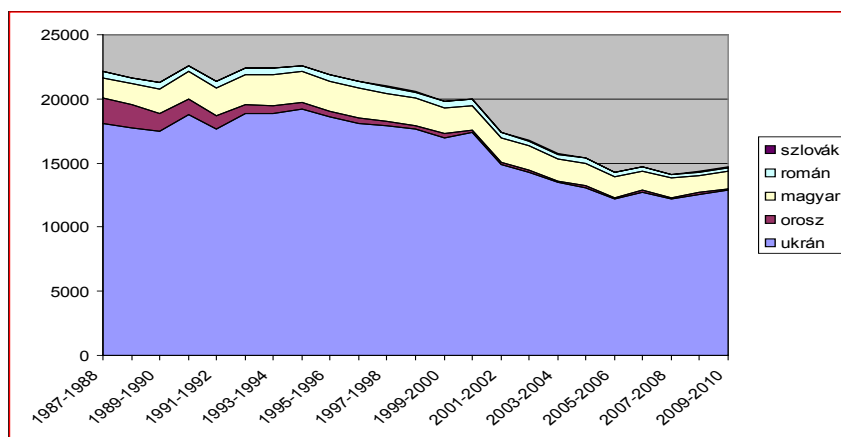
Az iskolai nyelvválasztás változása jobban megfigyelhető az első osztályba beiskolázott tanulói létszámok alapján.

¹⁰ A Felső-Tisza-vidéken főleg a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség, a Római Katolikus Egyház, Szolyván a Kárpátaljai Református Egyház, a Szolyvai Magyar Kulturális Szövetség, a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség támogatásával működnek ezek az intézmények.

6. táblázat. Az első osztályba beiskolázott tanulók megoszlása az oktatás nyelve szerint Kárpátalján 1987–2009 között

(Forrás: Kárpátaljai megyei oktatási főosztály adatai)

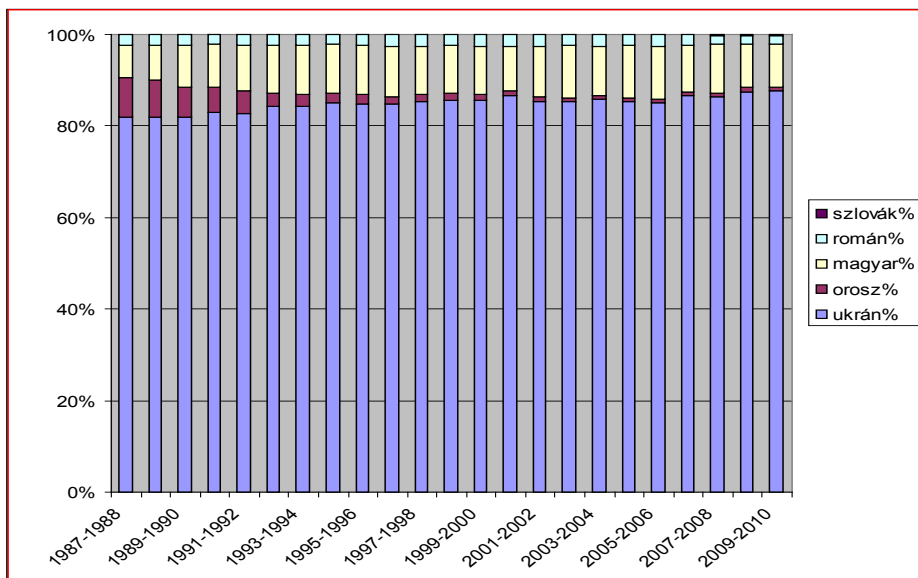
	ukrán	orosz	magyar	román	szlovák	
1987–1988	18104	1934	1586	499	0	22123
1988–1989	17728	1811	1622	507	0	21668
1989–1990	17454	1399	1913	525	0	21291
1990–1991	18765	1200	2147	476	0	22588
1991–1992	17670	1007	2160	491	0	21328
1992–1993	18856	682	2311	533	12	22394
1993–1994	18899	546	2442	492	7	22386
1994–1995	19231	472	2440	466	8	22617
1995–1996	18574	459	2370	485	8	21896
1996–1997	18115	367	2365	530	4	21381
1997–1998	17913	327	2203	530	24	20997
1998–1999	17620	307	2148	461	22	20558
1999–2000	16956	305	2069	487	19	19836
2000–2001	17349	181	1939	503	18	19990
2001–2002	14889	173	1922	422	15	17421
2002–2003	14271	154	1934	372	12	16743
2003–2004	13469	129	1693	402	8	15701
2004–2005	13100	121	1777	367	8	15373
2005–2006	12158	104	1647	374	8	14291
2006–2007	12734	131	1499	316	18	14698
2007–2008	12181	135	1495	276	27	14114
2008–2009	12541	146	1321	296	22	14326
2009–2010	12868	146	1385	262	30	14691

4. ábra. Az első osztályba beiskolázott tanulók megoszlása az oktatás nyelve szerint Kárpátalján 1987–2009 között

7. táblázat. Az első osztályba beiskolázott tanulók megoszlásának aránya az oktatás nyelve szerint Kárpátalján 1987–2009 között százalékban

(Forrás: Saját számítás a megyei oktatási főosztály adatai alapján)

	ukrán%	orosz%	magyar%	román%	szlovák%
1987–1988	81,83	8,74	7,17	2,26	0
1988–1989	81,82	8,36	7,49	2,34	0
1989–1990	81,98	6,57	8,99	2,47	0
1990–1991	83,08	5,31	9,51	2,11	0
1991–1992	82,85	4,72	10,13	2,30	0
1992–1993	84,20	3,05	10,32	2,38	0,05
1993–1994	84,42	2,44	10,91	2,20	0,03
1994–1995	85,03	2,09	10,79	2,06	0,04
1995–1996	84,83	2,10	10,82	2,22	0,04
1996–1997	84,72	1,72	11,06	2,48	0,02
1997–1998	85,31	1,56	10,49	2,52	0,11
1998–1999	85,71	1,49	10,45	2,24	0,11
1999–2000	85,48	1,54	10,43	2,46	0,10
2000–2001	86,78	0,91	9,70	2,52	0,09
2001–2002	85,47	0,99	11,03	2,42	0,09
2002–2003	85,24	0,92	11,55	2,22	0,07
2003–2004	85,78	0,82	10,78	2,56	0,05
2004–2005	85,21	0,79	11,56	2,39	0,05
2005–2006	85,07	0,73	11,52	2,62	0,06
2006–2007	86,64	0,89	10,20	2,15	0,12
2007–2008	86,30	0,96	10,59	1,96	0,19
2008–2009	87,54	1,02	9,22	2,07	0,15
2009–2010	87,59	0,99	9,43	1,78	0,20

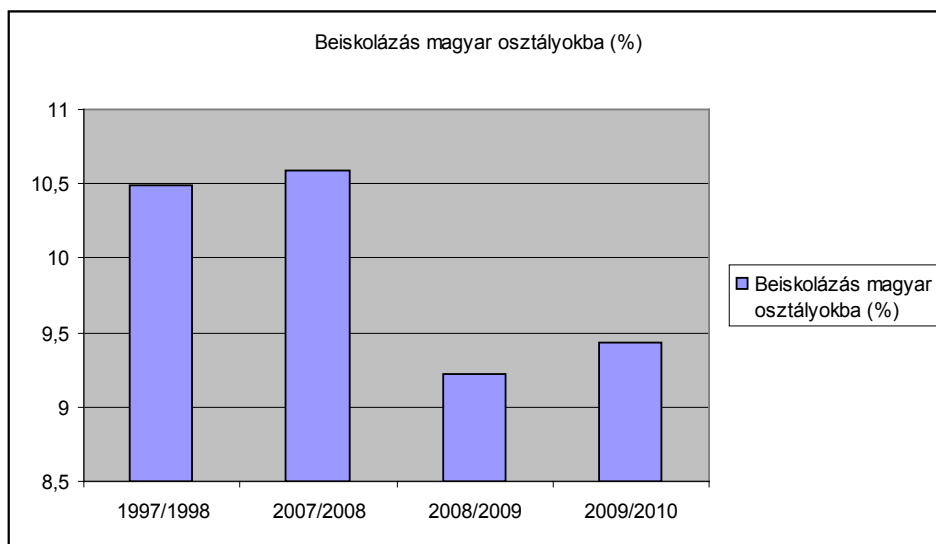
5. ábra. Az első osztályba beiskolázott tanulók megoszlásának aránya az oktatás nyelve szerint Kárpátalján 1987–2009 között százalékban

A 2005/2006-os tanévben a magyar tannyelvű osztályokba beiskolázott tanulók aránya 11,52% volt, majdnem elérte a régió magyar lakosságának arányát, a 12%-ot. Az iskolaválasztás terén kialakult helyzetet megrendítették az emelt szintű érettségiről hozott 2006-os, valamint az ukrán nyelv presztízsét erősítő 2008-as miniszteri rendeletek. A rendeletek következtében a szülők egy része gyermeke vélt boldogulása érdekében az ukrán oktatási intézményekbe írták be/át csemetéiket a 2008/2009-es tanévben. Számos faluban (például Koncházán, Badalóban, Szürtében, Bótrágyon) a magyar tagozatra alig vagy egyáltalán nem írtak be magyar gyermeket, s csak a roma szülők iskolaválasztásának köszönhetően maradt fenn a magyar oktatás. Huszton nem indult magyar első osztály¹¹, Técsőn pedig alig tudták megszervezni az első osztályt. Szürtében a 2008/2009-es tanévben nem indult magyar tannyelvű 10. osztály, mert az általános iskola után elvitték a gyerekeket a közeli városi oktatási intézményekbe. Abszolút számokban is jelentősen csökkent a magyar tagozatokra beiskolázott elsősök száma, ami néhány év múlva kihatással lesz a magyar intézményhálózat összes elemére.

8. táblázat. Magyar tannyelvű osztályok beiskolázási mutatói az 1997, 2007, 2008, 2009-es években

	1997/1998	2007/2008	2008/2009	2009/2010
Beiskolázás magyar osztályokba	2203	1495	1321	1385
Beiskolázás magyar osztályokba (%)	10,49	10,59	9,22	9,43

Megvizsgálva a magyar tagozatok első osztályaiba beíratott tanulók arányát az adott populáción belül az iskolai nyelvválasztás szerint láthatjuk, hogy az utóbbi két évben, a kisebbségi jogokat szűkítő oktatási rendeletek életbeléptetése után csökkent a magyar tannyelvű oktatást választók aránya a területen, ami a jelentős kisebbségi nyelvhasználati és esélyegyenlőségi deficitnek tudható be.

6. ábra. Magyar tannyelvű osztályokba beiskolázott gyereklétszám változása az 1997, 2007, 2008, 2009-es években

¹¹ A folytonosság megőrzése érdekében a következő tanévben az egyik ukrán tannyelvű iskolából átcsoportolták az osztály fenntartásához szükséges 5 tanulót.

A korábbi években az oktatás nyelvének megválasztására hatással volt a magyarországi oktatási-nevelési támogatás, amit a magyar államtól kaphatnak azok a szülők, akik magyar iskolába járatják gyermeküket a magyarországi kedvezménytörvény alapján. A támogatás folyósításának jelenlegi rendszere nem hat kedvezően a magyar iskolákra, miután azok a szülők is megkaphatják, akik gyereke ukrán tagozaton tanul, és fakultációként vagy vasárnapi iskolában tanulja a magyart is. Az igazgatók véleménye szerint a támogatások folyósításának ezen rendszere kétszeresen sújtja a magyar iskolákat. Egyrészt ellentétes a státustörvény szellemével, mert nem növeli a magyar nyelvű oktatás presztízsét, miután azonos támogatásban részesíti az ukrán szellemiségű iskolákba járó gyerekeket, akik látszatként tanulnak magyart és azokat, akik a magyar szellemű intézménybe járnak. Másrészt Ukrajnában erős ukranizációs oktatáspolitikát követnek, ami a szülőkre közvetlen és közvetett nyomásgyakorlásban is megnyilvánul, így sokan gyerekeik vélt boldogulása érdekében az ukrán iskolába íratják őket, viszont az elvitt gyerekek miatt a magyar tannyelvű osztály indításához szükséges minimum alá csökkenhet a tanulói létszám a kisebb településeken, veszélyeztetve ezen intézmények létét. A beiskolázási mutatók szerint, ha nem változik a helyzet, a következő évtizedben ártrendeződhet a magyar oktatás intézményi hálózata Kárpátalján. Megszűnhetnek elemi iskolák, elemivé válhatnak általános iskolák, és általános iskolává néhány középiskola.

A folyamatot elősegíti az az oktatási rendelet, amely alapján 2010-ig az oktatási intézményeknek profilt kell választani. Ez azt jelenti, hogy az oktatás a középiskolai évfolyamokon szakirányú lehet: humán, reál, természettudományi, szakmai, művészeti. A tanulók a szakiránynak megfelelő tantárgyakat emelt óraszámban tanulják. Ahol nem valósítható meg a szakosodás, ott az általános tanterv szerint tanulnak majd, minden tárgyat keveset. A párhuzamos osztályokkal nem rendelkező kis létszámú iskolák nehezen tudnak majd eleget tenni a szakosított oktatásnak, így nagy valószínűséggel kialakulnak azok az iskolaközpontok, amelyek a felső tagozatban több párhuzamos osztályt tudnak indítani, megközelíthetőek tömegközlekedéssel vagy iskolabusszal, esetleg kollégiummal rendelkeznek. Ezen intézmények végzősei a választott szakirányú képzés eredményeként sikeresebbek lehetnek továbbtanuláskor. A kárpátaljai magyarság érdeke, hogy kialakítsa saját iskolaközpontjait, különben az ukrán iskolaközpontok elszívják a legtehetségesebb diákjaikat. Ilyen iskolaközpontokká alakulhatnának a kárpátaljai magyar tehetséggondozó oktatási intézmények, a liceumok és gimnáziumok (Risennya kolegiji mon 4/11-2, 2008).

Kárpátalján két állami magyar tannyelvű nyolcosztályos gimnázium működik, az egyik Ungváron, a másik Beregszászban. A técsői liceum szintén állami alapítású és fenntartású, de azt a református egyház is sajátjaként támogatja. A református egyház három (Nagydobrony, Nagyberég, Tivadar), a római és a görög katolikus egyházak pedig egy-egy liceumot tartanak fenn (Munkácson, Karácsván). Mivel az egyházak által létrehozott intézmények az államtól csak alaptámogatást kapnak az állam által előírt kötelező tantárgyak tanítására, így az intézmények fenntartásának teljes költsége az alapítótak terheli¹². Az intézményeket tízévente akkreditálják, teljes körű ellenőrzéssel vizsgálják, hogy megfelelnek-e az állami követelményeknek.

Új kihívást jelent a magyar iskolák számára az ország legutóbbi éveiben hozott szociálpolitikai rendelkezés, amely a népesség csökkenését kívánta lassítani. Az ukrán állam a nagygyermekes családokat segítő törvény¹³ értelmében, a legutóbbi végrehajtási rendelet szerint azokat a családokat, ahol 2007. december 31-e után gyermek születik, jelentős anyagi támogatásban részesíti. A rendeletnek köszönhetően a szülési kedv elsősorban a romák körében nőtt meg, akik gyermekeiket magyar osztályokba járatják, így néhány éven belül megváltoztathatják egyes

¹² Az egyházi liceumok a kilencvenes évek közepén jöttek létre mint alapítványi fenntartású intézmények. A fenntartásukhoz az állam az államilag kötelezően előírt órák költségével hozzájárult, így egy évtizeden át az alapítók az üzemeltetés és a vallási órák költségeit fizette. A 2004-ben elfogadott állami költségvetési törvényre hivatkozva a támogatást a 2009/2010-es tanévtől kezdve megvonták az intézményektől. Egyes sajtóvélemények szerint a támogatások megvonása 2006 után megerősödött, ami az állami szintre emelt ukrán nacionalizmus eredményének tudható be, bár a törvény elfogadásakor, 2004-ben még a legnagyobb parlamenti frakcióval rendelkező párt, az Ukrajnai Egyesített Szociáldemokrata Párt volt, és a kárpátaljai magyarságnak Gajdos István személyében volt parlamenti képviselője, aki ennek a pártnak, az akkori hatalompártnak a képviselőjeként politizált.

¹³ Zakon Ukrajini „O goszudarsztvennoj pomosci sz gyetymi” ot 21.11.92 g. N 2811-XII.

településeken a tanulók arányát, ami újabb szakmai kihívást jelent a kárpátaljai magyar iskolákban dolgozó pedagógusok és iskolák számára. Erre célszerű lenne felkészíteni az iskolákat és a pedagógusokat (Zakon 2811-XII, 1992).

Vizsgáljuk meg, hogyan alakult az érettségizők aránya az elmúlt öt esztendőben, milyen lehetőségekkel bírnak a magyar iskolába járók a továbbtanulás terén, hányan tesznek sikeres érettségít, ami alapja a felsőfokú képzésnek. Ez a kérdés azért is fontos, mert Európa fejlettebb felében a felsőoktatás expanziója a múlt század hetvenes éveitől kezdve alaptendenciának számít, a fejlődés egyik alapját képezi.

Kárpátalján azok a tanulók, akik a 2000/2001-es tanévben érettségiztek, az 1990/1991-es tanévben kezdték meg tanulmányaikat az oktatási rendszer szerkezete szerint. Vessük össze az elmúlt öt esztendőben érettségizettek számát a beiskolázás mutatóival!

9. táblázat. A kárpátaljai iskolákban érettségizettek száma az oktatás nyelve szerint 2001–2007 között

(Forrás: Kárpátaljai Területi Oktatási Főosztály)

Tanév	2000–2001	2001–2002	2002–2003	2003–2004	2004–2005	2005–2006	2006–2007
Ukrán*	10125	10511	11115	11624	11793	11175	11209
Orosz	359	254	244	235	214	152	149
Magyar*	989	1052	1292	1376	1263	1196	1221
Román	118	140	151	161	172	190	212
Szlovák	0	0	0	0	0	0	0
Összesen	11591	11957	12802	13396	13442	12713	12747
Közülük líceumokban, gimnáziumokban érettségiztek							
Magyar*	69	103	136	134	108	113	142
Ukrán *	0	0	0	0	0	0	44

10. táblázat. A kárpátaljai iskolákban érettségizettek száma az oktatás nyelve szerint, százalékban (2001–2007)

(Forrás: Kárpátaljai Területi Oktatási Főosztály)

	ukrán	orosz	magyar	román	szlovák
2000–2001	87,35	3,10	8,53	1,02	0,00
2001–2002	87,91	2,12	8,80	1,17	0,00
2002–2003	86,82	1,91	10,09	1,18	0,0
2003–2004	86,77	1,75	10,27	1,2	0,0
2004–2005	87,73	1,59	9,40	1,28	0,0
2005–2006	87,90	1,20	9,41	1,49	0,0
2006–2007	87,93	1,17	9,58	1,66	0,00

11. táblázat. A magyar iskolákba beiskolázott és közülük érettségizettek aránya 2002–2007 között

(Forrás: Kárpátaljai Területi Oktatási Főosztály)

	1.oszt	11. oszt.	különbség	különbség (%)
2001–2002	1913	1052	861	55
2002–2003	2147	1292	855	60
2003–2004	2160	1376	784	64
2004–2005	2311	1263	1040	55
2005–2006	2442	1196	1246	49
2006–2007	2440	1221	1219	50

A fenti adatok azt támasztják alá, hogy a magyar tannyelvű első osztályokba beiskolázott tanulók mintegy 50%-a nem jut el az érettségiig. Elképzelhető, hogy egy részük a 9. osztály után a szakképzésben vesz részt, vagy technikumokban, vagy ahogy most nevezik: I–II. fokozatú felsőoktatási intézményekben folytatja tanulmányát, amit viszont nem igazolnak a statisztikák. (Részletesebben lásd a következő fejezetben).

A magyar iskolákban érettségizettek eredményességéről megbizonyosodhatunk a 2008-ban tett emelt szintű érettségik vizsgaeredményei alapján, amelyeket az oktatási minisztérium tett közzé a tesztközpont honlapján.¹⁴ Minden felsőoktatási intézmény csak az emelt szintű vizsgaközpontokban kiállított, egy évre érvényes okiratok, úgynevezett „szertifikátok” alapján vehette fel a hallgatóit, saját belső vizsgát nem szervezhetett.¹⁵ A tesztek maximális pontértéke 200 volt, de ebből mindenkinek megelégedeztek 100 pontot, így lényegében 100 pontos tesztet kellett kitölteni a jelentkezőnek, ahol 124 ponttal, azaz 24%-os teljesítménnyel lehetett pozitív érdemjegyet elérni. Ukrajnában 12-es skálán értékelik a tanulók tudását. A tizenkettes rendszerben a 4-es osztályzat számít pozitív érdemjegynek. A teszteken az elért eredményeket érdemjegyekké konvertálták. 12-es osztályzatot szinte lehetetlen volt elérni, mert ehhez maximális 200 pontra kellett teljesíteni, 11-es osztályzathoz 195,5–199,5 pontos, a 10-es érdemjegyhez 190,5–195 pontos tesztet kellett írni.

Elemelve a honlapon közzétett eredményeket, képet kaphattunk a magyar tagozatokon érettségizők teljesítményéről az ukrán tannyelvű iskolákban érettségizettekhez képest. Az ukrán nyelv és irodalom vizsgán elért eredmények miatt a magyar tannyelvű középiskolákban érettségiző diákok 43%-a nem nyújthatta be kérelmét egyik felsőoktatási intézménybe sem, mert nem érték el a továbbtanuláshoz szükséges minimális 124 pontszámot ukrán nyelvből és irodalomból. Ennek okai között elsősorban az szerepelhet, hogy a szervezők megsértették a mérés mint értékelés jószágmutatóját, vagyis a teszt nem azt mérte a kisebbségek körében, amit mérni akartak. A kérdések között számos olyan is szerepelt, amelyet egyáltalán nem tanultak, nincs az előírt tantervben, ráadásul mindenki számára kötelező volt az ukrán irodalom kérdések sora is, amit nem vagy alig tanultak a nemzetiségi iskolákban. Az eljárással kapcsolatban alapkérdés az is, hogy olyan szinten kell-e ismerni az ukrán irodalmat annak, aki reál vagy műszaki pályára készül, mint az ukrán nyelv és irodalom szakra felvételizőknek, vagy az ukrán vizsga a nyelvismeretet méri-e. Az ukrán tesztek nyelvtani ismereteket kértek számon, ahelyett, hogy a nyelvi kompetenciát mérték volna. Míg az ukrán iskolák végzőseinek mintegy 80%-a bejelentkezett emelt szintű érettségire, addig a magyar tagozatok végzősei közül mindössze 50% (619 érettségiző). A bejelentkezettek közül nem érte el a 4-es osztályzatot ukránból 265 fő (43%), így a 2008-as évben 354-en felvételizhettek, ami az érettségizők 30%-át, az adott korosztály magyar osztályaiba beíratott gyerekek 16%-át jelenti. Az ukrán nyelv oktatásának hiányossága egyetemesnek mondható, és lényegi különbséget nem mutat az általános, a középiskolák, valamint a tehetséggondozó líceumok, gimnáziumok között. A többi tantárgyból sokkal jobban teljesítettek a magyar iskolákban érettségizők. Az emelt szintű vizsgák eredményei azt mutatják, hogy a legtöbb tantárgyból a magyar tannyelvű iskolákban érettségizettek elérik vagy meghaladják az ukrán iskolákban érettségizettek szintjét. Matematikából, biológiából, fizikából a magyar tagozaton érettségizettek jobb teljesítményt nyújtottak az ukrán iskolákban érettségizett kortársaikhoz képest. A líceumokban, gimnáziumokban érettségizettek teljesítménye a szaktárgyakból jobb, mint az általános középiskolákban érettségizetteké. Ez természetesnek tekinthető, mert a líceumokban és a gimnáziumokban egy előzetes kiválasztás alapján nyernek felvételt a diákok, így valószínű motiváltabbak, valamint egy évvel később érettségiznek, mint a középiskolákban tanulók. A magyar tannyelvű líceumok és gimnáziumok végzősei átlagban

¹⁴ www.testportal.gov.ua

¹⁵ Minden főiskola mindegyik szakára kötelező volt az ukrán emelt szintű érettségi, amelynek tartalmi követelményeit az ukrán tannyelvű iskolák tanterveivel igazították. A szaktárgyakból lefordították a teszteket. Aki nem ért el az emelt szintű érettségire a 200 pontból minimum 124 pontot, nem nyújthatta be felvételi kérelmét egyik felsőoktatási intézménybe sem, még a magyar nyelvű főiskolára vagy magyar tagozatokra sem.

jobb teljesítményt nyújtottak, mint a hasonló típusú ukrán nyelven oktató intézmények végzősei. Kevesebb volt közöttük a rosszul teljesítők aránya, de kevesebben értek el 10–12-es osztályzatot is, mint az ukrán tagozaton érettségizők. Az eredmények alapján a magyar tannyelvű liceumokban és gimnáziumokban talán nagyobb figyelmet kellene fordítani az egyetemi felkészítésre, az emelt szintű érettségik követelményrendszerének megismertetésére, a tehetséggondozásra, a kötelező tananyag tanítása mellett differenciáltan segíteni a tanulók érdeklődésének és képességeinek megfelelő elmélyülést.

Összefoglalva a magyar nyelvű iskolázás helyzetét, az iskolaválasztáskor a szülők mindig és minden korban az aktuális helyzetnek megfelelően, a kihívásokra olyan választ adnak, ami a pillanatnyi helyzetben a legjobbnak tűnik a gyermek jövőjét illetően. A 2008-as évig megfordult a szovjet rendszerben már majdnem általánossá vált tendencia, amely szerint a gyerekeket jelentős részben orosz osztályba járatják a magyar szülők. Ennek okai között szerepelhetett az, hogy a boldogulás, de legalábbis a továbbtanulás lehetősége magyar nyelven is megteremtődött. Az is közrejátszhatott ebben a tendenciaváltozásban, hogy a kárpátaljai magyarság ismét átélt egy újabb „országváltást” anélkül, hogy valós beleszólási lehetősége lett volna, amikor újra szembe-sült máságával és rákényszerült a tudatos identitásválasztásra. Az okok között szerepelhet, hogy elvesztette státusát az orosz nyelv, amit a magyar iskolákban kizárólagosan mint nemzetek közötti érintkezés nyelvét oktatták a környezeti ukrán nyelv helyett, ezért az ukránt a szülők és a most főiskolákon tanulók nagy része nem tudja, mert aki gyermeke tudatos tanulását kívánta segíteni, az anyanyelvű iskolát választott számukra. Ezt a folyamatot szakították meg a bolognai folyamatra hivatkozva a 2006 után hozott, főleg a felvételizésre vonatkozó oktatáspolitikai diszkriminatív rendelkezések, melyek jelentős kisebbségjogi deficitet eredményeztek.

A magyar oktatási rendszer megmaradásának alapkérdése Kárpátalján: visszatérés a felső-oktatásba-felvételizés korábbi gyakorlatához:

a) Biztosítsák állandó jelleggel, hogy a magyar tannyelvű iskolákban érettségizők anyanyelven tegyék a szaktárgyi emelt szintű érettségi vizsgáikat.

b) A felvételi rend szerinti, a minden szakra kötelező nyelv és irodalom emelt szintű érettségit az oktatás nyelvén, azaz magyar nyelvből és irodalomból tegyék ugyanúgy, mint ukrán anyanyelvű kortársaik, és ezt az eredményt számítsák be a felvételi pontszámaikba, így esélyeik a felvételtör nem csorbulnának.

c) A magyar nyelv és irodalom szakra, valamint a magyar tannyelvű iskolák számára képző felsőoktatási intézmények tanítói és óvodapedagógiai szakjaira jelentkező hallgatók számára tegyék kötelezővé az emelt szintű érettségit magyar nyelvből és irodalomból.¹⁶

Az oktatás területén kiemelkedő fontossággal bír a magyar oktatási rendszer alapelemeinek megőrzése és fejlesztése. A demográfiai hullámvölgy következtében elképzelhető, hogy néhány kis településen veszélybe kerülnek a kis létszámú általános iskolák, bár törvényileg öt tanuló esetén az államnak biztosítania kell az anyanyelvű oktatást elemi iskolai szinten. Minimális célként kellene kitűzni, hogy a lehető legtöbb magyarlakta településen megmaradjanak az anyanyelvű elemi, általános oktatási intézmények, valamint óvodai csoportok. Várható az is, hogy a középiskolák számát a racionális képzési kínálat bővítése érdekében csökkenteni fogják. E törekvések elsősorban azokat a középiskolákat érintik majd, ahol a felső tagozatban az osztálylétszám tíz fő körül lesz. A regionális sajátosságok figyelembevételével célszerűnek tűnik olyan iskolaközpontok kialakítása/megtartása, ahol megfelelő színvonalú és több szakirányú képzést tudnak nyújtani a régió belül olyan elrendezésben, hogy a színvonalas középfokú oktatás igények szerint hozzáférhetővé váljon mindenki számára.

¹⁶ Ez a felvételi eljárási gyakorlat ilyen formában megegyezne a magyarországi kisebbségi anyanyelvű gimnáziumokban érettségizőkre vonatkozó eljárással.

2.2.2. A közoktatás tárgyi, személyi, módszertani feltételei

Az oktatás színvonalát befolyásolják az oktatás körülményei, a tanítás tárgyi feltételei, a módszertani ellátottság, a személyi állomány és annak szakmai, pedagógiai felkészültsége. Az iskolai tanrend, az óratervek, a tankönyvellátás az egyik alapvető kérdés.

Ukrajna függetlenségi nyilatkozata után 1991-ben kidolgozták az első önálló óraterveket, a tantárgyak oktatásának tartalmi követelményeit, a programokat, illetve a hozzájuk rendelhető tankönyveket. Az Ukrán Oktatási és Tudományos Minisztérium 1992-től kezdve folyamatosan módosítja az új óraterveket a különböző típusú oktatási intézmények számára. Az első években ezek az óratervek átmeneti óratervekként jelentek meg, azt sugallva, hogy a végleges óratervek jóváhagyása még nem történt meg. Az óratervek szerkezetileg változtak a szovjet rendszerben használt óratervekhez képest. Struktúrájukat tekintve két részből állnak: az úgynevezett „invariáns” és „variatív” tantárgyi csoportokból. Az „invariáns” tantárgyi csoporthoz tartoznak azok a tantárgyak, amelyek kötelezően oktatandók minden ukrain oktatási intézményben, vagyis biztosítják a tudás szempontjából az egyetemességet. Az invariáns órakeretben feltüntetik évfolyamonként azt a heti óraszámot, amit az oktatási intézmények saját belátásuk alapján, a szülők, diákok igényeinek figyelembevételével, a regionális sajátosságok adta különbözőségeikre adott válaszként használhatnak különböző tantárgyak oktatására. Ezen órakereten belül az iskola tantestületének, igazgatóságának javaslatára, például bevezethető lenne „A magyar nép története” című tantárgy, akár kötelező órarend szerinti rendben. Az „invariáns” órakeretet felhasználhatják az oktatási intézmények kiscsoportos fakultációk indítására, felzárkóztató programokra, egyéni foglalkozásokra a gyengébben teljesítők számára, de tehetséggondozásra is, szintén egyéni foglalkozás keretén belül. A szabadon választható órák száma évfolyamonként változik: az első osztályban általában heti két-három órát jelent, ami az érettségit jelentő osztályra elérheti akár a tízet is.

Jelentősen változtak az óratervek, amikor az általános közép fokú képzésről szóló oktatási törvényt elfogadták¹⁷, és ennek értelmében az oktatási rendszer áttért a 12 éves közép fokú oktatásra. Az áttérés a 4+5+3-as struktúrára folyamatosan történik, azokra vonatkozik, akik 2000 után léptek be a rendszerbe. Az új típusú oktatási szerkezet új óraterveket igényelt, így 2000-től kezdve előbb az elemi, majd a felső tagozatok számára is kidolgozták az óraterveket. Szerkezetileg a 90-es évek elejének óraterveit tükrözik, tehát megmaradt a közös tudásalapot biztosító „invariáns” rész, és az egyéni igényeket, sajátosságokat tükröző „variatív” rész. Az új óratervek viszont a tanítandó tantárgyakat műveltségi tömbökre bontva adják meg. A műveltségi tömbök a következők: nyelv és irodalom, társadalomtudomány, esztétika, matematika, természettudományok, technológia, egészségvédelem. Az új óratervekben jelentős változást hozott az, hogy országos szinten kötelezővé tették az idegen nyelv oktatását az elemi iskola 2. osztályától kezdve, így a nemzetiségi oktatási intézményekben tanuló diákok a második osztálytól kezdve három nyelvet tanulnak: anyanyelvüket, ukrán nyelvet és egy nyugati nyelvet. Az óraterveket vizsgálva egy másik szembetűnő változás, hogy míg az ukrán tannyelvű középiskoláknál a világirodalmat önálló tantárgyként tanítják, addig a nemzetiségi iskolákban a világirodalom a nemzetiségi irodalom részét képezi, azaz integrált irodalomoktatás folyik, és emellett külön tárgyként ukrán irodalmat is tanulnak. Az integrált irodalomoktatás pedagógiai indokolt, mert egységes irodalomszemléletet nyújt a tanítványoknak, de a tantárgyra fordítható óraszám ezáltal kevesebb, mint az ukrán tannyelvű oktatási intézményekben az ukrán irodalomra és a külön tantárgyként nyilvántartott világirodalomra fordítható óraszámok összessége. A megnövekedett tantárgyak száma miatt csökkentették a szabadon választható órák számát a kisebbségi intézményekben (Zakon oszviti 1642-III, 2000r.).

Az ukrán nyelv oktatásának hatékonysága érdekében engedélyezték az osztályok csoportbontását az ukrán és idegen nyelvórákon, de ez költségvetésfüggő, így nem mindenütt tartják be. Jelentős mértékben növekedett az államnyelv oktatására szánt órakeret a nemzetiségi iskolák esetében. A függetlenség első éveiben heti két-három órában oktatták az ukránt a nemzetiségi iskolákban, míg a 12 éves oktatásra történt áttérés után külön tárgyként tanítják a nyelvet és külön

¹⁷ Zakon oszviti pro zahajlnu szerednyu oszvitu N 1642-III, 06.04. 2000r., in. www.mon.gov.ua

tárgyként az ukrán irodalmat, bár irodalmat kisebb óraszámban, mint az ukrán iskolákban. Az ukrán nyelv oktatása terén szemléletváltásra lenne szükség, mert a szovjet rendszer rossz gyakorlatának megfelelően nyelvtancentrikus, és nem a beszélt nyelvre koncentrált. Az ukrán oktatáspolitikai szakemberek sem fogadják el azt a kisebbségek által megfogalmazott, pedagógiailag megalapozott álláspontot, hogy az ukrán nyelv a kisebbségek számára második nyelv és ennek megfelelően kellene oktatni. Továbbra is ragaszkodnak ahhoz, hogy az államnyelv nem lehet második, vagyis idegen nyelv. A függetlenség óta nem teremtették meg a feltételeket az ukrán nyelv oktatásához. Nem képeztek pedagógusokat a kisebbségi iskolák számára, nincs mindenki számára hozzáférhető iskolai szótár és megfelelő tankönyv.

Az ukrán tannyelvű oktatási intézmények számára olyan óratervek is készültek, amelyek két idegen nyelv oktatását is engedélyezik. Ezek esetében az egyik idegen nyelv lehet az adott területen élő nemzetiségi kisebbségek nyelve is. Ezzel a lehetőséggel az intézmények nem vagy csak korlátozottan élnek.

A felső tagozatban az új struktúrára történő áttérés után az oktatási intézményeknek választaniuk kellett, hogy milyen szakirányú képzést folytatnak a jövőben. A szakosítás irányai lehetnek: fizika–matematika, természettudományi, társadalomtudományi, bölcsész vagy filológiai, technológiai, művészeti, testnevelési. A rendelet értelmében a szakiránynak megfelelően a felső tagozatban (10., 11., 12. osztályok) magasabb óraszámban tanulják a szakiránynak megfelelő tantárgyakat, ami a többi tárgy órászámainak csökkenését vonja magával. A szakosított oktatás bevezetésének realitása általában azon oktatási intézményekben valósulhat meg, ahol több párhuzamos osztály is működik. Miután a kisebbségi oktatási intézmények tanulói létszáma nem engedi meg az osztálybontást, ezért a legtöbb esetben nem működnek a szakosított tantervek, vagy ahol bevezették, ott az oktatási intézmények egyirányú választása nem nyújt lehetőséget azon diákok számára, akik képességeik szerint nem illenek az adott profilba.

2004-ben elfogadták az állami szabványokat az általános és a középfokú iskolák számára, ami egyfajta nemzeti alaptervet jelent. A minisztérium pályázatot hirdet a szabványnak megfelelő tantervek és tankönyvek megírására. Az 1991–2004 közötti időszakban általában egy tantárgy oktatására egy tankönyv, illetve tankönyvcsalád használata volt jellemző. A 90-es években az ország gazdasági helyzete miatt a tankönyvkiadás majdnem megszűnt. A minisztérium által fenntartott tankönyvkiadó csak a legszükségesebb kiadványokat, főleg az ukrán nyelv és irodalom, valamint Ukrajna történelmére vonatkozó tankönyvek kiadását tudta biztosítani, és így engedélyezte a korábbi években kiadott szovjet tankönyvek használatát. A 2004-es állami szabvány elfogadásakor a minisztérium a benyújtott pályázatok közül tantárgyanként egy tantervet fogadott el hivatalosnak, amely a későbbiekben alapja lett a szintén meghirdetett tankönyvírási pályázatnak. Ukrajnában az általános és középiskolák számára a tankönyvek ingyenesek, amit a diákok az iskolai könyvtárakból kölcsönözhetnek. A tankönyveket négyéves ciklusokban adják ki újra. A tankönyvírás pályázati alapon működik, az ukrán iskolák egy-két tankönyvcsaládból választhatnak. A kisebbségi magyar nyelvű könyveket a lemergi és a csernovci tankönyvkiadók fordítják kárpátaljai magyar szakemberek közreműködésével, annak függvényében, melyik nyeri a tendert. Jellemző, hogy különböző évfolyamokra más-más tankönyvcsalád könyveit pályázzák meg, ami zavart okoz az oktatásban, ráadásul fél/egy év késéssel jut el a tankönyv a magyar iskolákba.

Ami az oktatási intézmények infrastrukturális fejlesztését illeti, az utóbbi években előrelépés tapasztalható. A gazdasági fejlődés eredményeként a politikai aktorok felismerték a közoktatási intézményekben rejlő gazdasági lehetőségeket, és olyan infrastrukturális fejlesztéseket végeztek néhány év alatt, amire évtizedek óta nem volt példa. A munkácsi járási Csongoron és Szernyén befejeztek két olyan iskolaépületet, amelyet a KMPSZ közadakozásból és külföldi támogatók segítségével kezdett építeni a kilencvenes évek közepétől, mert már életveszélyessé váltak az addig használt épületek. Izsnyétén elkezdték építtetni, míg a többi településen megjavították a fűtési rendszert, áttértek a gázfűtésre. Az Ungvári járásban 2007–2008 folyamán mindegyik iskolában kicserélték a nyílászárókat, felújították, korszerűsítették a fűtési rendszert. Új iskolát

építettek Kisdobronyban, ami 5 millió (715000 EU) hrvnyás beruházás volt. A nagyszőlősi járási Verbőcön átalakították a korábbi kolhozirodát iskolává. Munkácson felújították a magyar iskola tetőszerkezetét. A Beregszászi járásban Beregújfalu kapott új iskolát, és elkezdtek építeni járási/megyei beruházásként a Beregszászi Magyar Gimnázium bővítését. A KMPSZ közreműködésével a svájci Pro Kárpátalja Alapítvány és az MVSZ támogatásával a kilencvenes évek végén, a nagy árvizek után felépült a Somi Általános Iskola, felújították a Viski Zeneiskolát, a Viski Középiskolát, a Huszti Általános Iskolát, a Nagyberegi Középiskola tornatermét, tető került a Szernyei Általános Iskolára, felújították az Izsnyétei Általános Iskolát. Magyarországi alapítványok és külföldi magánszemélyek adományai révén felépült a tiszújlaki magyar középiskola, a Péterfalvai Református Líceum kollégiuma, a Karácsfalvai Görög Katolikus Líceum épülete, felújították a Nagyberegi Református Líceum kollégiumát, felépült a Técsői Líceum épülete, amely a Técsői Református Egyház tulajdona. Az osztrák–magyar Egymásért Alapítvány támogatásával épült fel a Salánki Középiskola, a körösmezői magyar általános iskola. Ungváron 2008 decemberében átadták az Ungvári Dayka Gábor Középiskola új épületszárnyát, amelyet még a kilencvenes évek elején kezdtek építeni. A magyar iskola épületében kapott elhelyezést az Ungvári Drugeth Gimnázium. A gimnázium Petőfi téri épületét, amely Ungvár frekventált helyén, a belvárosban van, és jelentős magyar állami pénzeket javították meg a tetőszerkezetét, fűtési rendszerét, többszörösére növelve ezzel piaci értékét, a városi tanács előzetes terve szerint értékesíteni szeretnék. Ez a terv egyáltalán nem tekinthető kisebbségbarátnak, mivel a városban nincs magyar óvoda, és a magyar gimnáziumnak sincs kollégiuma, így nem tudja befogadni a járás diákjait, a városban a magyarok aránya olyan szintre csökkent, hogy veszélyezteti középtávon a gimnázium létét. Mind-egyik középfokú oktatási intézményt ellátták számítástechnikai szaktanteremmel, bekapcsolták az internethálózatba. Az általános iskolák informatikai fejlesztése folyamatban van, 2010-re tervezik a program lezárását. A nagyobb iskolákat iskolabusszal látták el, hogy a körzetükből minden diák eljusson az intézménybe.

Az intézmények módszertani ellátottságával kapcsolatban már nem ilyen pozitív a helyzet. A magyarországi szaklapok, szakkönyvek, de a szépirodalom sem jut el az iskolákba. A magyar iskolák számára készíthető szemléltetők nem jelentenek megfelelő piacot az ukrán cégek számára, így mindent saját kezűleg készítenek a pedagógusok (mint a múlt század elején), az ukrán állam a munkafüzeteket sem fordítja le.

Az intézmények fenntartása, a pedagógusok bérezése a kilencvenes évekhez képest konszolidálódott. 1997. szeptember 10-re még 340 millió (kb. 48,5 millió eurónyi) hrvnya volt a bérek elmaradása országos szinten. 2000. szeptember 1-re kifizették a bérelmaradásokat, bár az infláció következtében az összeg már csak a negyedét érte. Új rendszert alakítottak ki az intézmények finanszírozására. Az ukrán állam kvótarendszer alapján finanszírozza az oktatási intézményeket. Az oktatási minisztérium minden év szeptemberében a diáklétszámok alapján, a költségvetés függvényében intézménytípusonként határozza meg a következő év egy főre jutó költségvetési támogatását, amit viszont nem az iskolák kapnak közvetlenül a következő gazdasági évben, hanem a megyék. A megye aztán a járásnak továbbítja, és a járás oktatási osztályának közvetítésével történnek a kifizetések. Az iskolák nem rendelkeznek saját pénzügyi osztállyal, hanem a járási oktatási osztály könyvelőségén vehetik fel a béreket, valamint az intézmény fenntartásának más irányú költségeit, számláit is a járási oktatási osztály pénzügyi részlege egyenlíti ki. A költségvetés tervezetét minden naptári év decemberében fogadják el, így az oktatás finanszírozása nem tanévekre, hanem költségvetési évre szól. Az oktatási rendszer finanszírozására meghatározott támogatás a következő költségvetési tételekből áll: bérek, intézmények fenntartása, étkeztetés, rekonstrukció, új beruházások, tatarozás.

A bérek magukba foglalják a szakmai és technikai személyzet fizetését, az intézmények fenntartásának költségét, az elektromos energia- és fűtőszámlát, a víz- és csatornadíjat, a szemét elszállításának díját stb. Az étkeztetés a törvény által előírt egyszeri étkezés biztosítását jelenti az alsó tagozatos gyerekek számára. Új beruházások csak nagyon indokolt és kivételes esetben

kerülnek kifizetésre a tanügyi vezetés és a járási tanács jóváhagyása mellett. A kisebbségi oktatásra az ukrán állam nem irányoz elő külön költségvetési tételt. A pénzügyi fegyelem szigorú, főleg az oktatási rendszeren belül. Az állami és nem állami intézményekre egyaránt vonatkoznak a törvényi előírások, különösen, ami a bérszámfejtést és a kötelező adónemek időbeli utalását illeti. A munkáltatók felelőssége, hogy a felszámolt összegek után az alábbi arányokban utalja a megfelelő szervezethez az adót.

A munkáltatót terhelő költségek a felszámolt beralapból számítva: 33,2% – nyugdíjalap, 1,5% – szociális biztosítás, 1,3% – munkanélküli alap, 0,68% – balesetbiztosítás. A munkavállalót terhelő különböző átutalások: 15% – jövedelem utáni adó, 1–2% – a felszámolt összeg függvényében nyugdíjbiztosításként, 0,5–1% – a felszámolt összeg függvényében szociális biztosítás, 0,5% – munkanélküli alap. A gyermeknevelési támogatás munkáltatókat érintő adóterhe a minimálbér 32%-ának a 10%-a, ami a nyugdíjalapba kerül átutalás révén. Összességében a különböző járulékok mintegy 56%-ot tesznek ki.

A pedagógusbéreket a következő kategóriákra bontja: képesítés nélküli, középfokú pedagógiai végzettségű, felsőfokú pedagógiai végzettségű (pályakezdő), II. kategóriájú szakember, I. kategóriájú szakember, felsőfokú minősítéssel rendelkező szakember. 2005 óta a béreket egy egységes 25 fokozatú táblázat alapján számfejtik, ahol a szakmákat rangsorolva a minimálbérhoz igazítják. Ha emelkedik a minimálbér, akkor ezzel automatikusan minden más bérbesorolás is emelkedik. A pedagógusok a 8–12 pozícióba kerültek, ez az országban a státusukra is utal.

A pedagógusoknak 1–4. osztályban 18 órát (2006-ig 20 órát) kell tanítaniuk, 5–12. osztályban szintén 18 óra levezetése szükséges. Az alapbérhez pluszkiegészítés jár, amit sokszor a költségvetés függvényében fizetnek a minősítés alapján elnyerhető címekért: a „Vezető tanár” alapbérét 10%-kal, a „Pedagógus-módszerész” címért az alapbért 15%-kal növelik. Bérkiegészítést kapnak azok a pedagógusok, akik az oktatásban több mint 3 éve dolgoznak. A bérkiegészítés összege függ a gyakorlati évek számától: 3 év – az alapbér, 3–10 évig az alapbér 10%-a, 10–20 évig az alapbér 20%-a, 20 év fölött az alapbér 30%-a. Bérkiegészítés jár még az egyéb kötelező szaktevékenységért: osztályfőnöki pótlék (az 1–4. osztályban az alapbér 20%-a, az 5–12. osztályban az alapbér 25%-a), füzetjavítási pótlék (az 1–4. osztályban a letanított órák arányában 15%, idegennyelv órákért a letanított órák arányában 10%, magyar nyelv és irodalom, ukrán nyelv és irodalom órákért a letanított órák arányában 20%, matematika a letanított órák arányában 15%). Bérkiegészítés jár a laboratórium vezetéséért (az alapbér 10–15%-a), műhelyvezetésért (az alapbér 15–20%-a), gyakorlati földrészleg kezeléséért (az alapbér 10–15%-a), könyvvállomány kezeléséért (az alapbér 5–15%-a).

Az egyházi, alapítványi intézmények állami támogatásban nem részesülnek a 2009/2010-es tanévtől kezdve a 2004-ben elfogadott költségvetési törvény után.

Összefoglalva: *A magyar iskolák megtartása érdekében, az adott gazdasági, oktatáspolitikai helyzetben célszerű lenne kidolgozni egy kárpátaljai beiskolázási programot. Az új ukrán oktatáspolitikai irányvonalak figyelembevételével a kárpátaljai magyar értelmiségnevelés szempontjából célszerű lenne kidolgozni egy tehetséggondozó programot. Az állami gimnáziumok esetében el kell érni, hogy helyi erőből oldják meg azok megnyugtató elhelyezését, magyar állami támogatással az ott folyó szakmai munka eszközigényét, felszerelését bővíteni lehetne, valamint az ott folyó munka minőségbiztosítását segíteni.*

Elérni, hogy az ukrán állam biztosítsa megfelelő szinten az ukrán nyelv oktatásához szükséges módszertani eszközöket (tankönyv, szótár, csoportbontás ukrán órákon). Az ukrán nyelv oktatását a második nyelv oktatásának módszertana alapján kellene tanítani olyan tanároknak, akik ismerik a magyar nyelvet is, és a nyelvi különbségeket figyelembevevő oktatási koncepció, erre épülő tanterv, tankönyv alapján dolgoznának.

Miután nem biztosított a magyar tannyelvű általános és középiskolák számára a folyamatos és rendszeres magyar nyelvű tankönyvellátás, célszerű lenne létrehozni egy önálló magyar tankönyvkiadót Kárpátalján, akár vegyes vállalként, melynek feladata lenne magyar

nyelven megjelentetni az Ukrán Oktatási és Tudományos Minisztérium által elfogadott, az ukrán tankönyvpiacon forgalomba lévő, a kárpátaljai magyar pedagógusok által kiválasztott tankönyveket a magyar iskolák számára.

Az ukrainai alapítványi oktatási intézményekben tanuló diákok ukrán adófizető állampolgárok gyermekei, ezért biztosítani kellene ezen oktatási intézmények számára az alapműködéshez szükséges normatív támogatást. A normatív támogatás folyósítását az is indokolja, hogy az ukrán állam a nem állami alapítású bármilyen szintű oktatási intézmények működési engedélyét nagyon kemény előírásokhoz köti: az oktatás szerkezetére, tartalmára vonatkozó állami szabványt kell követni, és csak minimális eltérést engedélyez. Az alkalmazottak esetében is előírja a bérezésre vonatkozó hatályos törvények betartását. Az adott intézmények fenntartásának racionalizálása érdekében célszerű lenne növelni a hallgatói létszámot, hogy intézményenként és évfolyamonként legalább két-három párhuzamos osztályt indíthassanak, így csökkenne az egy főre eső működési költség, lehetőség nyílna a hallgatók érdeklődésének megfelelő szakosításra, mindegyik intézményben önálló szaktanári testület jöhetne létre.

2.2.3. A kárpátaljai magyar szórványok oktatási helyzete

Kárpátalján a magyarság szórvány alatt a Tisza, Latorca, Ung, Borzsa folyók felső folyásának környékén élő magyarokat érti, bár ebbe a kategóriába sorolhatók a városok: Ungvár Munkács, Técső, Nagyszőlős, Aknaszlatina, Szolyva, valamint az ugocsai, ungvideki, beregvideki tömbmagyarság nyelvhatárán elhelyezkedő települések: Királyháza, Fancsika, Mátyfalva, Tekeháza, Feketeardó, Koncháza, Ördarma, Bakos stb.

A nagyobb településeken, ahol a háború után a magyarság még kellő pozíciókkal rendelkezett (Munkács, Ungvár, Nagyszőlős, Técső, Aknaszlatina), illetve a nyelvszigeteken (Beregrákos, Visk), ahol a településeken külön utcákban, negyedekben éltek a magyarok, külön csoportként tartják számon őket a régióban, mert sem ők maguk, sem a kárpátaljai magyarok hosszú ideig nem szórványként határozták meg helyzetüket. Ezeken a településeken működnek magyar iskolák.

Azokon a településeken, ahol nem sikerült megőrizni az intézményes anyanyelvű oktatást, az anyanyelvhasználat színtere a család és a templom lett. Identitásuk erősen vallási kötődésű, és így kapcsolódik az anyanyelvhasználatukhoz. A magyar nyelv számukra az Isten nyelve, ezen a nyelven imádkoznak, beszélnek egymással a templomban, a vallási ünnepeken. A templomban egymás között magyarul beszélnek a gyerekek is, de az udvaron már áttérnek az ukránra. Magyarul nem káromkodnak, azt „szovjetül” teszik, ahogy ők mondják. A nyelvcsere előrehaladott stádiumban van. A nagyszülők még megtanítják imádkozni unokáikat magyarul, de már ők is inkább ukránul szólnak hozzájuk, különösen közterületen (Punyó 1999).

A magyar nyelv iránti érdeklődés és a tanulás első formái ezeken a településeken a nyolcvanas évek végén jöttek létre. A nagymamák teadélutánokon kezdtek foglalkozni unokáikkal. Magyar népi játékokra, versekre, mondókákra tanították őket, amit az igények alapján intézményesítettek. 1992-től lehetőség nyílt az iskolákban a fakultatív anyanyelvi oktatás bevezetésére. A szabadabb légkörnek is köszönhető, hogy olyan területeken, ahol 1944 után nem szervezetek magyar tannyelvű óvodákat, iskolákat, a szülők kérésére önálló magyar osztályok indultak: Huszt, Rahó, Körösmező, Szolyva, Gyertyánliget. A magyar nyelv státusa, presztízse a határ átjárhatóságával ekkor megnőtt, így nagy lelkesedéssel még azok is beíraták a gyerekeiket magyar iskolába, akiknek nem voltak magyar gyökereik. 1997-től a Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola diákjai nyári szakmai gyakorlatukat szórványvidéken töltik, ahol napközis foglalkozásokat szerveznek a helyi közösség által biztosított körülmények között.

A gazdasági helyzet romlásakor a fakultációkat az iskolákban megszüntették. A KMPSZ, a folytonosság biztosítása érdekében, anyaországi pályázatokon nyert támogatások révén vasárnapi iskolákként működtette tovább a csoportokat, melyek lényegüket tekintve intézményesült „nagymama-klubok”, ahol eleinte azokat a játékokat, népdalokat, meséket sajátítják el, amelyeket

a tömbben élők otthon, az utcán, a szomszédságban játék közben egymástól tanulnak. Az ukrán állam bár jogilag ismeri a vasárnapi iskola intézményét, egyelőre ezt a tevékenységet anyagilag nem támogatja.

A kialakult oktatási formákat tekintve a körzethez tartozó magyarok által is lakott településeket a magyar nyelvű/nyelvi oktatást tekintve három jól elkülöníthető csoportra oszthatjuk.

Az elsőbe azok a települések tartoznak, ahol megőrizték az intézményes anyanyelvű oktatást (Visk, Técső, Aknaszlatina). Ezekben a településeken az anyanyelvű/anyanyelvi oktatás megőrzése nem a konzerválásban, hanem a fejlődésben rejlik. A továbblépési lehetőségeket a helyi lokális elitnek az iskolákat irányítókkal közösen kellene keresni, és olyan válaszokat találni, amelyek a közösségek, és így az azokat alkotó egyének számára megfelelőek lennének, megfelelnek az adott kor kihívásainak. Ilyen válasz lehet a minőségi oktatás, ahol például nagy teret és lehetőséget szentelnek a nyelvi-kommunikációs oktatásnak, főleg a regionális nyelvnek és az idegen nyelvnek, akár úgy is, hogy sajátos egyéni, a hivatalostól eltérő, de a helyi sajátosságokat figyelembe vevő és eredményes programok bevezetését vállalják, a magyar nyelvi közeg megteremtése érdekében perspektivikusnak tűnik az egész napos oktatás bevezetése. Másik vagy inkább az előbbivel párhuzamosan alkalmazható helyi program lehet az informatika széles körű elsajátítása. A Técsői Líceumnak a szerepe és felelőssége az adott térségen belül nagyobb, mint a másik három intézményé, mert vállallnia kellene azt az integráló szerepet, amelyek valaha a megyeszékhelyek kulturális közigazgatási szervezőközpontjaira hárultak, vagyis, amit Máramarossziget iskolái mint kulturális centrum betöltöttek évszázadokon át. Ennek az intézménynek, amely ugyan magát reformátusnak tartja, nyitnia kellene a térségben a katolikusok irányába, akik a kisebbségek között ezen a vidéken a többségi csoportot jelentik. A szórványok megszólítására sajátos, egyedi programok kidolgozására lenne szükség intézményi szinten.

A második csoportba azon települések tartoznak, ahol az elmúlt évtizedben a helyi civilek aktivitásának köszönhetően anyanyelvű iskolákat alapítottak, melyekben a kutatásaink szerint éppen a krízis jelei mutatkoznak (évente egyre kevesebb a beiskolázott tanulók száma). Ilyen Huszt, Rahó, Körösmező, esetleg Gyertyánliget. Ezeket az intézményeket először önállósítani kellene, hogy az intézmény rejtett tanterve megfeleljen a kijelölt céloknak, az iskola szellemiségében a magyar kultúrát tükrözze. Viszont figyelembe véve a kutatás során szerzett tapasztalatainkat, hogy a településeken élő szórványmagyarok a nyelvcseré határán vannak, célszerűbb lenne az elemi osztályok után átirányításos nyelvi oktatási programot alkalmazni, ahol az évfolyamokon bejövő új tantárgyakat ukránul oktatnák kétnyelvű tanárok, akik magyarul is megfogalmaznák egy-egy téma anyagát. Az identitásalakító tárgyakat továbbra is magyarul tanítanák főtárgyként, vagy az óraterv adta lehetőséget kihasználva az invariatív szabadórak keretén belül (magyar nyelv és irodalom, magyarság története, magyarság földrajza, ének–zene, művészettörténet, technika, népismeret, néprajz, népművészet stb.). Ezen intézményekben is fontos lenne az idegen nyelvi és informatikai szakosodás bevezetése, mely minőségi oktatással párosulna az egész napos iskola. Rahón, ahol nincs magyar óvoda, sem óvodai csoport, célszerű lenne szervezni vagy bevezetni a kétnyelvű oktatást (az egyik nevelő csak ukránul, a másik csak magyarul foglalkozik, beszél a gyerekekkel).

A harmadik csoportba kerülnek azok a települések, ahol a magyar oktatást óvodai szinten és vasárnapi iskolákban tudták megszervezni, vagy egyáltalán nincs semmilyen intézményesült oktatás. Ezen csoportba sorolható Tiszabogdány, Nagybocksó, Terebesfejérpatak, Taracköz, Kerekhegy, Bustyaháza. A települések óvodáiban a kétnyelvű oktatás bevezetése lenne célszerű (az egyik nevelő csak ukránul, a másik csak magyarul foglalkozik, beszél a gyerekekkel). Ezekben a helyeken a magyar mint kötelező tantárgy bevezetését lehetne kezdeményezni igény szerint, esetleg a szabadon választható órák keretén belül (népismeret, magyarságismeret, népművészet, magyar történelem). Ahol működik óvoda, ott elemi iskolát is lehetne kezdeményezni.

Összefoglalva: *A kárpátaljai szórványmagyarok anyanyelvű/anyanyelvi oktatása sokrétű és sokféleképpen alakult, így nem lehet egységes, továbblépési megoldásokat találni számukra. Minden település egy eset, egy saját útkeresés, sajátos helyzet és sajátos továbblépési lehetőséget*

keres, amely egy többváltozós matematikai egyenlethez hasonlít, s amelynek megoldása csak bizonyos feltételek mellett lesz igaz, és ha a feltételek közül valamely nem teljesül, akkor már más megoldást kell keresni. A magyar nyelvű/nyelvi oktatás helyzetének stabilizálása, az évenkénti kis harcok megszüntetése érdekében célszerű lenne ezeken a településeken intézményesíteni az anyanyelvű oktatást valamilyen formában, legalább elemi iskolai szinten. A továbbtanulásukat a helyi ukrán középiskolában vagy a bentlakásos liceumokban, gimnáziumokban folytathatnák. Minden program eredményes megvalósulásának alapzálaga a megfelelő szakemberek megtalálása, illetve olyan vezetők, akik az ügy elkötelezett hívei és hitelesen tudják képviselni azt a célcsoportok irányába és a hivataloknál is.

2.3. Felsőoktatás, szakképzés

2.3.1. A szakképzés rendszere a régióban

A szakképzés Ukrajnában az általános iskola elvégzése után, külön oktatási intézményekben, a középiskolákban a szakosított, profil szerinti képzés keretén belül folyik, de részben a felsőoktatáshoz is kapcsolódik, annak I–II. fokozataként. A szakképzési törvényben 18 oktatási intézménytípust sorolnak fel, melyek keretein belül a szakképzés megvalósulhat. Ezen intézménytípusok között olyanok is szerepelnek, melyek a továbbképzéseket szervezik, vagy azok a nagyrészt piaci alapon működő oktatási központok, ahol a különböző típusú és kategóriájú gépkocsi- és gépjárművezetői jogosítványhoz szükséges elméleti felkészítést biztosítják. A törvény szerint ezek az oktatási központoknak nevezett intézmények szerepelnek a szakképzési hierarchia legalsó fokán, amit a középiskolák rendszeréhez tartozó, részben annak irányítási szervei által felügyelt „tankombinátoknak” hívott szakképző iskolák hálózata követ, ami sajátos képződmény. A szovjet rendszer hozta létre ezeket a szakképzési intézményeket az általános középiskolák keretén belül, amelyet részben, és helyenként meghagyott az ukrán oktatási rendszer is. A járáásokban kistérségenként (3–6 iskola számára) létrehozták az úgynevezett „iskolaközi tankombinátok” rendszerét. A rendszer alapját képező koncepció lényege, hogy mindegyik érettségiző úgy fejezze be az iskolát, hogy rendelkezzen valamilyen szakmával. Az óratervet úgy állították/állítják össze, hogy a kötelező órák fölötti, a diákok által szabadon választható tárgyakra fordítható órákat átcsoportosították/átcsoportosítják a szakmák oktatására. A „tankombinátoknak” nincsenek állandó diákjaik, hanem a hét egy napján a körzet iskoláinak felső tagozatos diákjai tanultak/tanulnak az intézményekben szakmát. Az osztatlan rendszerű középiskolák felső tagozatos, 10–11. osztályos tanulói 4 napot saját iskolájukban tanulnak, egyet a szakképzési „tankombinátban”. A „tankombinátok” képzési kínálata szűkös, általában két-három szakmát oktatnak a diákoknak (pl. traktorvezetést, mezőgazdasági alapismereteket, szabásmunkát, tehergépkocsi-vezetést, esztétikát, gépi fejtést stb.). Az intézmények felszereltsége és az ott dolgozó pedagógusok, mesterek képzettsége nagyon változó, sok esetben ideiglenes, átmeneti épületekben oktatnak, esetlegesen kiválasztott tanárok tanítottak átképzés után. A legtöbb „tankombinát” nem volt akkreditált – napjainkban is vannak ilyen intézmények –, így a diákok ezekben az iskolákban nem kaptak államilag elismert szakképzési bizonyítványt, csak az iskola tanúsítványát vehették át. A szakválasztás szűk keresztmetszete miatt, a kiadott okirat nem segíti a munkába állásukat. Azok a diákok, akik a felső tagozat után szerették volna folytatni tanulmányaikat, ezt a napot eltékoztolt időnek látták, mert az ő szellemi igényeiket nem elégítette ki az ott folyó munka, kényszerpályának tartották a rájuk erőszakolt szakválasztást, elvonta idejüket és energiájukat az egyetemi felkészüléstől, miután a szaktárgyakra fordítható óraszám rovására történt a szakképzés. Ez a képzés ilyen formában egyfajta fából vaskarika. A magyarok által lakott területek közül még működik ilyen „tankombinát” Visken, Aknaszlatinán, Péterfalván stb.

Az európai értelemben vett szakképzés Ukrajnában az általános iskola elvégzése után kezdődik, és részben a felsőoktatáshoz kapcsolódik. Az általános iskola elvégzése után a gyerekek továbbtanulhatnak a szakközépiskolákban, és itt szakmát tanulhatnak, érettségizhetnek, de továbbtanulhatnak a szovjet rendszerben technikumoknak nevezett, napjainkban college névvel illetett

felsőoktatási intézményekben is, amelyek már egy alapidiplomát adnak, amivel a végzősök elhelyezkedhetnek a munkaerőpiacon a szakiránynak megfelelően vagy a szakiránynak megfelelő BSC-képzésben vehetnek részt, ha folytatni szeretnék tanulmányaikat. Ezen intézményeket Ukrajnában a felsőoktatás rendszeréhez csatolták, amelynek négy szintjét határozták meg mint annak legalsó, I. fokozatú intézménytípusát. Azon oktatási intézmények, melyek a középfokú szinthez tartoznak, de bizonyos szakokat akkreditáltak a „molodszij szpecialiszt”¹⁸ („ifjú szakember”) szinten, részben a felsőoktatás is számon tartja, annak részét is képezhetik (Lásd. 1. ábra). A korábban középszinthez tartozó és a szakminisztériumok által felügyelt technikumok most college-ként működnek és szakirányú, úgynevezett „molodszij szpecialiszt” oklevelek kiadására jogosultak, aminek nincs európai megfelelője. A II. fokozatú felsőoktatási intézményekhez tartoznak azok az intézmények, amelyek jogot szereztek arra, hogy a „molodszij szpecialiszt” diploma mellett a „bakalavr” vagyis az európai értelemben vett „baccalaureatusi” diplomával bocsáthatják ki végzőseiket. A III. fokozatú felsőoktatási intézmények a magyarországi főiskoláknak felelnek meg, melyek a „baccalaureatusi” diploma mellett kiadhatnak magasabb szintű oklevelet is, ha kezdeményezik, és a kötelező akkreditáció során megfelelnek az előírásoknak. Ukrajnában két egyetemi szintű diplomát ismernek el: a „Szpecisliszt”¹⁹ („Szakember”), valamint a „Magiszter”. A „Magiszter” diploma a klasszikus európai értelemben vett, a tudományok művelésére felkészítő teljes egyetemi képzést igazoló oklevél, vagyis a master fokozat. A „Szpecialiszt”, olyan egyetemi szintű oklevél, amely inkább szakmai képzést nyújt, például pedagógiát stb. A „magiszteri” és „szpecialiszt” fokozatok kiadására főleg az egyetemek jogosultak, amelyek a felsőoktatási rendszer III–IV. fokozatát jelentik. A IV. fokozatú intézmények doktori iskolával is rendelkeznek. Az I–II. fokozatú felsőoktatási intézmények működhetnek a klasszikus egyetemek, főiskolák alegységeként is. A szakirányú-technikai képzés beemelése a felsőoktatásba Ukrajnát statisztikailag felzárkóztatta – a felsőoktatásban tanulók aránya szempontjából – az európai országokhoz.

Az 1994–1996 közötti időszakban az önálló független állam értelmiségi rétegének kinevelése érdekében prioritásként kezelték a felsőoktatás fejlődését, és engedélyezték a különböző típusú (municipális, alapítványi, magán) intézmények indítását. Míg az ország lakossága a függetlenség óta eltelt időszakban mintegy hat millióval csökkent, addig a felsőoktatásban tanulók száma majdnem kétszeresére nőtt. 1999-ben tízezer lakosra számítva 360-an tanultak a felsőoktatásban, a 2009-es évben ez a mutató 599 fő volt. Jelentősen nőtt a klasszikus III–IV. fokozatú intézményekben tanulók aránya (tízezer lakosra számítva 1999–2008 között 259 főről 512 főre nőtt), csökkent az I–II. fokozatú intézmények hallgatóinak száma (ebben az időszakban 101 főről 87-re). Az 1999 és 2003 közötti időszakban a felsőoktatási intézmények száma jelentős növekedést mutat (971-ről 1009-re nőtt), majd jelentős mértékben csökkent, és 2008-ban 881 intézményt tart számon a minisztérium. Integrációk révén 30 intézménnyel csökkentették az I–II. fokozatú felsőoktatási intézmények számát. A III–IV. fokozatú felsőoktatási intézmények száma viszont 40-nel növekedett, és a 2008–2009-es tanévben 353 lett. A felsőoktatási intézmények további csökkenése várható, miután 2010-ig eleget kell tenni a bolognai kötelezettségeknek. Ukrajnában, a 46 milliós országban, arányaiban többszöröse a felsőoktatási intézmények száma, mint Európa fejlett országaiban. Az intézményhálózat karcsúsítását az is indokolja, hogy jelentősen csökkent a tanulói létszám az általános és középiskolákban egyaránt. Míg 1999-ben 737 ezren végeztek az általános iskolák kibocsátó 9. osztályában, addig 2009-ben mindössze 535 ezren. Egyelőre kisebb csökkenés tapasztalható az érettségizők körében (1999-ben 434 ezren érettségiztek, míg 2009-ben 395 ezren), de figyelembe kell venni, hogy a tizenkét éves középiskolai képzésre történt áttérés miatt 2011-ben nem lesz érettségiző évfolyam az országban.

Az országoshoz hasonló tendenciákat figyelhetünk meg Kárpátalja szakképzési/felsőoktatási rendszerének alakulásában. Kárpátalja 14 közigazgatási egységében 56 különböző típusú és

¹⁸ A „molodszij szpecialiszt” fordításban ifjú szakembert jelent.

¹⁹ A „szpecialiszt” fordítása szakember.

fokozatú szakképző intézmény működik. A kárpátaljai szakképzési intézményekbe évente felvehető hallgatók engedélyezett beiskolázási száma 15 245 fő, de ebből 5 855 hely a különböző kategóriájú gépjárművezetői képzéseket jelenti. Még így is úgy tűnik, hogy a terület a szakképzés fellegvára, amit nem igazolnak az egyéb mutatók, például a gazdaság helyzete, a munkanélküliség.

A hagyományos szakképzésnek számító szakiskolák hálózata is relatíve fejlettnak mondható, melyekre az alapiskola (9. osztály) elvégzése után, általában felvételi vizsga nélkül lehet jelentkezni. Az érettségi után is felvesznek hallgatókat a második évfolyamra, miután nekik beszámíthatják az általános ismereti tárgyakat. Az intézményekben tanuló diákok tandíjat nem fizetnek. Az intézmények állami fenntartásúak, tervben van azok átadása a megyéknek, de miután ez jelentősen megterhelné a megyék költségvetését, ezért egyelőre igyekeznek elhárítani ezt a lehetőséget. A szakképzési törvény szerint külföldi cégekkel közös vállalként is alapítható, és külföldiek által is mint magánintézmény.

A kárpátaljai szakképző intézmények képzési kínálata az alábbi:

- *Gépészeti és műszerész szakirányban:* esztergályos, marós, szerszámgépkezelő, számítógépes vezérlésű szerszámgépkezelő, rádió- és tv-szerelő, villamossági gépszerelő, autószerelő, karosszérialakatos, gépjárművezető, magasfeszültségű villamosszerelő
- *Építészeti szakirányban:* hegesztő, villanyszerelő, villamossági gépszerelő, szobafestő-mázoló, vakolómunkás, vízvezeték-szerelő, épületsztalos, ács, felületburkoló, gipszkartonszerelő, műbútorasztalos, faesztergályos, kőműves
- *Mezőgazdasági szakirányban:* mezőgazdasági képező, traktorista, mezőgazdasági gépszerelő, erdész, favágó, vadőr
- *Könnyűipari és élelmiszeripari szakirányban:* szakács, cukrász, pék, varró, himző, felszolgáló, báros, pultos, varrógépkezelő, elárúsító
- *Szolgáltatási szakirányban:* szabász, fodrász, varró, manikűrös, pedikűrös
- *Egyéb szakterületen:* turistaszervező, népművészeti fafaragó, ügyintéző, számítógépkezelő, pénztáros, titkár-ügyintéző, adminisztrátor, számítógépes szövegszerkesztő, számítógépes tördelő, könyvelési adatregisztráló, recepciós, gázkazánkezelő, tűzoltó.

Az oktatási rendszer kusza állapotát jól illusztrálja, hogy számos átfedést tapasztalunk a felsőoktatási rendszer részeként is besorolt intézményekkel, például mindkét listán szerepelnek az alábbi intézmények: Munkácsi 3. Sz. Felsőfokú Szakiskola, Nagyszőlősi 34. Számú Felsőfokú Szakiskola, Ungvári Felsőfokú Kereskedelmi és Élelmiszeripari Szakiskola.

Tekintsük át, mely intézmények rendelkeznek Kárpátalján magyar programmal, hiszen azok a diákok, akik a szakképzést célozzák meg, még nehezebben boldogulnak az államnyelvvel, mint azon diáktársaik, akik a klasszikus felsőoktatás rendszerébe törekednek.

Az intézmények közül a Beregszászi Szolgáltatási Líceumnak az 1980-as évek végétől kezdve volt magyar programja, de a 2006-ban kimenő rendszerben megszüntették azokat. A magyar program azt jelentette, hogy az általános ismereti tárgyakat magyar nyelven tanulták, a szaktárgyakat többségében ukránul, de a mesterek általában tudtak magyarul is, így a diákok jobban elsajátíthatták a szakmát. Az alábbi szakokon és beiskolázási számokra vonatkozó engedéllyel rendelkezik az intézmény: báros (30 fő), cukrász (30 fő), szabász (30 fő), szakács (30 fő), szobafestő (30 fő), vízvezeték-szerelő (30 fő), pincér (30 fő), pék (30 fő), kőműves (30 fő). Az intézményben a tanulmányi idő az általános iskola után 3 év, míg érettségi után 1 év. A szakközépiskolákba nincs felvételi vizsga, a jelentkezőket az általános iskolai vagy a középiskolai bizonyítványok érdemjegyei alapján veszik fel. A szakképzési törvény értelmében azok a külföldi állampolgárok és hontalanok, akik legálisan tartózkodnak Ukrajnában, az ukrán állampolgárokkal egyenlő jogokkal rendelkeznek a szakképzés terén. Azok, akik nem rendelkeznek tartózkodási engedéllyel, kötelesek a tanulmányi költségeket megfizetni (Szakképzési törvény, 5. cikkely). A szakképzésben a tanév féléves szemeszterek szerinti bontásban szervezi a munkát. A tanterveket központilag hagyják jóvá, a szakmai gyakorlatot a diákok a kijelölt befogadó vállalatoknál végzik, az utóbbi években engedélyezik a gyakorlat lebonyolítását önálló szervezésben egyeztetés alapján.

Makkosjánosiban, Beregszásztól három kilométerre működött egy iskolaközi „tankonbinát”, melynek az épületében 1996-ban mezőgazdasági líceumot nyitott a járási oktatási hivatal, de az intézményt csak 2004-ben akkreditálták, addig középiskolai érettségi bizonyítványt adott ki. Az intézményben szabás-varrás, személy- és tehergépkocsi-vezetést, traktorvezetést-karbantartást tanulhatnak. Az akkreditálás miatt is alacsony a hallgatói létszám: 2005-ben négy évfolyamon 69 diák tanult.²⁰ 2008-tól kezdve a Szülőföld Alap támogatásával bővítik az intézmény infrastruktúráját, hogy létrehozzanak egy új intézményt, amit „mesterképző akadémiának” neveznek a médiában. A leendő intézmény jogi státusáról, ott tanulható szakokról, illetve szerezhető képesítésekről nem sok információ jut el a lakossághoz. Az újságokban megjelent hírek szerint kollégiumot, sporttermet építenek, bővítik az épületet, ahol számítógépezelő, titkár/titkárnök, szállodai alkalmazott képzéssel kívánják majd bővíteni a kínálatot. Az adott szakok akkreditálásáról nem jelentek meg hírek, így egyelőre egy ukrán állami intézmény infrastrukturális bővítése történik magyarországi állami támogatással, miközben az engedéllyel rendelkező beregszászi szaklíceum magyar programját az ukrán állam megszüntette.²¹

Összefoglalva: *A kárpátaljai magyar nyelvű/magyar nyelvi oktatási rendszer leggyengébb láncszeme a szakképzés. Célszerű lenne bővíteni az állami szakközépiskolákban az anyanyelvű csoportok számát, hogy minél több szakirányban indítsanak olyan csoportokat, ahol legalább az általános ismereti tárgyakat magyarul, míg a szakmát két nyelven tanulhatnák a kárpátaljai diákok. Ennek érdekében a kárpátaljai kisebbségi szervezetek kezdeményezőként léphetnének fel, míg az anyaország erkölcsi-politikai, szakmai támogatásával segíthetné a folyamatot. A meglévő anyanyelvű/anyanyelvi szakképzési programokat jó lenne megerősíteni a pedagógusok szakirányú, szaknyelvi, szakmai továbbképzése, a hallgatók szakmai gyakorlatának anyaországi biztosítása révén.*

2.3.2. A felsőfokú képzés rendszeréhez tartozó intézményhálózat a területen

A régióban a szovjet rendszerig a legmagasabb fokozatú intézmény a görög katolikus szeminárium volt. 1945-ben a szeminárium az ungvári gimnáziumok és a tanítóképző épületeiben létrehozták az Ungvári Állami Egyetemet. A tanárokat a Szovjetunió belső területeiről vezényelték a vidékre, akiknek lakást biztosítottak. A magyarok az orosz nyelv ismeretének hiánya miatt nem folytatták tanulmányaikat felsőoktatási intézményekben. A továbbtanulás lehetőségét az is korlátozta, hogy a szovjet rendszer első évtizedeiben elsősorban a politikai hovatartozás számított, mintsem a tudásszint, a magyarok pedig „bűnös nemzetként”²² hátrányos helyzetbe kerültek. Az egyetemnek 1963-ig, a magyar szak beindításáig nem volt semmilyen magyar programja. Ungváron 1950–1954 között a volt tanítóképzőben működött egy főiskola, ahol magyar nyelv és irodalom szakos tanárokat is képeztek, és a magyar iskolákban tapasztalható tanítóihiány csökkentése érdekében egyéves tanítóképzőt is szerveztek. A tanárképző felszámolása után a diákokat átírták az Ungvári Állami Egyetemre. A magyar szakosokat az orosz szakra vették át, ahol még 1956-ig magyar nyelvet és irodalmat is tanulhattak. A hetvenes évek beadványainak köszönhetően a magyar iskolákban érettségizhettek magyar nyelven, és magyar nyelvből felvételizhettek az Ungvári Állami Egyetemre. Főleg a természettudományi, a kevés nyelvi kommunikációt igénylő szakokra nyertek felvételt.

²⁰ Forrás: Kárpátinfo hetilap.

<http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:BOOzpAdfy84J:www.karpatinfo.net/article14351.html+makkosji%C3%A1nosi+mez%C5%91gazdas%C3%A1gi+I%C3%ADceum&cd=5&hl=hu&ct=clnk&gl=hu>

²¹ 2007–2009 között a Szülőföld Alap a Makkosjánosi Mesterképző Akadémia építkezésére mintegy 60 millió HUF-ot ítelt meg. Az intézmény az UMSZS egyik nagy projektje. www.szulofold.hu, <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:rPcOtj2qNOEJ:www.magyarso.rs/fex.page:2008-09>

²² Kárpátalján 1944. november 26-án Munkácsan a kommunisták kezdeményezésére népgyűlést hívtak össze, ahol olyan határozatot fogadtak el, hogy kéri a terület Szovjetunióhoz történő csatolását, illetve kimondták, hogy az ukrán és a magyar nép örökös ellenségek. Ez volt a jogalapja annak, hogy a Szovjetunióhoz csatolják a területet. A magyar lakosoknak ebbe nem volt beleszólásuk, mivel 1944 novemberében már a teljes férfilakosságot, a 18–50 év közöttieket „málenkij robotra” előbb a szolyvai gyűjtőtáborba, onnét a Gulagra vitték.

A függetlenség utáni első években, a kilencvenes évek derekáig, a régióban is megfigyelhető a felsőoktatási intézmények expanziója. A szovjet rendszer technikumait, szakképző iskoláinak egy részét beemelték a négy fokozatúvá átalakított felsőoktatás rendszerébe annak I. és II. fokozatú intézményeként. A városok lokális elitje is igyekezett a városok és saját presztízszük növelése érdekében főiskolákat, egyetemeket létrehozni. Az intézmények létrehozásának általánosan elterjedt gyakorlata volt, hogy valamely egyetem kihelyezett tagozataként kezdték meg tevékenységüket egy-egy városban, majd az első kibocsátás után önállósodtak és váltak teljes jogú felsőoktatási intézménnyé. Kárpátalján, ebben az időszakban, a létrejött intézményeknek nem mindegyike bizonyult életképesnek, így a továbbiakban azon intézményekre fogunk kitérni, melyek napjainkig megtartották státusukat.

Először tekintsük át az I. és II. fokozatú felsőoktatási intézményhálózat helyzetét Kárpátalján. Ezekbe az intézményekbe általános iskolai (9. osztály) képesítéssel lehet felvételt nyerni az intézmény által előírt tárgyakból tett vizsgák alapján. A tanulmányi idő egy-két évvel hosszabb, mint az érettségit adó középiskolákban, elvégzésük után a diákok középszintű oklevelet kapnak, amely egyúttal érettségit is jelent, így tanulmányaikat a főiskolák szakirányú képzéseinek második évfolyamán folytathatják. A régió sajátosságait többé-kevésbé figyelembe vevő képzési kínálat alakult ki a területen. Az Ukrán Oktatási és Tudományos Minisztérium honlapján²³ 21 állami és 6 nem állami I–IV. fokozatú felsőoktatási intézményt tartanak nyilván. Az intézmények közül 5 intézmény továbbképzéssel és átképzéssel foglalkozó állami intézet. A klasszikus egyetemek-főiskolák (III–IV. fokozatú intézmények) közé sorolható 4 állami és 2 alapítványi vagy magán intézmény. A négy állami egyetem rendelkezik I–II. fokozatú alegységgel, úgynevezett college-dzsel, ukránul kollidzsál.

Az önálló és egyetemi részlegként működő 19 (15 állami, 4 alapítványi vagy magán) I–II. fokozatú intézmény között található mezőgazdasági, állatfelcseri, erdészeti, egészségügyi, kereskedelmi, vendéglátóipari, képzőművészeti, zeneművészeti, közművelődési, gépészeti, technikai és pedagógiai. Azon intézmények diákjai, akik a klasszikus főiskolák és egyetemek alegységeiként működő iskolákba nyertek felvételt, tanulmányaikat automatikusan folytathatják felsőfokon, nem kell emelt szintű érettségit tenniük, csak abban az esetben, ha nem az elkezdett szakiránynak megfelelően szeretnék tanulmányaikat folytatni. Néhány I–II. fokozatú felsőoktatási intézménynek van magyar programja. Általában ez azt jelenti, hogy az érettségi követelménynek megfelelő általános ismereti tárgyakat magyarul tanulhatják, ha az intézményen belül van olyan tanár, aki vállalja a tantárgy oktatását magyarul.

A Kárpátalján működő I–II. fokozatú felsőoktatási intézmények közül a Munkácsi Tanítóképzőben, a Beregszászi Egészségügyi College-ben, az Ungvári Közművelődési College-ben, a Munkácsi Mezőgazdasági College-ben folyik magyar nyelvű oktatás is.

Az intézmények közül a legrégebbi, magyar csoportokat is működtető intézet a Munkácsi Tanítóképző, amely előbb Huszton működött, majd gyakorlóiskola híján 1950-ben áthelyezték Munkácsra. Az Ungvári Állami Egyetem magyar tanszékének megalakításáig ez volt az egyetlen magyar nyelvű továbbtanulási lehetőség Kárpátalján a magyar általános iskolában végzetek számára. A tanítóképzőben tanítói, óvónői és zenepedagógus szak működik. Az intézményben évente egy magyar csoportot vesznek fel tanítói szakra. A felvehető hallgatói létszám általában 25 fő. A tanítóképző a Munkácsi Humán-Pedagógia Főiskola részeként működött 2008-ig. Ekkor egyesítették a főiskolát a Munkácsi Technológiai Főiskolával, létrehozva a Munkácsi Egyetemet, így azóta a Munkácsi Egyetem alegysége. A végzős hallgatók „molodszij szpecialiszt” diplomát kaphatnak, majd folytathatják tanulmányaikat főiskolai és egyetemi szinten.

Az Ungvári Közművelődési College-et mint Közművelődési Szakiskolát a szovjet rendszer első éveiben nyitották Huszton, majd 1985-ben vitték át Ungvárra. Az intézményben tanulható

²³ www.mon.gov.ua

szakok: karmester, koreográfus, népzene, fúvószene, rendezői, könyvtáros. 1990 óta van magyar programja, ahol népművelőket képeznek. A könyvtárosi szakon kívül, ahová érettségi után lehet jelentkezni, mindegyikre a 9. osztály után nyerhetnek felvételt a jelentkezők, illetve érettségivel a 2. évfolyamra iskolázzák be a felvételt nyert hallgatókat. A zenei képzésre alapkövetelmény az alapfokú zeneiskolai bizonyítvány is. Évente egy magyar csoportot indítanak.

A Beregszászi Egészségügyi College, ahogy a nép hívja, a felcseriskola, a magyarok körében a régió egyik legnépszerűbb intézménye. Kárpátalja három egészségügyi intézménye közül ez 1945 óta működik a városban. Az intézményben ápolónői, felcseri, szülésznői, gyógyszerészi képesítést lehet szerezni. A szülésznői szakra érettségi után lehet felvételt nyerni, a többire az általános iskola 9. osztálya után. Magyar tagozata egyedül a felcser szaknak van, annak ellenére, hogy a diákok többsége magyar. A magyar tagozatot 1993-ban indították a KMPSZ kezdeményezésére, de az igazgatóság és a járási vezetés a könnyebb ellenállás és bizonyos számítások miatt (fizetéspótlás reményében) nem az állami beiskolázási keret terhére indították a tagozatot, hanem az oktatásra kiadott engedélyt a járási költségvetés terhére kérték. Ennek következtében, miután a járási költségvetés is összeomlott 1996-ban, csak abban az esetben akarták a magyar csoport beindítását engedélyezni, ha a szülők vállalják a képzés teljes költségterhét vagy találnak szponzorokat a költségekhez. Az adott eljárás jól mutatja a kisebbségi kérdés megoldási gyakorlatát: fizess meg vagy oldd meg önerőből, esetleg keress külföldi támogatókat, mintha a magyar diákok szülei nem olyan adófizető állampolgárok lennének, mint a nem magyar tagozaton tanulóké. Másik üzenete a szülőknek az, ha nem ragaszkodnak a magyar tagozathoz, nem kell fizetni.

A Munkácsi Állami Agrár College magát az 1921-ben a munkácsi járási Dombokon megnyitott gazdasági iskola utódjaként definiálja, amelyet 1929-ben áthoztak Munkácsra és lényegében a második világháború végéig működött valamilyen formában. A szovjet rendszerben a nagyszőlősi járási Tiszújlakon hoztak létre egy állatfelcseri iskolát, amely 1956-ig működött, amely intézmény hagyományaival szintén szellemi közösséget vállalnak. A Munkácsi Mezőgazdasági Technikumot, amely a jogelődje a mai college-nek 1946-ban alapították. Az intézménynek 1999/2000-es tanévtől kezdve van magyar programja Munkácson az állatfelcseri szakon. A végzősök „molodsijszpecialiszt” oklevelet kaphatnak, és tanulmányaikat folytathatják a lembergi állatorvosi egyetem levelező tagozatán.

A kárpátaljai felsőoktatási intézményekbe felvételt nyert hallgatók nemzetiségi összetételéről saját kutatásainkra és felméréseinkre támaszkodhatunk. A felsőoktatási intézményeket felkeresve az adott kérdéssel kapcsolatban állítottuk össze az alábbi táblázatokat.

Az I–II. fokozatú intézmények adatai a 2006-os évre ismeretesek.

12. táblázat. A kárpátaljai I–II. fokozatú, magyar programmal rendelkező felsőoktatási intézmények hallgatói aránya

(Forrás: az intézményvezetők által 2006-ban kitöltött és hitelesített kérdőívek)

	Hallgatói létszám	Magyar csop. hallgatói	%
Munkácsi Humán-Pedagógiai Főiskola	951	133	14
Munkácsi Állami Agrár College	977	27	2,8
Beregszászi Egészségügyi College	550	124	22,5
Ungvári Közművelődési Szakiskola	315	65	20,3

Megvizsgálva a legjelentősebb kárpátaljai I–II. fokozatú felsőoktatási intézmény adatait, nemzetiségi bontásban láthatjuk, hogy azokon a szakokon, ahol biztosított valamilyen magyar program, tanulnak magyarok, míg a többi szakon alacsony a magyarok aránya.

13. táblázat. A kárpátaljai I–II. fokozatú felsőoktatási intézményekben tanuló magyarok aránya szakonkénti bontásban 2006-ban

		Hallgatói létszám az intézményben	Magyarok	%
Munkácsi Humán-Pedagógiai Főiskola	óvodapedagógia	136	2	1,5
	tanítói	718	122	17,0
	zenepedagógus	97	9	9,3
	összesen	951	133	14,0
Kárpátaljai Állami Központi(Bázis) Egészségügyi College (Huszt)	gyógyászat	185	0	0,0
	szülészet	88	0	0,0
	gyógyszerész	59	0	0,0
	ápolónő	325	4	1,2
	összesen	657	4	0,6
Munkácsi Állami Agrár College	agronómia	172	1	0,6
	könyvelés	259	0	0,0
	állatgyógyászat	219	26	11,9
	jogi alapismeretek	211	0	0,0
	turizmus	25	0	0,0
	farmergazdaság	91	0	0,0
	összesen	977	27	2,8
Beregszászi Egészségügyi College	gyógyászat	292	89	30,5
	ápolói	121	7	5,8
	szülészet	86	15	17,4
	gyógyszerész	51	13	25,5
	összesen	550	124	22,5
Ungvári Közművelődési College	népművészet	157	40	25,5
	koreográfia	76	19	25,0
	könyvtár	82	5	6,1
	összesen	315	64	20,3
Zádor Dezső Ungvári Állami Zeneművészeti College	zeneművészet	241	49	20,3
Erdélyi Béla Művészeti College	design	14	1	7,1
	szépművészet és iparművészet	45	4	8,9
	összesen	59	5	8,5
Munkácsi Kereskedelmi Szakiskola	könyvelés	274	14	5,1
	áruismeret és kereskedés	281	16	5,7
	szolgáltatás	114	4	3,5
	összesen	669	34	5,1
Kárpátaljai Gépészeti Technikum	programozás	83	0	0,0
	anyagmegmunkálás	72	0	0,0
	esztergálási anyagmegmunkálás	85	0	0,0
	összesen	240	0	0,0

Megállapíthatjuk, hogy az elmúlt évtizedben az állami és megyei felsőoktatási intézményekben a hallgatói létszám jelentősen nőtt, míg az 1998–99-es tanévben a kárpátaljai állami és megyei fenntartású felsőoktatási intézményekben 11 754 hallgató járt, úgy a 2006/2007-es tanévben már 16 905, ami 43,8%-os létszámnövekedést jelent.

Tekintsük át a teljes egyetemi képzést biztosító intézmények sorát és azok magyar programját.

Az Ungvári Állami Egyetem volt az egyetlen felsőoktatási intézmény a régióban a rendszerváltásig, és napjainkban is a régió felsőoktatását meghatározó intézménye. Az intézmény 2000-ben nyerte el a nemzeti egyetem státust, azóta Ungvári Nemzeti Egyetemnek hívják. Az intézményben működő karok: történelem, kémia, műszaki-mérnöki, nemzetközi kapcsolatok, filológiai, testnevelés és sport, felnőttképzési, jogi, orvosi, biológia, újlatin-germán, közgazdasági, matematika, fizika, földrajz, társadalomtudományi, fogorvosi. Több mint 12 ezer diák tanul a különböző szakokon baccalaureatusi, specialist, magister szintű képzéseken. Magyar programja 1963-tól van, amikor megnyitották a magyar nyelv és irodalom szakot. Az egyetem részeként működik a Hungarológiai Központ. A Hungarológiai Központ létrehozásának előzményei az 1980-as évek derekára tehető, amikor Szovjetunió és Magyarország kormányai (1986. január 31.), majd a két állam illetékes oktatási minisztériumai (1987. október 21.) határoztak arról, hogy a budapesti egyetem orosz nyelvi tanszéke mellett ruszisztikai központ, míg az Ungvári Állami Egyetemen hungarológiai központ létesül. A két fél megegyezése alapján végül is a Szovjet Hungarológiai Központ az egyetem Magyar Filológiai Tanszéke mellett 1988. január 14-én alakult meg. Kezdetben a tanszék adott neki helyet, majd 1989. november 11-én beköltözött jelenlegi otthonába, a Vár utcai egykori Bródy-villába. Az épület felújítását jelentős mértékben támogatta²⁴ a Magyar Köztársaság Oktatási Minisztériuma, a munkálatokat a Szabolcsi Állami Építővállalat végezte el. A már meglévő épület felújításához az ungvári egyetem részben építőanyagokkal, illetve a magyarországi munkások kollégiumi elszállásolásával járult hozzá. Tárgyi feltételeinek megerősítésében számtalan magyarországi vállalat (pl. Videoton), egyesület, főiskola, egyetem, könyvtár vett részt. Az ungvári objektum körüli elég bőkezű serénykedés valószínűleg abból a reményből fakadhatott, hogy az intézet az ukrainai magyarság hosszú távú érdekeit szolgálja, s egykor annak szellemi központja lesz. A szovjet fél részben idegenkedve fogadta a tervet, külföldi beavatkozásnak tekintették, részben a kibontakozó nyíltság politikájának hívei „megfelelő (tehát a helyi hatalom számára elfogadott, garanciát jelentő) személyi feltételek” mellett, „az intézmény tevékenységének folyamatos ellenőrzésével” „kitűnő propaganda lehetőségeket nyújtó”, „emellett kényelmes és jövedelmező állásokra is esélyt biztosító” intézményt láttak az ungvári objektumban. Akárcsak az intézmény létrehozásának koncepciójában, úgy a működése megítélésében is a kettősség – a hivatalosnak tekinthető változat és az ok-okozati összefüggésekkel értékelő – van jelen, amely úgy tűnik, épp a kezdeti illuzórikus meggondolásra vezethető vissza. 15 év távlatából megállapítható, a nagy beruházás ellenére nem valósult meg a kezdeti szándék: sem a kárpátaljai magyarság tudományos és kulturális élete nem gyarapodott egy reprezentatív intézménnyel, segítsége hiányában pedig a magyar tanszék szakmai stabilizálódása sem történt meg. Az eredmény: a kutatóközpont helyett egy méreteiben és esztétikai kivitelezésében impozáns székház, amelynek a kezdeti 11, a fő tudományágak egyensúlyát biztosító tudományos tanácsa megszűnt, szétesett, a 15 fős kollektívából hét főállású munkatárs 2-re apadt, s ezenkívül jelenleg egy félállásban lévő igazgatója és egy függőben lévő munkatársi státusa van, akik valamennyien filológus végzettséggel rendelkeznek. A Hungarológiai Központ életképessé tétele gyökeres reformra szorul. Az adatok arra hívják fel a figyelmet, hogy a Központ nem tud eleget tenni az alapító okiratban foglaltaknak (Soós 2004).

2008-ban magyar tanárképző kart is nyitottak az egyetemen, a KMF ellensúlyaként jelentős magyar állami beruházásként²⁵, ahol négy szakon tanulhatnak részben magyarul: történelem,

²⁴ Közel 10 millió forinttal, ami akkori értékben a helyi árak függvényében sokkal többet ért, mintegy tízszeresét.

²⁵ A Szülőföld Alap a Kárpátaljai Magyar Oktatásért Alapítvány számára az UNE Humán Pedagógiai Magyar Tannyelvű Karának a kialakítására 2007–2009 között mintegy 100 millió HUF támogatást nyújtott.

matematika, fizika, magyar. A támogatás mellett az UMDSZ javaslatára a Miniszterelnöki Hivatal nemzeti jelentőségű intézményként kezeli a kart.²⁶

Több felsőoktatási intézmény is alakult a régióban a kilencvenes években, melyek által megtört az UNE által biztosított állami monopólium és piaci jellegűvé vált a rendszer az első időkben, majd újra az állami befolyás erősödése került előtérbe.

Az elsők között jött létre az Ungvári Informatikai, Jogi és Közgazdasági Főiskola (ma Kárpátaljai Állami Egyetem). Ungvár város önkormányzata hozta létre mint alternatív képzési lehetőséget a monopóliumát őrző Ungvári Állami Egyetemmel szemben, a tanári kar egy részének átcsábításával. Az intézmény működési engedélyét, a licenciát, az akkreditálási folyamat első fázisaként 1996-ban kapta meg, egyszerre a KMTF-el. A municipális intézményt, amely megterhelte a város költségvetését, 2004-ben az alapítóknak sikerült államivá nyilvánítani. Az egyetemnek 5 kara van: informatika, nemzetközi kapcsolatok, nemzetközi kereskedelem és gazdaság, jogi, közgazdasági. Két intézet működik az egyetem keretein belül: információs technológiai és távoktatási, filozófia és euro-integrációs kutatások, valamint természettudományi és humán college, felnőttképzési átképzési központ, előkészítő tagozat, aspirantúra és doktorantúra. Az egyetem hallgatói létszáma a 2007/2008-es tanévben mintegy 2600 hallgató volt. Magyar programja nincsen.

A 90-es évek második felére tehető a Munkácsi Technológiai Főiskola, valamint a Munkácsi Humán-Pedagógiai Főiskola létrejötte. Mindkét felsőoktatási intézmény a hágón túli kihelyezett tagozatokból nőtte ki magát, mert az UÁE más kárpátaljai városokban elzárkózott a kihelyezett tagozatok indítása elől.

A Munkácsi Technológiai Főiskola a Munkácsi Városi Tanács kezdeményezésére jött létre mint a Hmelnickij Város Podolja Technológiai Egyetem kihelyezett tagozata, és 1997-ben önállósodott. Az egyetem 2000-ben lett állami fenntartású. Az intézményhez csatolták 2008-ban a Munkácsi Humán-Pedagógiai Főiskolát, létrehozva a Munkácsi Állami Egyetemet.

A Munkácsi Humán-Pedagógiai Főiskola az Ivano-Frankivszki Egyetem kihelyezett tagozatából önállósodott, melyet a Munkácsi Tanítóképző bázisán hoztak létre. Ennek az intézménynek a Kárpátaljai Megyei Tanács volt az alapítója és fenntartója, majd 2008-ban a megyei költségvetés terheinek csökkentése érdekében kieszközölték, hogy egyesítsék a Munkácsi Technológiai Főiskolával a Munkácsi Egyetemenként.

Az új egyetemen így négy szakirányban folyik képzés: könnyűipari, vállalati közgazdaságtan, menedzsment, pedagógia. 2009-ben, a struktúraváltás kapcsán tervezik a szerkezeti átalakítást. A hallgatói létszám az integrált a pedagógiai karral együtt a 2008/2009-es tanévben 4588. Magyar programja a tanítóképző középfokú képzési szintjén van évi 25 fős beiskolázási számmal. Az UMDSZ javaslatára a Miniszterelnöki Hivatal nemzeti jelentőségű intézményként kezeli.²⁷

A megye kezdeményezésére állami intézményként alapították 2003-ban a Kárpátaljai Művészeti Főiskolát Ungváron, melynek egyik kara Munkácson működik. A főiskolán még nem volt kibocsátás, a 2008/2009-es tanévben 212 hallgatója volt.

Kárpátalján több magánintézmény is nyílt és 40 ukrainai felsőoktatási intézménynek van a régióban kihelyezett tagozata, melyek nagy része csak diplomagyár, de 5000 hallgatót vonnak el a helyi letelepített felsőoktatási intézményektől. Ezeknek nincs magyar programjuk, egyedül a Kijevi Szlavisztikai Magánegyetem indított 2004-ben magyar–angol szakot az ungvári egyetem magyar tanszék tanárainak támogatásával, a KMF magyar–angol szakának alternatívájaként.

A teljes magyar nyelvű felsőfokú képzés érdekében az 1989-ben megalakult MKKSZ tette meg az első lépéseket. 1990-ben a MKKSZ Oktatási Bizottságának volt egy kezdeményezése, hogy a Munkácsi Tanítóképzőben legyen a Hajdúszoboszlói Óvóképző Főiskolának és a Debreceni Tanítóképző Főiskolának kihelyezett levelezős tagozata, miután Kárpátalján akkor magyar felsőfokú óvodapedagógusi és tanítói képzés nem volt. A kezdeményezők megegyeztek a kárpátaljai megyei

²⁶ Mint magyar nemzeti jelentőségű intézmény évi 8 millió forint támogatásban részesül.

²⁷ Mint magyar nemzeti jelentőségű intézmény évi 7 millió forint támogatásban részesül.

oktatási főosztállyal – mely fenntartója volt a Munkácsi Tanítóképzőnek – és a Hajdúböszörményi Óvóképzővel az óvóképzés beindítása ügyében a Munkácsi Tanítóképzőben. A meghirdetett 6 helyre jelentkezettek elvégezték ezt a képzést, de a következő évben ennek nem lett folytatása, mert a tanítóképző elzárkózott a további együttműködéstől. A hajdúböszörményiek részéről sem volt hajlandóság a további együttműködésre, mert a tanárok elmondása szerint nem szívesen látott partnernek érezték magukat, esetenként még természet sem biztosítottak számukra az oktatáshoz.

A KMKSZ Oktatási Bizottsága kezdeményezte a hetvenes években Fodó Sándor által szervezett értelmiségi „Beadvány” elemeinek a megvalósítását. A KMPSZ, amely megalakulása után a KMKSZ szakmapolitikai tanácsadó szervezete lett, a „Beadvány” szellemében folytatatta annak szorgalmazását, hogy az Ungvári Állami Egyetemen nyissanak magyar csoportokat, alsóportokat elsősorban azokon a szakokon, ahol jelentős volt a magyarok aránya, de ettől az egyetem elzárkózott. A kilencvenes évek elején néhány évig hozzájárultak ahhoz, hogy a KMPSZ támogatásával²⁸ a magyarul tudó tanárok szaknyelvi konzultációkat tartsanak a matematika és fizika karon, de a rendszert nem sikerült intézményesíteni, és miután a kezdeményezésnek az egyetemen belül nem akadt képviselője, más megoldást kerestek. A magyar felsőoktatás megteremtése érdekében önálló intézmény létrehozása mellett döntöttek.

A kilencvenes évek elején, amikor számos magyarországi felsőoktatási intézmény igyekezett terjeszkedni Kárpátalján, a személyi kapcsolatok révén a Gödöllői Agrártudományi Egyetemnek volt egy kezdeményezése itt. Évente mintegy 10 diákot fogadtak intézményükbe Beregszászból és környékéről. A felvételi vizsgát Beregszászban a Kossuth Lajos Középiskolában tartották. A KMKSZ felszólította a kezdeményezőket, hogy a lehetőséget terjesszék ki az egész területre, de ezt elutasították. 1993-ban a Gödöllői Agrártudományi Egyetem a Baktai Tudományos Kísérleti Állomással közösen a nagyipari agrárképzés meghonosítását tervezte távoktatásos rendszerben. A két intézménynek ekkortájt azonos problémája volt, mégpedig az, hogy megszűnt a nagyüzemi gazdálkodás a kolhozok és a termelősövetkezetek felbomlásával, így az intézmények egzisztenciája is kétségessé vált, ezért a vezetők keresték a túlélési lehetőségeket. A kezdeményezéshez megnyerték a Beregszászi járás vezetését, de nem keresték meg az akkori évek kárpátaljai magyarságát reprezentáló két megyei szervezet, a KMKSZ és a KMPSZ elnökségét, akik közben már kidolgozták és még 1992-ben nyilvános vitát követően elfogadták a magyar nyelvű oktatás koncepcióját, melyben prioritásként a pedagógusképzést tűzték ki, miután a magyar pedagógusok nagy része elhagyta állását és Magyarországon vállalt munkát. A KMKSZ-nek egyéb kifogása is volt. A Baktai Tudományos Kísérleti Állomás vezetője ekkor Sepa Vaszil akadémikus volt, aki a KMKSZ-szel szemben került be az ukrán parlamentbe, és a politikai tevékenységének eredményeként elérte törvénymódosítással, hogy a mezőgazdasági tudományos kutatóintézetek földjein nem lehet farmer-, illetve parasztgazdaságokat létrehozni. Miután a baktai kísérleti állomás a szovjet rendszerben a környező magyarlakta falvak földjein működött, így a magyar falvak nem kaphatták vissza földjeiket, ahogy az akkori sajtóban megfogalmazták, „örökös jobbagyságba taszítva ezzel több magyar falu lakosságát őseik földjén”.²⁹ A projekt támogatása esetén az egyik magyar ügyel kioltottak volna egy másik magyar ügyet, amely akkortájt a közösséget sokkal jobban foglalkoztatta, illetve magyar állami támogatásban részesítették volna azt az intézményt és vezetését, amely és aki hatalmát a magyar közösség érdekeivel szemben használta fel.

Végül a KMKSZ és a KMPSZ a felsőoktatási kezdeményezések negatív tapasztalatai után 1993 novemberében együttes elnökségi ülést tartott, és döntött a Kárpátalja Magyar Főiskoláért Alapítvány létrehozásáról egy önálló magyar felsőoktatási intézmény alapítása érdekében. Felkérték az akkori magyar érdekképviselőket, hogy csatlakozzanak. Végül a Kárpátaljai Magyar Főiskoláért Alapítvány létrehozásához a két kezdeményező szervezeten kívül csatlakozott a Kárpátaljai Református Egyház és a Beregszászi Városi Tanács (2002-ben

²⁸ A KMPSZ az IKA-nál pályázaton elnyert összegekből ösztöndíjban részesítette a magyar konzultációt vezető tanárokat.

²⁹ Kárpátaljai Szemle, 1994.II. évfolyam, első szám.

kiléptek). Az alapítványt 1994-ben bejegyezték, de a főiskolát nem, így az 1994-ben az alapítók felkérésére, a magyarországi OKM támogatásával a Nyíregyházi BGYTF kihelyezett tagozataként kezdte meg a működését. A főiskola már 1994-ben kezdeményezte az oktatásra feljogosító működési engedély, a „licenció” kiadását, de a minisztérium 1996-ig minden beadványt elutasított. A főiskola mint kisebbségi intézmény működési engedélyének kiadását politikai/ kisebbségpolitikai kérdésként kezelték. Két évig (1994–1996) tartottak a tárgyalások és a politikai egyeztetés a működés legitimálásával kapcsolatban, amelyben jelentős gátló tényezőként vett részt az Ungvári Állami Egyetem, amely korábban elzárkózott a magyar tagozat indításától, és védte monopol helyzetét. Az engedélyeztetés során az egyetem több esetben a saját intézményében dolgozó magyar professzorokat is felhasználta a főiskolai kezdeményezéssel szemben, és akadtak közöttük önkéntesek is, akik egyéni érdekeik csorbulását látták az új intézményben. A főiskola egy szerencsés politikai konstelláció eredményeként 1996-ban megkapta az ukrán működési engedélyt, 2001-ben sikeresen akkreditálták az indított szakokat: óvodapedagógiai, tanítói, angol, történelem, földrajz. 2003-ban az intézmény felvette II. Rákóczi Ferenc nevét, majd szakképzési kínálatát folyamatosan bővítette matematika, biológia, ukrán, magyar, könyvvitel szakokkal. Az intézmény, annak ellenére, hogy a szakjai elismertek, az ukrán államtól a hatályos törvény értelmében nem részesül működési támogatásban, pályázati úton, főleg magyarországi forrásokból tartja fenn magát³⁰, amit a hallgatói hozzájárulásokból egészít ki. Az intézmény fennállása óta a jelentkező bizonytalansági tényezők többirányúak. A magyar–magyar tényezőknek egyszerre két szintjét is megfigyelhetjük: a főiskolát kezdeményezők és a magyarországi támogatók, valamint az intézmény alapításában részt nem vállaló kárpátaljai magyar szervezetek közötti kapcsolatot. Az intézmény pénzügyi helyzete a magyarországi politikum függvénye, így minden politikai kurzusváltáskor be kell bizonyítania létjogosultságát, ráadásul a támogatás mértéke mindig annak a függvénye, hogy milyen a kapcsolat a magyarországi támogatók és a kárpátaljai alapítók között. Erre utal például az, hogy az intézményt átvilágították a támogatók megbízásából: 1997-ben, 1999-ben, 2003-ban, 2009-ben. A magyarországi támogatáspolitikai eddig kialakult gyakorlata a határon túli magyar szervezetekkel kapcsolatban az egyensúlypolitika. Nem a közösségi projektek célszerűségét, hasznosságát tartják szem előtt, hanem az anyaországi támogatásra szoruló különböző szervezetek közötti politikai befolyásolás érdekében az egyensúly fenntartását a politikai szimmetria és asszimetria alapján. Például a főiskola támogatását egyensúlyozó projektek, az egy főre jutó támogatás mértékét tekintve, a vizsgált időszakban az alábbiak voltak: Técsői Líceum, Ungvári Állami Egyetem magyar kara, Jánosi Mesterképző Akadémia³¹. A főiskolával szemben határozzák meg magukat a kárpátaljai magyarok azon csoportjai, akik az alapításban nem vettek részt, mert korábban nem ismerték fel ennek a fontosságát, vagy nem akartak, esetleg nem mertek részt vállalni a kezdetben politikailag és szakmailag bizonytalan kimenetelű ügyben, de szívesen részesülnének a sikeres kezdeményezések eredményeiből. Ennek tudható be, hogy miután az UMDSZ elnöke, Gajdos István 2002-ben csalással megszerezte³² a kárpátaljai magyarok képviselőjének legmagasabb pozícióját a parlamenti választásokkor a KMKSZ képviselőjével szembe, az összes, korábban nem általa kezdeményezett és megvalósított projektet átvette a többi magyar szervezettől, és szerette volna átvinni a főiskolát is. A sikertelen próbálkozások után az intézmény ellehetetlenítésének eszközeül 2004-ben kezdeményezték a Beregszászi Városi Tanács által 2002-ben, még a választások előtt a

³⁰ Az OM-tól évente 100–120 millió HUF támogatásban részesíti pályázati alapon, a SZA-tól 2006–2009 között működés-re 12 655 000 HUF-ot kapott. Mint nemzeti jelentőségű intézmény a MeH-től évi 15 millió HUF-ban részesül.

³¹ 1996–1999 között az IKA-tól a nem létező Técsői Líceum egy-egy pályázati fordulóban több támogatást kapott, mint a működő főiskola működésre. Ezt a módszert alkalmazták a magyar kar esetében is, ahol a SZA-nál az állami egyetem építkezése – ahol a magyar kar engedélyezésének semmi előkészülete nem volt, csakúgy mint a mesterképző esetében, amelynek nincs engedélye szakbővítésre, – magyarországi állami pénzen folyik. 2006-tól a két ukrán állami intézményre, a magyar karra és a mesterképzőre több támogatást ítél meg a SZA, mint a főiskola működésére, amely az ukrán államtól nem kap támogatást. Forrás: www.IKA.hu, www.szulofold.hu.

³² A strasbourgi bíróság döntése szerint, mely döntést Kovács Miklós KMKSZ elnök beadványa alapján hozott 2008-ban.

főiskolának átadott volt törvényszéki palota tulajdonjogának megsemmisítését³³. Miután ez a kísérlet nem járt sikerrel, és a főiskola bírósági úton érvényt szerzett igazának, az UMDSZ kezdeményezte egy magyar kar kialakítását az Ungvári Állami Egyetemen jelentős magyarországi támogatással, ugyanazon magyarországi keret terhére, amelyből szűkösen finanszírozzák a magyar főiskolát. A projekt célja a kezdeményező szervezet részéről a magyarországi támogatások átirányítása volt a főiskolától az ungvári egyetem felé, az UMDSZ közvetítésével.³⁴ Az egyetem, amely a főiskola létét kezdettől fogva ellenezte, partnere lett az UMDSZ-nek, de nem olyan szakok indításában, amely kiegészítené és bővítené a kárpátaljai magyarok képzési lehetőségeit, hanem főleg olyan szakok esetében volt nyitott, ami már tanulható a főiskolán. A szakok a magyar kivételével 2009-ben még nem rendelkeztek önálló beiskolázási számmal, tehát oktatásra feljogosító működési engedéllyel.³⁵ A jelentős magyar támogatással létrejött magyar kar így a régió képzési piacán nem a régióban élő magyarok érdekeit, hanem az állami egyetem és az állam érdekeit szolgálja, mert egy és ugyanazon pénzügyi forrásból teremtették meg azt a két magyar intézményt, amely a szűk képzési piac miatt hosszú távon, a beiskolázási normák miatt kiolthatja egymást. A kisebbségi intézmények helyzete egyébként is mindig a többségi politikai hatalom toleranciájának, valamint az anyaország nemzetközi megítélésének, és a két ország közötti viszonyának a függvénye. Abban az esetben, ha a hatalom nem tudja befolyásolni és felügvelni teljes mértékben a kisebbségek intézményeit, igyekszik idegen erők beavatkozásaként, expanziójaként tüntetni fel azokat. Minden támogatást, kezdeményezést, minden külföldi adomány hasznosulását csak abban az esetben tartja pozitívnak, ha az saját pozícióit erősíti. Hatalmi pozíciójának köszönhetően számos eszköz áll rendelkezésére, hogy befolyását minél jobban érzékeltesse. Valószínűleg ennek tudható be, hogy 2007-ben kísérlet történt a főiskola működési engedélyének megvonására, a diákok átvételére a kárpátaljai állami intézményekbe, elsősorban az UNE-ra. A minisztérium által elrendelt soron kívüli, teljes körű és tíz évre visszamenőleg mindenre kiterjedő ellenőrzés, melybe éppen az érdekelt kárpátaljai intézmények, az Ungvári Nemzeti Egyetem és a Kárpátaljai Állami Egyetem munkatársait vonták be, nem tudta megszüntetni az intézményt, de annak helyzetét, stabilitását, hitelességét a kárpátaljai magyarok körében gyengítette. Az ellenőrzés kapcsán felszínre került egy olyan kérdés, ami évtizedek óta rendezetlen a két ország között: Ukrajna és Magyarország diplomáinak és fokozatainak kölcsönös elismerése. Ukrajnában a megkötött ekvivalenciaegyezmény nem jelent formális eljárást, hanem a fokozatok esetében megismétli a teljes eljárást, és így felülbírálja a magyarországi doktori iskolák által kiadott okleveleket. Az ukrán felsőoktatási reformtervezet további bizonytalanságot jelent a kisebbségi felsőoktatás helyzetét tekintve. A tervezet az ukrán felsőoktatás expanzióját tervezi külföldön, de Ukrajnán belül előírja, hogy minden felsőoktatási intézmény, így a kisebbségek számára alapított, akár nem állami is, kizárólag ukrán nyelven oktathat a minisztérium által jóváhagyott ukrán könyvekből.

A főiskolán az alábbi szakok tanulhatók: óvodapedagógia, tanítói, magyar, ukrán, angol, biológia, földrajz, történelem, matematika–informatika, könyvvitel és auditálás. A hallgatói létszám ezer fő.

2.3.3. A régió lakosságának képzettségi szintje

Vizsgáljuk meg a kárpátaljai magyarok képzettségi szintjét, különös tekintettel részvételükre a felsőoktatásban. A kárpátaljai magyarság a felsőfokú végzettséggel rendelkezők tekintetében mélyen alulreprezentált a régióban, melynek számos diszkriminatív jellegű oka van. A felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya nemcsak kárpátaljai szinten alacsony, de jócskán elmarad az országos átlagtól is.

³³ A főiskola tulajdonjogának megvonását a városi tanács ülésén 2004-ben az akkori alpolgármester, Medvigy István terjesztette elő, aki Gajdos jobb keze volt, akkor még az Egyesített Szociáldemokrata Párt képviselője, majd 2006-ban az UMDSZ megyei képviselője, a Kárpátaljai Magyar Oktatásért Alapítvány elnöke, amely az Ungvári Humán-Pedagógia Kar építkezését támogatja és finanszírozza, 2007-től a Szülőföld Alap szavazati joggal rendelkező UMDSZ-kurátora, a Jánosi Líceum egyik képviselője.

³⁴ Fenics Volodimir (2009): Апологія правового нігілізму, або Як потрапити в Ужгородський національний університет за привілеєм етнічного походження. In: http://zakarpattya.net.ua/ua_news_46717.html

³⁵ www.vstup.info

14. táblázat. Kárpátalja nemzetiségeinek képzettségi szintje az 1989-es és 2001-es népszámlálás adatai alapján, százalékban

(Forrás: Ukrajna népszámlálási adatai 1989, 2001)

	teljes felsőfokú		felsőfok, alapszint		nem teljes felsőfok	
	1989	2001	1989	2001	1989	2001
Orosz	24,6	27,1	2, 5	1	26,7	23,9
Ukrán	6,8	8,1	1	0,6	14,9	13,1
Szlovák	8,8	n.a	1,2	n.a	15,7	n.a
Magyar	3,7	4, 7	0, 7	0, 4	9, 8	9, 8
Román	1,7	2	0,3	0,1	3,8	2,7
Cigány	0	0,02	0	0,01	0,7	0,17

15. táblázat. Ukrajna legnépesebb nemzetiségeinek képzettségi szintje a 10 év fölötti lakosok között a 2001-es népszámlálás adatai alapján

(Forrás: Ukrajna népszámlálási adatai 1989, 2001)

	teljes felsőfok %	felsőfok, alapszint %	nem teljes felsőfok %
Ukránok	11,7	0,7	17
Oroszok	18,7	0,7	21,1
Beloruszok	15,6	0,5	20,8
Moldovánok	5	0,4	10,3
Krími tatárok	9,1	0,9	19
Bolgárok	9,8	0,8	16,6
Magyarok	4,8	0,4	9,9
Románok	4	0,2	6,1
Lengyelek	11,3	0,4	16,8
Átlag	12,9	0,7	17,7

16. táblázat. A kárpátaljai felsőoktatási intézményekben tanuló magyarok aránya

(Saját kutatás, 1998–2006)

	II. Rákóczi Ferenc KMF		Ungvári Nemzeti Egyetem		Kárpátaljai Állami Egyetem (Ungvár)		Munkácsi Technológiai Főiskola		Munkácsi Humán-Pedagógiai Főiskola	
	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2
1998/1999	140	100	9003	6,3	1251	2,4	1180	3,3	320	5,6
1999/2000	263	100	8904	6,6	1770	2,1	1609	3,2	621	7,4
2000/2001	369	100	n.a		n.a		n.a		n.a	
2001/2002	470	100	9027	5,8	2691	5,6	2139	2,5	910	3,1
2002/2003	600	100	9705	5,5	2744	5,2	2439	2,5	991	3,4
2003/2004	610	100	n.a		n.a		n.a		n.a	
2004/2005	864	100	n.a		n.a		n.a		n.a	
2005/2006	1034	100	9766	5,6	2712	2,4	2767	1,7	1292	6
2006/2007	1021	100	10401	6,9	2641	2,2	2855	1,4	1008	8,9

1 – hallgatói létszám

2 – a magyarok aránya százalékban

Az 1998/99-es tanévben 658 magyar nemzetiségű hallgató járt a kárpátaljai állami és megyei felsőoktatási intézményekbe, míg a 2006/2007-es tanévben 902 tanult, vagyis a hallgatói létszám 244-gyel növekedett, ami 16%-os növekedést jelent. A magyar nemzetiségű hallgatók továbbtanulási esélyeit a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola segítette nagymértékben. Míg a kárpátaljai állami/megyei felsőoktatási intézményekben tanuló magyarok részaránya a vizsgált periódusban lényegesen nem növekedett, és összességében nem érte el a 6%-ot, addig a főiskolán a hallgatói létszám hatszor több lett. A 2006/2007-es tanévben a kárpátaljai magyar nyelvű felsőoktatásban tanuló magyar nemzetiségű hallgatók száma 1923 fő, közülük 1021, vagyis a diákság több mint a fele, a főiskola hallgatója.

17. táblázat. A magyarok aránya a kárpátaljai felsőoktatási intézményekben

	hallgatók száma összesen ¹	közülük magyar nemzetiségű	%
1998/1999	11894	798	6,7
1999/2000	13167	983	7,5
2000/2001	0	0	0
2001/2002	15237	1228	8,1
2002/2003	16478	1374	8,3
2003/2004	0	0	0
2004/2005	0	0	0
2005/2006	17571	1769	10
2006/2007	17926	1923	11

¹ – hallgatók száma összesen a kárpátaljai felsőoktatási intézményekben

Az állami intézmények adataiból azt is megállapíthatjuk, hogy olyan, Kárpátalján piacképes, presztízs-szaknak számító képzésekben, mint a jogi, közigazgatási, orvosi, fogorvosi, gyógyszerészeti, nemzetközi kapcsolatok, idegenforgalom és turizmus, fizika, mérnöki, vegyészmérnöki, banki szféra – alulreprezentált a kárpátaljai magyarság. Ezen szakok indításának nagy részét önerőből sem tudná felvállalni a kárpátaljai magyarság, még az anyaország hathatós támogatása mellett sem, mert egy részük állami privilégium a helyi törvények szerint.

A helyzetet nagyban rontotta az, hogy 2008-tól Ukrajna bevezette a független érettségi-felvételi vizsgaközpontokat, ahol kötelező volt az ukrán emelt szintű érettségi letétele minden szakra, még a magyar vagy idegen nyelv esetében is. Aki ukrán nyelvből és irodalomból nem érte el a 200 pontos rendszerben a 124-et, nem nyújthatott be továbbtanulási kérelmet egyetlen ukrainai felsőoktatási intézménybe, még a magyar tannyelvű főiskolára sem. Az ukrán emelt szintű vizsga miatt ebben a tanévben a magyar osztályokban érettségizett 1129 tanulóból 619 (50%) merte vállalni a megmérettetést az ukrán emelt szintű vizsgákon, ami a korosztályuk felét sem teszi ki. Az ukrán emelt szintű vizsgák eredményei alapján a bejelentkezettek 43%-a (265) nem érte el a továbbtanuláshoz szükséges 124 pontot ukránból, így kiszorultak a felsőoktatásból, annak ellenére, hogy szaktárgyakból jó eredményeket értek el.

A kárpátaljai megyei oktatási főosztály adatai szerint a 2008-as évben az államilag finanszírozott helyekre az Ungvári Nemzeti Egyetemen a magyar iskolákban érettségizettek felvétele nem haladja meg az 1993-as beiskolázást az államilag finanszírozott helyeken. Az Ungvári Nemzeti Egyetem a kárpátaljai magyarok egy évtizedes kérésének megfelelően célirányos helyeket különített el a nemzetiségi iskolák végzősei számára, így ezt igénybe vehetik a magyar iskolákban érettségizettek. A célirányos helyek elosztása úgy történik, hogy a járási oktatási főosztályok az igazgatók javaslatára kiadják az ajánlásokat azoknak az érettségizőknek, akik kérvényezték, majd ezt a megyei oktatási főosztályra is benyújtották. A megyei oktatási főosztálytól kapott ajánlással

együtt nyújtják be kérelmeiket arra a szakra, amelyre az ajánlás szól. A felvételi eljárás során ezek a jelentkezők nem vesznek részt az általános versenyvizsgán. Azok a jelentkezők, akik az emelt szintű érettségien elérték az elégséges pontszámot, és az adott szakra kijelölt keretszám határán belül nem volt túljelentkezés, automatikusan felvételt nyertek. Abban az esetben, ha a kvótánál többen jelentkeztek volna, az a jelentkező nyerhetett volna felvételt, akinek magasabb az emelt szintű érettségien elért pontszáma. 2008-ban főleg pedagógiai szakokra adtak kvótákat, amelyből egyébként is túlképzés lehet hamarosan Kárpátalján a két magyar intézmény révén. A magyar kar megnyitásával például évente 20 államilag finanszírozott helyet jelöltek ki a történelemtanári szakra, amikor 2001 óta működik akkreditált történelem szak a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán 25 fős beiskolázási keretszámmal.

Összevetve a másfél évtizeddel ezelőtti, az UNE államilag finanszírozott helyeire felvételt nyert magyar hallgatók számát a 2008-ban felvételt nyert hallgatók számával, szakonkénti bontásban megállapíthatjuk, hogy nem változott a helyzet lényegesen. A magyar iskolák végzősei továbbra is a nem piacképes, nem presztízis szakok államilag finanszírozott helyeire nyernek felvételt, így, aki tanulni szeretne az orvosin, jogin vagy a nemzetközi kapcsolatok szakon, fizethet. A fizetett képzés költségértérítésének mértéke 2008-ban 45%-kal nőtt, egyes piacképes szakon már eléri a 2000 eurót, ami a kárpátaljai magyarok zömének, akik a rendszerváltás vesztesei lettek, megfizethetetlen. A felvételi rendszer változása olyan formában, amelyben jelenleg működik, nem sok perspektívát mutat a jövőre nézve, mert ezekre a szakokra is kötelező az emelt szintű érettségi ukrán nyelvből és irodalomból, és mindig hátrányban lesz a kisebbségi diák a versenyvizsgán azzal a jelentkezővel szemben, akinek ez az anyanyelve, még akkor is, ha ukrán iskolát végez.

Összevetve a kárpátaljai jelentősebb felsőoktatási intézményekbe felvett magyar hallgatók számát, megállapíthatjuk, hogy a korábbi évek szintjén maradt még a szakonkénti szórás is. Az új kar megnyitása ezen a területen nem változtatott lényegesen, mert egyedüli választékbővítési lehetőség, ami a végzősök számára kínálkozik, az a fizika. A többi szak már hozzáférhető volt eddig is, és megfelelő számban elégítette ki a végzősök igényét. Erre lehet következtetni abból, hogy a jelentkezők és felvételt nyertek száma az adott szakokra összességében nem változott. Például, míg korábban a KMF akkreditált matematika szakára 20–25 fő nyert felvételt, a 2008-as évben összességében ugyanennyi, de megosztva az UNE és a KMF között. Ez azt is jelenti, hogy jelentős anyasországi támogatással sikerült ugyanazon kis képzési piacon megteremteni a kizárólag magyar támogatással működő felsőoktatási intézmény konkurenciáját. A jövőre nézve célszerű lenne átgondolni a felsőoktatási rendszer fejlesztésének irányvonalát. Fontos lenne stabilizálni a kialakult helyzetet, mert a főiskola mint konkurens struktúra, egyfajta garancia is a magyar karra nézve. A felsőoktatási kínálat bővítése céljából a továbbiakban az látszik racionálisnak, ha a kárpátaljai állami felsőoktatási intézmények államilag finanszírozott helyeiből a piacképes szakokon, a már működő célirányos helyek mintájára, kvótákat jelölnének ki a magyar iskolákban érettségizettek számára.

Összefoglalva: *A kárpátaljai magyarság helyzetének sajátossága, hogy szülőföldjük elhagyása nélkül több „országváltást” megéltek, ami politikai diszkriminációt, kollektív bűnösséget jelentett számukra. Az „országváltások” után az értelmiségieknek menniük kellett vagy vitték őket. A legnagyobb veszteséget az 1944-es „országváltás” okozta. Ennek eredményeként a magyarság aránya a városokban minimalizálódott, a középréteg összezsugorodott. A hivatali nyelvváltás kapcsán az érdekérvényesítés, ügyintézés korlátozottsága, majd a rendszerváltás után elmaradt reprivatizáció miatt, a magyarság a régióban az egyik vesztes népréteggé vált, amit a mai napig nem sikerült felszámolni és ez különösen érezhető a képzettségi szintjükön.*

A jelenlegi ukrán politikai/oktatáspolitikai/nyelvpolitikai trend mellett a magyar nyelvű oktatás és felsőoktatás léte és expanziója önvédelmi reflexként egyelőre eddig hatékonyan működött a kárpátaljai magyarság felzárkózása, pozitív vertikális mobilitása érdekében a helyi viszonyok között.

A következő évtized nagy kihívása és egyúttal a magyar nyelvű/nyelvi oktatás kulcskérdése lesz a magyar nyelv presztízsének kérdése, a jelenleg tapasztalható kisebbségi deficit politikai és jogi megszüntetése, különösen a tanulás/továbbtanulás terén. Alapvető kérdés, hogy a nemzeti-ségi iskolák végzősei megkapják-e a teszteket az oktatás nyelvén vagy csak államnyelven. Abban az esetben, ha csak államnyelven biztosítják az érettségi anyagait, a kisebbségek, így a magyar iskolák végzősei hátrányos helyzetbe kerülnek, mert az nem a szaktárgyi tudásukat fogja mérni, hanem ukrán szaknyelvi ismereteiket. Ukrajnában kötelező az érettségi ukrán nyelvből is, ami állami norma, viszont a kisebbségek számára biztosítani kellene az ukrán mint második nyelv követelményrendszer szerinti vizsgáztatást, ugyanis nem mérhető össze azok tudása, akik anyanyelvként tanulták azt azokéval, akiknek anyanyelve más. Az ukrainai magyarok felsőoktatásba jutásának feltétele a jövőben az esélyegyenlőség biztosítása lesz a felvételi-érettségi új rendszerében. Abban az esetben, ha sikerül elérni, hogy biztosítsák az esélyegyenlőséget a végzősök előtt, kitárulkozhatnak az ukrainai felsőoktatási intézmények képzési kínálatai. Ha nem biztosítják az esélyegyenlőséget, akkor kimaradhatnak a felsőoktatásból. Az esélyegyenlőség hiánya beindíthat olyan folyamatot, amely az anyanyelvű oktatás gyors sorvadásához vezet, mert sokan átíratják gyermekeiket ukrán iskolába, viszont ez a felsőoktatásba kerülés terén nem oldja meg helyzetüket, ugyanis egy homogén ukrán közegben, ahol a diákok többsége anyanyelvű és anyanyelven érettségizik, egy kisebbségi soha nem fog olyan eredményt elérni, mint egy többségi, így hátrányos pozíciókkal indul a felvételinél, mert elért pontszámai alacsonyabbak lesznek, mint hasonló tudás mellett egy anyanyelvi felvételiző esetén.

A felsőoktatásba kerülés a kárpátaljai anyanyelvű/anyanyelvi oktatás alapproblémája marad, ugyanis a piacképes presztízs szakokra alig jutnak be kisebbségek. Célszerű lenne azokon a presztízs szakokon, amelyek államnyelven tanulhatók (jogász, orvos, fogorvos, állatorvos, nemzetközi kapcsolatok, banki ügyletek stb.) célirányos helyeket elkülöníteni kárpátaljai magyarok számára, ahová egymás közti versenyeztetés alapján kerülhetnének be. Az esélyegyenlőség biztosítása és a felzárkóztatási program része lehetne a magyar nyelvű vagy részben magyar nyelvű felsőoktatási képzési kínálat bővítésének az állami intézményekben. Ebben az esetben a figyelmet arra kell fordítani, hogy elkerüljük az átfedéseket, a túlképzést egy-egy szakon belül, tehát azokon a szakokon célszerű indítani, ahol nincs elismert anyanyelvű képzés. Arra is figyelmet kell fordítani, hogy ukrán adófizető állampolgárok képzéséről lévén szó, akik az ukrán munkaerőpiacon helyezkednek el, a képzéseket ukrán állami finanszírozással indítsák, s a magyar állam a szaknyelvi továbbképzést, a szakkönyvtárakat, a szakmai gyakorlatokat és a részképzést támogassa. A szakindításnál a piacképes szakok szervezését preferálják.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Szakirodalom, tanulmányok, publicisztika

- Bagu Balázs (1995). A kárpátaljai magyar óvodák és óvodai csoportok adatai és címlistája. Közoktatás 1995/3. p. 19–21.
- Bagu Balázs–Dr. Deák Ferenc (1997). Anyanyelvi oktatás a szórványban. Közoktatás 1997/3. p. 11–13.
- Bornemissza Eszter (1993). Felhők a Bródy-villa felett. In: Kárpátalja, 1993, 11. szám.
- Bornemissza Eszter (1991). Ez az igazság. In: Kárpátalja, 1991., 16. szám.
- Brenzovics László (1994). Viták a „kalács körül”. In: Kárpátaljai Szemle, 1994-II. évfolyam, első szám.
- Brenzovics László (1993). A dolgok állás. In: Kárpátalja, 1993.
- Csernicskó István (1998). A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján). Budapest, Osiris Kiadó és MTA Kisebbségkutató Műhely.
- Csernicskó István (1998). Az ukrán nyelv Kárpátalján. Regio 1998/1: 5–48.
- Csernicskó István (1998). Az ukrán nyelv oktatása Kárpátalja magyar iskoláiban. Lanstyák István–Szabó Mihály Gizella szerk., Nyelvi érintkezések a Kárpát-medencében különös tekintettel a magyarpárú kétnyelvűsége, 44–59. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó – A Magyar Köztársaság Kulturális Intézete.
- Csernicskó István–Orosz Ildikó (2000). A magyar nyelv (és nyelvet éltető közösség) jelenéért és jövőjéért folytatott tevékenység Kárpátalján. In: Anyanyelvünkről, anyanyelvünkért. Válogatás a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma anyanyelvi pályázataiból, NKÖM, Budapest.
- Dupka György (2004). Autonómia-törekvések Kárpátalján. Ungvár–Budapest. Intermix Kiadó.
- Egyed Albert–Tárnóczy Mariann (1990). Magyar tudomány és kultúra Kárpátalján (Esettanulmány). Kárpátaljai Minerva 1. Kötet, 2. Füzet. p. 50–79.
- Fedinec Csilla (1996). A magyar közoktatás és tankönyvkiadás helyzete Kárpátalján 1938–1961 között. Kisebbségi magyar iskolai nyelvhasználat. Budapest, Tinta.
- Fedinec Csilla (1996). A magyar tannyelvű iskolahálózata Kárpátalján. Anyanyelvű oktatásunk, MTT Könyvtár 1, Szabadka 1997.
- Fenics Volodimir (2009). Апологія правового нігілізму, або Як потрапити в Ужгородський національний університет за привілеєм етнічного походження. In: http://zakarpattia.net.ua/ua_news_46717.html
- Gortvay Erzsébet (1994). Az ungvári magyar filológia műhelye. In: Nyelvünk és kultúránk, 1994/ január–június.
- Gulácsy Géza a (1993). Az önálló nemzetiségi oktatási rendszerről. Kárpátaljai Szemle, 1993. 2. szám p. 7–12.
- Gulácsy Géza b (1994). A nemzetiségi kulturális autonómia. Kárpátaljai Szemle 1994. 6. szám p. 18–22.
- Gulácsy Géza c (1996). A nemzetiségi kulturális önkormányzat megalakításának és működésének rendje. Kárpátaljai Szemle 1996 /1: 20–23.
- Ijjas Mihály (1993). Politikai akadályokkal szembeállva. In: Kárpátalja, 1995., 5. szám
- Iltyo I. V. (2003). Nacionalnij szklad naszelennja ta joho movnyi oznaki. Sztatistitsnij bjuletyeny. Uzshorod.
- Józan Lajos–Gulácsy Lajos (1992). A Kárpátaljai Református Egyház múltja és jelene.
- Kacsur Gusztáv (1995). Meddig csökken még a létszám. In: Kárpátaljai Szemle, 1995., 5. szám.
- Kozma Endre (1995). Áldozat a fennmaradásért (Kárpátaljai magyar iskolaügy, 1986–1989). Kárpátaljai Szemle 1995. 4. szám p. 19–21, 5. szám, p. 20–21.

- Kozma Endre (é.n). Észrevételek a kárpátaljai magyarságnak és helyzetének állapotáról. Kárpátaljai Minerva 1.kötet, 2. Füzet. p.79–90.
- Kozma Endre (1990). Felhők itt is – ott is. Kárpátalja, 1990., 13. szám.
- Kibujik a szög a zsákból. Kárpátaljai Szemle, 1994. 2. évfolyam, 1. szám.
- Kulin Zoltán (1994). Felső fokon magyarul. In: Kárpátalja, 1994., 8. szám.
- Kulin Zoltán (1995). Ingatlan ingatlanügy? In: Kárpátaljai Szemle, 1993., 5. szám.
- Lizanec, Petro (1994). Ukrajinszka mova v uhorszykomovnih skolah Zakarpattya ta v Uhorscsini., Acta Hungarica III: 125–130.
- Móricz Kálmán (1990). Továbbtanulás – magyarul. In: Kárpátalja, 1990. június 9., p. 7.
- M.Takács Lajos (1991). Két évtized magyarországi és kárpátaljai magyar irodalmi és filológiai kapcsolatairól. In: Kárpátalja, 1991., 16. szám
- Nagy Zoltán Mihály (1991). Nyílt levél Lizanec Petro professzornak, az Ungvári Hungarológiai Központ igazgatójának. In: Kárpátalja, 1992., 1. szám
- Orosz Ildikó (1990). Non Scholae, sed vitae ... Hatodik Síp, 2. sz.
- Orosz Ildikó (1994). A kárpátaljai magyar nyelvű oktatás távlati fejlesztésének lehetőségei. Kárpátaljai Szemle 1994. 5. szám, p. 8–9.
- Orosz Ildikó (1995). A magyar nyelvű oktatás esélyei Kárpátalján (Dokumentumgyűjtemény). Ungvár–Budapest, Intermix.
- Orosz Ildikó (1998). Anyanyelvről, oktatásról egy koncepciótervezet kapcsán. Közoktatás, 1998/2., p. 3–5.
- Orosz Ildikó (1999). Kisebbségi oktatás Kárpátalján. Nyelvünk és kultúránk, 106. szám., 61–77.
- Orosz Ildikó (1997). Esettanulmány a Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola születéséről. Határmenti együttműködés a felsőoktatásban, Acta Peadagogica Debrecina, Debrecen.
- Orosz Ildikó (2005). A magyar nyelvű oktatás helyzete az ukrán államiság kialakulásának első évtizedében. Ungvár, PoliPrint.
- Orosz Ildikó (2006). A KMTF hasznosulásának vizsgálata Kárpátalján. In: Felsőoktatási támogatások és hasznosulásuk Kárpátalján. PoliPrint–KMF, Ungvár–Beregszász, p. 113–156.
- Orosz Ildikó (2006). A magyarországi támogatások hasznosulásának vizsgálata Kárpátalján a többségi és kisebbségi lakosság körében. In: Felsőoktatási támogatások és hasznosulásuk Kárpátalján., PoliPrint–KMF, Ungvár–Beregszász, p. 297–306.
- Orosz Ildikó (2007). Szörványok anyanyelvű/anyanyelvi oktatásának helyzete Kárpátalján a XXI. század elején. In: Mgyarok a Tisza-forrás környékén. A felső-Tisza-vidéki magyarok anyanyelvi oktatási helyzete egy kutatás tükrében. PoliPrint, Ungvár, p. 10–44.
- Orosz Ildikó (2007). A függetlenségtől a narancsos forradalomig. A kárpátaljai magyarság helyzete a független Ukrajnában (1991–2005). PoliPrint, Ungvár, p. 407.
- Orosz Ildikó–Molnár Eleonóra (2008). Karrierutak vagy parkoló pályák. Friss diplomások karrierje, migrációs tendenciája, felnőttképzési igényei Kárpátalján. In: Educatio, 2008-tavaszi, p. 143–158.
- Soós Kálmán (1993). Magyar tudományos élet Kárpátalján. Magyar Tudomány 1993/5. p. 635–638.
- Vascssuk, Fegyir (1998). Sztvorennya u kraji Nacionaljnoho unyiversityetu – majbutnye viscsoji skoli Zakarpattya. In: Rio-inform, február 28., 1 16(157).
- Válasz Nagy Zoltán Mihálynak. A Hungarológiai Központ munkatársainak levele. In: Kárpátalja, 1992., 3. szám.
- Dr. Veres Gábor–Popovics Vladimir (1999). Nemzetiségi iskolák Kárpátalján 1919–1991, Beregszász.

Dokumentumok jegyzéke

- A KMPSZ állásfoglalása „A nemzeti-kisebbségi oktatás fejlesztésének koncepcionális alapjai” c. tervszellettel kapcsolatban”. 1997. szeptember 22. In: Közoktatás 1997/3, melléklet.
- A KMPSZ II. közgyűlésének nyilatkozata. Beregszász, 1993. május 26. In: Kárpátaljai Szemle, 1993. 1. szám, p. 3.
- A KMPSZ VI. közgyűlésének zárónyilatkozata. In: Közoktatás 1998/2., p. 7.
- A KMKSZ és a KMPSZ közös nyilatkozata a nemzetiségi oktatás koncepciójával kapcsolatban. In: Közoktatás 1998/1., p. 2.
- Az ungvári járási nemzetiségi iskolák ukránnyelv-tanárainak felhívása. In: Kárpátaljai Szemle 1997. 1. szám, p. 5.
- A KMPSZ elnökségének nyilatkozata a felvételi vizsgákkal kapcsolatban, 1998.
- Deklaracija prav nacionaljnossztyej Ukrajini, 1 lisztopada 1991 roku. In: <http://www.kngu.org/KongrUkr/Zacon/Zacon.htm>
- Dopovigyna zapiszka pro pocsatok 1997/98 navcsaljnoho roku v zakladah oszviti Ukrajini.
- Gyerzsavna nacionaljna programa “Oszvita”. Ukrajina XXI sztolittya, 1992, Rajduga, Kijev, 1994, p. 61.
- Insztruktivno – metodicsnyi rekomendaciji Minyiszersztva oszviti ta nauki №1/9 – 337 vid 22.06.04 scsodo vivcsennya skilnih diszciplin u novomu 2004/05. navcsaljnomu roci.
- Konsztitucija Ukrajini. Prijnyata na pjatyij szesziji Verhovnoji Radi Ukrajini 28 cservnya 1996 roku. “ „IVA”, Kijiv 1996.
- Konceptualjniy zaszadi zadovolennya oszvitnyih zapitiv nacionaljnih mensin v Ukrajini. Kijiv, 1997.
- Konceptualjniy zaszadi zadovolennya oszvitnyih zapityiv nacionaljnih mensin v Ukrajini. Kijiv, lipeny 1998 roku, rukopisz szt.
- Kremeny red. (2002): II vszeukrajinszkij zjizd pracivnyikiv oszviti. Nyicslava, Kijiv, p.229.
- Liszt MON Ukrajini, vid 14.05.97 r. N 1/9-183 ”Konceptualjniy zaszadi zadovolennya oszvitnyih zapitiv nacionaljnih mensin v Ukrajini.
- Nakaz Minyisztversztva oszviti i nauki Ukrajini №132. vid 23.02.04. roku. Pro Zatverdzsennya tipovih navcsaljnih planyiv zahaljnooszvitnyih navcsaljnih zaklagyiv 12 ricsnoji skoli. Nakaz Minyisztra №1/9-1. vid 17.01.2000. roku. Pro navcsaljnih planyiv zahaljnooszvitnyih zaklagyiv na 2000/2001 navcsaljniy rik. In: IZMOU №7/2000 p. 31-32.
- Nakaz Minyisztversztva oszviti i nauki Ukrajini №300. vid 20.05.03. roku. Pro Zatverdzsennya Tipovih navcsaljnih planyiv dlja organizaciji profiljnoho navcsannya u zahaljnooszvitnyih navcsaljnih zakladah.
- Nakaz Minyisztversztva oszviti i nauki Ukrajini Pro Tipovih navcsaljnih planyiv pocsatkovoji skoli z navcsannjam ukrajinszkoju ta movami nacionaljnih mensin.
- Nakaz Minyisztversztva oszviti i nauki Ukrajini №170 vid 02.06.97. roku. Pro Zatverdzsennya polozsennya pro porjadok pidhotovki, ekspertzizi, aprobaciji pidrucsnikiv, navcsaljnih ta navcsaljno – metodicsnih poszibnikiv. In: IZMOU №2 /1998. p. 19-26.
- Nakaz Minyisztversztva oszviti i nauki Ukrajini №434 vid 30.07.02. roku Pro provedennya aprobaciji navcsaljnoji literaturi dlja zahaljnooszvitnyih navcsaljnih zaklagyiv u 2002/03 navcsaljnomu roci. In: IZMOU №20/ 2002. p. 20-32.
- Nakaz Minyisztversztva oszviti i nauki Ukrajini №516 vid 16.07.2001. roku. Pro Tipovi navcsaljni plani szpecializovanih skil z pohliblenem vivcsennjam inozemnih mov ta predmetyiv hudozsnyo eszteticсноho ciklu. In: IZMOU №21/2001 p. 17-32.

- Nakaz Minyiszersztva oszviti Ukrajini №306 vid 20.05.03. roku. Pro zatverdzsennya Tipovih navcsaljnih planiv dlja orhanyizaciji profiljnoho navcsannya u zahaljnooszvitynih navcsaljnih zakladah. In: IZMONU №10/2003 p. 18-30.
- Nakaz Minyiszersztva oszviti i nauki Ukrajini №132 vid 23.02.04. roku. Pro zatverdzsennya Tipovih navcsaljnih zaklagyiv zahaljnooszvitynih navcsaljnih zaklagyiv 12-ricnoi skoli. In: IZMONU №6. 2004. p. 3-32.
- Nakaz Minyiszersztva oszviti i nauki Ukrajini №269 vid 05.05.03. roku. Pro polozsennya pro vszeukrajinszkij konkursz navcsaljnih program i pidrucnyikiv dlja zahaljnooszvitynih navcsaljnih zaklagyiv. In: IZMONU №23./ 2003. p.21-32.
- Nakaz Minyiszersztva oszviti i nauki Ukrajini №1/9-255 vid 07.05.04. roku. Pro navcsaljnij plan zahaljnooszvitynih navcsaljnih planyiv na 2004/05 navcsaljnij rik. In: IZMONU №12/2004 p. 6-8.
- Nakaz Minyiszersztva oszviti i nauki Ukrajini №402 vid 20.05.04. roku. Pro pidszumki vszeukrajinszkoho konkurszu prohram dlja 5-12 klassziv vidpovidno do Gyerzsavnoho sztandartu bazovoji ta povnoji zahaljnoji szerednyoji oszviti. In: IZMONU №12/2004 p. 8-13.
- Nakaz Minyiszersztva oszviti i nauki Ukrajini №689 vid 31.08.04. roku. Pro provedennya aprobaciji navcsaljnoji literaturi dlja zahaljnooszvitynih navcsaljnih zaklagyiv u 2004/05 navcsaljnemu roci. In: IZMONU №19-20/2004 p. 39-55.
- Nakaz Minyiszersztva oszviti i nauki Ukrajini №874 vid 19.11.04. roku. Pro pidszumki Vszeukrajinszkoho konkurszu pidrucnyikiv dlja 5 klasszu 12-ricnoji skoli. In: IZMONU №21-22/2004 p. 56-61.
- Nakaz Minyiszersztva oszviti i nauki Ukrajini №598 vid 19.07.04. roku. Pro posztanovu Kabinyetu Minyisztriv Ukrajini vid 5 lipnya 2004 roku №848 „Pro zatverdzsennya gyerzsavnoho sztandartu pocatkovoji zahaljnoji oszviti dlja gyitej, jaki potrebujuty korekciji fizicsnoho ta (abo) rozumovoho rozvitku. In: IZMONU №23-24/2004 p. 3-60.
- Nakaz Minyiszersztva oszviti i nauki Ukrajini №145 vid 09.03.05. roku. Pro vneszennya zmin do nakazu MON №132 vid 23.02.2004 „Pro zatverdzsennya Tipovih navcsaljnih planyiv zahaljnooszvitynih navcsalynih zaklagyiv 12-ricnyoi skoli. In: IZMONU №10/2005 p. 3-32.
- Nyilatkozat a Magyar Köztársaság és az Ukran Szovjet Szocialista Köztársaság együttműködésének elveiről a nemzeti kisebbségek jogainak biztosítása területén. Budapest, 1991. majus 31. Kárpátalja, II. évfolyam 11. sz., 1991. június, p. 14–15.
- Nyilatkozat 1996. A KMPSZ V. közgyűlésének nyilatkozata. In: Kárpátaljai Szemle, 1996/8.
- Orientovnyi varianti navcsaljnih planyiv zahaljnooszvitynih navcsaljnih zaklagyiv z navcsannam rosszijszkoju csi insimi movami nacionaljnih mensin z vivcsennam dvoih inozemnih mov. In: IZMONU №18/2005 p. 21-24.
- Posztanova Kabinyetu Minyisztriv Ukrajini vid 14 szicsnya 2004 roku №24 Pro zatverdzsennya gyerzsavnoho sztandartu bazovoji i povnoji zahaljnoji szerednyoji oszviti. In: IZMNOU №1-2/2004. p. 3-64.
- Projekt Zakonu „Pro rozvitok i zasztaszuvannya mov v Ukrajini” za risennym radi z pitany movnoji politiki pri Prezidentovi Ukrajini vid 25 szicsnya c.r. “Oszvita Ukrajini” N 7 vid 17 lyutoho 1999 r. szt. 6.
- Proteszt ruminszkkih nacionaljno-kuljturnih tovarisztv proti koncepciji oszviti nacionaljnih mensin v Ukrajini. 4 szentyabrja 1997 hoda N 159/7 Rukopisz.
- Proteszt ruminszkkih nacionaljno-kuljturnih tovarisztv koncepcii obrazovanyija nacionaljnih mensin v Ukrajini. 5 marta 1998 goda N 1245 Rukopisz.
- Obrascenyije ruminszkkih nacionaljno-kuljturnih tovarisztv koncepciji oszviti nacionaljnih mensin v Ukrajini. 18 avguszta 1998 goda N 425, rukopisz.

- Posztanova szpiljnoho zasidannya kolehiji Minyiszersztva oszviti i nauki Ukrajini i Prezigiiji Akagyemiji Pedahohicsnih nauk Ukrajini. №12/5-2 vid 22.11.2001. Pro koncepciju zahaljnoji szerednyoi oszviti (12-ricsna skola). In: IZMONU №2/2002, p. 2-32.
- Robocsij plan szpivrobotnictva mizs Minyiszersztvom kulturi ta oszviti Uhorszkoji Reszpubliki i Minyiszersztvom oszviti Ukrajini na 1995-1997 roki.
- Risennya kolegiji Minyiszersztva oszviti Ukrajini №22/1. vid 16.03.94. r. pro sztan navcsaljno-vihovnoji roboti zaklagyiv oszviti ta zavdannya z realizaciji gyerzsavnoji nacionaljnoji proghrami „Oszvita”.
- Risennya kolegiji Minyiszersztva oszviti Ukrajini №4/5-19. vid 25.04.02. r. pro sztan rozrobki ta provadzszennya sztandartyiv viscsoji oszviti in IZMOU №13/2002 p.3-9.
- Risennya kolegiji Minyiszersztva oszviti Ukrajini №7/5-19. vid 27.07.02. r. pro rezulytati aprobaciji navcsaljnoji literaturi u 2001/02 navcsaljnomu roci in IZMOU №20/2002 p.19.
- Risennya kolegiji mon Ukrajini N 4/11-2 vid 24.04. 2008 r. „Pro szhvalennya haluzevoji programi vprovadzszennya profiljnoho navcsannya na 2008–2010 roki. In: IZMONU, n 16-17, 2008 r. p. 3-15.
- Ukrajna Alkotmánya. Elfogadta Ukrajna Legfelsőbb Tanácsának ötödik ülészaka 1996. június 28-án. Kárpáti Kiadó, Ungvár 1997.
- Ukrajna Oktatási miniszterének 607. számú 2007. július 13-ai rendelete az emelt szintű vizsgaközpontokban történő érettségik rendjéről. In: www.mon.gov.ua.
- Ukrajna Oktatási miniszterének 2008. május 26-án kelt 461. számú rendelete az ukrán nyelv oktatásának javításáról a 2008–2011 időszakra vonatkozólag. In: www.mon.gov.ua.
- Ukrajna Törvénye a nemzeti kisebbségekről. Elfogadta Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa 1992. június 25. Kárpáti Igaz Szó, N 108 (14709) 1992. július 21, p. 1.
- Zahodi scsodo realizaciji polozseny Bolonyszkoji deklaraciji v szisztemi viscsoji oszviti i nauki ukraini na 2004-2005 roki, zatverdzszenih nakazom Miniszersztva Oszviti i nauki Ukrajini vid 23.01.04 roku №49
- Zmin i dopovneny do Zakonu Ukrajinszkoji Szocialiszticsnoji Reszpubliki „Pro oszvitu”. Gazeta Oszvita vid 25 cservnya 1991 roku, p. 1-3.
- Zakon Ukrajinszkoji Ragyanszkoji Szocialiszttyicsnoji Reszpubliki Pro movi v Ukrajinszkoji RSZR Zakarpatszka Pravda N 254 (14088) vid 4 lisztopada 1989 roku. Gazeta Oszvita vid 25 cservnya 1991 roku, ctr. 1-3.
- Zakon Ukrajini Pro vneszennya zmin i dopovneny do Zakonu Ukrajinszkoji RSZR “ Pro oszvitu” Vid. Geneza, Kijiv 1996.
- Zakon Ukrajini „Pro zahaljnu szerednyu oszvitu”, 1998. In: IZMOU №15/ 1999. p. 6-31.
- Zakon Ukrajini “Pro Oszvitu”, 1996, p. 19.
- Zvernennya do minyiszersztva oszviti Ukrajini. Konferencija z problem oszviti nacionaljnih hromad v Ukrajini, Kijiv 24-26 zsovtnya 1997 r.
- Zvernennya do zarubizsnih organyizacij, zacikavljjenih v rozvitku oszviti nacionaljnih gromad v Ukrajini. Konferencija z problem oszviti nacionaljnih hromad v Ukrajini, Kijiv 24-26 zsovtnya 1997 r.
- Zakon Ukrajini „O goszudarsztvennoj pomosci szemjam sz gyetyimi „ot 21.11.92 g. N 2811-XII.
- Zakon oszviti pro zahaljnu szerednyu oszvitu N 1642-III, 06.04. 2000r. In: www.mon.gov.ua

JEGYZETEK

[illegible]

JEGYZETEK

This image shows a single sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

